
ZEMLJI

A L O J Z G R A D N I K

Kar si, o zemlja, če si vrt v planjavi,
če ruska stepa si, opočna Brda,
zelena v Štajerski, na Krasu trda
in gola v Istri, če si prah v puščavi:

povsod in vsakomur si prst domača
in kri človeška za-te se preлива
in vsak le v svoji grudi rad počiva
in te še z zlatom nihče ne preplača.

Zdaj me še mika zid in stolp in tlak
in mesta lesk in ulic prazna slast,
a vse je bežno, vse gre mimo mene:

prijatelji, sovražniki in žene,
denar in pir in pesem, ples in čast.
Le ti ustavila boš moj korak.

NA BLATNEM JEZERU

A L O J Z G R A D N I K

Tako si se drobila kakor kruh,
slovenske zemlje rahlomehka plast!
Sejavec tudi jaz sem tvojih brazd.
Kaj sejem le za veter in za puh?

Imeli gore smo in jezer prod
in vsem jim dali smo imena prva;
zdaj nam ostala je le zemlje mrva
in smo vratarjev, slug in dekel rod.

Ah, saj nikjer nikdar se naših straž
ni dvignil meč in valptu in biriču
smo bili le zaplašena zverjad.

Ko se šopiril je pred nami grad,
tolažba bila cerkev je na griču
in poleg cvička — tujec kralj Matjaž.

BOHEMI

B O R I S R I H T E R S I Č

Ali nas poznate? Raztrgane umetniške kravate nosimo in nageljne v gumbnicah. Dekleta ljubimo in vino. Pesmi in kvante. Ali nas poznate? Zjutraj, ko hitite v urade, nas srečujete sredi cest, pobešenih glav, trezne, pretrezne. In za nami gredo pogledi spodobnih ljudi kakor za pocestnicami. Ali nas poznate?

Ampak naših src ne poznate, naših bolnih src. Zmeraj bolnih. Naših neutošnih hrepenenj, sanj, ki ne postanejo nikdar resnica.

Raztrgane kravate nosimo. Raztrgane, kakor so naše duše. A mi jih ne damo, svojih duš, za kupe zlata. Kaj bi brez njih, bohemi? Saj so nam vse, kar imamo. Saj najdemo v njih vse, kar iščete vi drugje. Vse najdemo. Si me videl včeraj? Sedel sem v kotu in se grabil za to dušo, za to raztrgano dušo. In prijel sem jo in stisnil, da je zavriskala, kakor zavriska umirajoči. Nisi čul tega vriska, čeprav je bil krik obupa in glasen, da je odmeval v dušo vseh, ki jim pravite bohemi, postopači. Nisi bohem, prijatelj. Dušo so ti vkovali v zlato, v lepo zlato skrinjico so ti jo zaprli. Tudi nam so jo nekoč. Pa smo razbili okove, čeprav so bili zlati in blesteči.

Se smeješ? Nisi bohem. Če bi bil kakor nisi, bi se zagrizel v samega sebe in napravil prav tako. Nisi bohem.

Nageljni so v naših gumbnicah. Oj, nageljni, rdeči kakor kri, naša srčna kri. Nad srcem jih nosimo in čutimo, kako se razpredajo tajne koreninice skozi prsi, da nas boli, da bi vpili. Toda ne vpijemo. Smejemo se in čakamo, da pridejo te koreninice, male, nevidne koreninice prav do srca in začno piti našo srčno kri in jo srkati, da je cvet čedalje bolj rdeč. In ko je najbolj bohoten, takrat ga iztrgamo iz srca in vržemo proč. In v našem srcu ostane rana, velika rana, in vsako minuto, ko živimo v sebi, prislušujemo, kako pada kaplja za kapljo v brezdanje dno, ki mu ni kraja, v brezdanjo dno naše duše. In ta duša je raztrgana. Nobena

kaplja se ne ustavi. Vsaka pade še globlje in mi gledamo in čakamo, da pride dan, ko bo poslednja kaplja padla iz srca in bo krčevito vzdrhtelo in zamrlo samo v sebi.

Dekleta ljubimo. Ali vi ne? Čeprav jih ne znate. Vi ljubite dekleta, in iz poštenih hiš morajo biti. Nam je vseeno. Pocestnice se smehljajo lepše in lepše oči imajo. Kakor krvavi rubini so njih oči. Kaj bi bile one brez nas, bohemov? In najbolj nas razumejo. Dobro vedo, da je v naši družbi zanje raj. Raj, vam rečem, in ne lažem.

Zadnjič sem bil v kavarni, taki kavarni, kakor se jih vi podnevi izogiblujete. In tam je pelo dekle, prav lepo je pelo. In potem je šlo s krožnikom od mize do mize in tudi mimo tebe. Dinar si vrgel na krožnik. Zazvenel je, kakor bi se bila utrgala struna. Morda se je res utrgala v njej. Vidiš, da sem bil takrat na njenem mestu, bi ti ga bil vrgel v obraz. Toda ona ga ni, ker ga ni smela.

In potem je prišla k meni. Saj si videl, kaj sem napravil? V naročje sem jo vzel in poljubil. Čeprav ni poštena, kakor si rekel ti. In segel sem v žep in ji vrgel na krožnik prav toliko, da mi je še ostalo za kavo, ki sem jo popil. In ni zazvenelo. In tudi, če bi bilo malo, če bi bil samo dinar, kakor je bil tvoj, ne bi zazvenelo. Moji dinarji ne zvene.

Ne zvene.

Ali si ga videl zadnjič, bohema? Ves teden je delal, da si je prislužil tisočak. In potem je šel k njej in ji dal skoraj vse. In drugi dan je bil lačen, lačen, rečem ti. Šel je spet k njej in plačala mu je večerjo in še več. Kje najdeš pošteno dekle, ki bi tako naredilo? In ves teden ga je živila, da je zaslužil nov tisočak. In potem, ko ga ji je spet prinesel, se je nasmehnila in mu rekla: „Rajši ga shrani! Potreboval ga boš.“ Kje je pošteno dekle, ki bi tako storilo? Ali jo poznaš?

Naj ti povem, kako je bilo zadnjič. Prišlo je neko drugo dekle in ni bilo pošteno, kakor pravite vi, ki ste pošteni. Sedela sta v kavarni za mizo. Dva sta bila. In sedla je k njima in jima rekla: „Dobra fanta sta, poznam vaju. Dobra sta. Vem, da sta brez denarja. Ali ga hočeta? Zaslужila sem ga. S svojim telesom.“

Branila sta se.

„Vzemita!“ je rekla takrat, „novega prislužim. Kadar bosta imela, mi vrneta.“

In ko sta imela denar, ga ni hotela vzeti.

Vidiš, zadnjič sva šla mimo tistega dekleta. Ti si jo prvi opazil in šel si mimo z oholo glavo. Nisi videl, da je bilo lačno in da še ni imelo tisti dan tople jedi v ustih. Jaz sem videl. Poklical sem jo. Ti si se samo

prezirljivo nasmehnil. In potem sva šla z dekletom v krčmo. Takrat mi je povedalo, da si bil pred dnevi pri njej. Danes je še pogledal nisi. In kako je bilo zadnjič? Šla sva mimo ženske, kakor je bila tista. Poznal sem jo in pozdravil, kakor sem jo pozdravil tisto noč, ko sem bil pri njej, ker nisem pošten. Ti pa, ki si bil tudi pri njej, si zardel in pogledal v tla.

In še nečesa sem se spomnil. Nad njeno posteljo sem takrat videl sveto podobo. Saj si jo tudi ti videl? Kaj si si mislil?

Čuj, da ti povem, kar vem jaz. Tisto dekletu, ki se mu pri belem dnevu nisi upal pogledati v obraz in ki si v noči klečal pred njenim telesom, je pobožno, bolj pobožno kakor si ti. Bolj pobožno kakor dekleta, ki jih imaš ti rad in ki so poštena.

Vino ljubimo! Tudi vi ga ljubite, ali ne? A mi ga ljubimo s srcem, vi z grlom. In še pijani nismo po njem, ker so nam duše raztrgane kakor prepadi, da niti kapljica ne ostane v njih, niti kapljica v naših dušah. Bohemskih dušah.

Zadnjič sem videl fanta. Morda si ga kdaj srečal, ko je šel po ulici. Mlad obraz ima, širok ogoljen klobuk in dolge temne lase pod njim. In otroške oči. Res je bil videti kakor bohem. Pa ni bil. Ker se je opijanil, ko si je komaj omočil ustnice. In ko je drugič prisedel k nam, smo ga pognali. Še užaljen je bil. In s tem je pokazal, da ni bohem. Bohem ne more biti užaljen, pa najsi ga doleti karkoli. Še glave ne dvigne, samo dalje gre, dalje ...

Pesmi ljubimo, bohemi. Čeprav so hripava naša grla. Ljubimo jih, in kdor je bohem, bo čul skozi naše hreščče glasove ... Kaj bo čul? ... Naše raztrgane duše v raztrganih pesmih.

Kaj sem poet? Kaj nisem? Še sam ne vem. Velik nisem. Tiste pesmi, ki jih skrivamo v sebi, mi bohemi, ne pridejo nikdar iz nas. Presvete so, da bi mogle priti na papir, na beli papir s črnimi svinčeni črkami. Svinec ni za pesmi. Svinec je za srca, za trpeča srca, da jih raztrga, kakor so raztrgane naše duše.

Vidiš, nekdam sem pisal dekletu pisma. Tudi pesmi so bile vmes in usahle cvetice. Ko mi je zadnjič dekletu pokazalo tista pisma, sem jih raztrgal in usahle cvetice poteptal z nogami. Čeprav je jokala, ker je bila poštena. Naša dekleta bi se smejala.

Mi smo bohemi. Naša pisma so naše misli, naši nageljni, vselej novi, vselej krvavi. Oblaki dima so naša preteklost, zlati gradovi naša bodoč-

nost. Toda ne zlati kakor mislite vi. Naše zlato so mokre oči, naše zlato je vino v čaši.

In ker smo bohemi, so nam kvante ljubše od vsega. Dosti ljubše od lažne modrosti. Vsakomur jih vržemo v obraz, ker nismo pošteni, kakor ste pošteni vi. Vi govorite drugače. Z umazanimi usti in za zaprtimi vrati. In grše so vaše besede. Mi jih govorimo iz prešernosti, vi iz duše, v zlate okove okovane.

Morda si bil ti tisti, ki sem mu zadnjič to povedal v obraz? Odpusti mi, o pošteni brat! Odpusti mi, da ti tako pravim. Odpusti mi, ker te nisem hotel užaliti. Res ne. Saj veš, da smo bohemi odkriti, da povemo vsakomur resnico v obraz.

In še nekaj ti rečem. Kadar me spet zagledaš na ulici, si misli, da sem kakor tisto dekle, ki sva ga zadnjič srečala. Tisto, ki ga nisi pozdravil, ko sem jaz snel klobuk in se mu nasmehnil. Kadar me srečaš, napravi tako, in hvaležen ti bom. Kadar me srečaš zjutraj, ko hitiš v službo, kadar me srečaš z raztrgano kravato in nageljnom v gumbnici.

Naj od sramu postane tvoje lice rdeče kakor tisti nagelj. In hvaležen ti bom.

Napravi tako, saj si pošten, tako pošten, da bi ti s pestjo sunil v lice, čeprav bi bil potem tebi bližji.

In potem bom stisnil svojo dušo, da bo zazvenela, da bo zazvenela kakor srce pocesnice, ki čaka v mrazu pod cestno svetilko, kakor tisti dinar, ki si ga vrgel pevki na krožnik.

GLEDALIŠČE V NEW YORKU

PREGLED SEZIJE 1931/1932

V. F. CALVERTON

Poskus, da bi zatrli igro „Vrtiljak“, je bil po mojem mnenju najpomembnejši dogodek v pravkar končani gledališki seziji. Ni dolgo tega, komaj nekaj let, kar so zatrli nemoralnost na odru. Toda danes, ko je moč buržoazije na vseh straneh ogrožena, ko so učinki vojne in izprijenost njene morale dodobra prevrnili njene dobre šege, je seksualno dejstvo postalo mnogo manj važno nego politično. Izzvani po novem razvoju civilizacije, se moralnih nazorov cenzure oklepajo samo moralni trdoživci stare generacije, postarni moški in ženske, katerih notranja poželenja se morejo spokorno zabrisati samo s preganjanjem njenih zunanjih oblik. Vendar se danes pornografske igre lahko brez kazni pro-

izvajajo; celo jezik, ki ga uporabljajo, je doživel tak prevrat, da bi se ga ustrašile ženske z naličkanimi rokavi, krinolinastimi, zvončastimi krili, kakor so živele v dobi kraljice Viktorije. Fizična dejstva se ne spravljajo več v zvezo z močno pretiranimi zmožnostmi tako šibke ptice kakor je štorclja in osebne resničnosti se ne prikrivajo več v čuvstvenem pesku, v katerega so se nojem slične ženske tiste dobe baje skrivaj in dostojno umaknile.

Ker državi znova grozi prevrat in se na vseh plateg gromadijo dokazi za ta prevrat kakor grozeče iztegnjen prst, ki oznanja razdejanje, je politično dejstvo znova postalo važno.

Sicer smemo smatrati poskus, da bi zatrli „Vrtiljak“, kot osamljen dogodek, vendar bomo kmalu spoznali, da je značil samo začetek cele vrste takih preganjanj.

Toda oglejmo si najprej, kaj se je godilo z „Vrtiljakom“. Vladajoči politični vplivi v newyorškem mestu so naredili odločen in premissljen poskus, da bi zatrli igro „Vrtiljak“, ker pomeni ta igra neposreden napad na Tammany, na organizacijo, ki ima vso politično moč v mestu v svojih rokah. „Vrtiljak“, ki sta ga spisala Albert Maltz in George Sklar, dva radikalno misleča dijaka z univerze Yale, in ki sta ga uprizorila Michael Blankfort in Walter Hart, dva izmed najsijajnejših mladih radikalov današnjega ameriškega gledališča, je igra, ki obravnava korupcijo v mestni politiki in molče Rothsteinov slučaj, eno najodvratnejših prigod, kar jih pozna kriminalistika, ter dviga obtožbo zoper celo mestno upravo v New Yorku. Igra razkriva notranje delovanje newyorške politike — kaj lahko tudi politike slehernega ameriškega mesta —, razkrinkuje lažnost in verolomnost njegovih uradnikov in grehotno malodušnost njihove morale. Najsmelejše razkritje igre je opisovanje spletk, katere so si izmislili, da bi zmagali pri nekih bližnjih volitvah. Tudi prizor o Tretji stopnji, v katerem pretepejo nedolžnega natakarskega vajenca malone do smrti, da bi ga pripravili do tega, da bi podpisal priznanje krivde, je nekoliko preveč verno dejstvo, da ne bi vznemirilo vladajočega uradništva.

Vendar bi vse te činjenice vzbudile le malo vznemirjenja, da ne bi bila resnica, da je vsa newyorška kritika hvalila igro kot pomembno, znamenito dramatično delo; in spričo take hvale in vedno številnejšega občinstva, ki jo je prihajalo poslušat in gledat, so se prizadeti odločili, da jo uprizorijo na Broadwayu. Tedajci pa so se pojavile težkoče. Najprvo je Leblangova družba sklenila pogodbo, da uprizori igro v gledališču Cort; čim se je to zgodilo, se je začel pritisk na družbo in ona je pogodbo preklicala. Za njo je gledališče Avon pristalo na to, da pokaže igro na

odru; toda tisti dan, ko je igra imela biti prvikrat prikazana na Broadwayu, je gledališče obkolila policija, ki je zabranila uprizoritev. Pretvezo za prepoved so utemeljevali s tem, da si uprava gledališča Avon ni bila preskrbela obnovljenega dovoljenja za uprizoritev. Nezmiselnost take pretveze je postala na mah očita, brž ko se je doznalo, da si tudi nobeno drugo gledališče v tistem delu mesta in v bližini ni bilo preskrbelo obnovljenega dovoljenja za uprizoritev, a so bila vzlic temu odprta in igrala, kar se je dalo. Lastnik gledališča Avon je bil pripravljen izpolniti sleherno zahtevo oblasti za izdajanje dovoljenj; pa so mu povedali, da gledališča ne more otvoriti, dokler ga natanko ne pregleda policijska in ognjegasna oblast ter vsaka druga oblast, ki v skladu z odredbami in predpisi o nadziranju gledališč še daje potrebno dovoljenje. Čudni in nasprotujoči si značaj te zahteve je postal očit, ko je lastnik gledališča Avon dokazal mr. Geraghtyju, komisarju za dovoljenja, da gledališče Avon že enajst let deluje in da ves ta čas ni bilo doživelo takega čudnega nadziranja in da mu ni nobena oblast nikdar tudi en večer delala zaprek zaradi kakih težkoč v pogledu potrebnega nadzorovanja. Medtem pa so vsa ostala gledališča nadalje uprizarjala svoje predstave, ne da bi jih motilo in oviralo nadzorovanje ali pomanjkanje obnovljenega dovoljenja za uprizoritev.

Dolge dneve so politične sile kljubovale odvetnikom in časnikarjem in niso hotele dati dovoljenja, da se gledališče odpre. Iz kakovosti njih ravnanja je vsem prizadetim postalo jasno, da je Tammany bila odločena, da raztegne svoje nadzorstvo čez celo vrsto tednov, vsaj tako dolgo, da izčrpa omejena sredstva mladih avtorjev in doseže, da mine zanimanje za igro. Samo ognjegasna oblast, ki ji je bilo naročeno, da poišče pomanjkljivosti, je našla devet primerov, v katerih je bilo treba izvršiti gradbene izpremembe v gledališču, preden bi moglo zopet delovati. Ena teh zahtevanih izprememb je bila predelanje lege parketnega prostora za orkester; zaradi tega je bilo treba odstraniti petdeset sedežev, izprememba, ki bo mimo učinkovanja na plače igralcev in igralk veljala gledališče dobrih tisoč dolarjev na teden. Še hujše je bilo to, da ni bilo po izvršenih izpremembah nobene gotovosti, da si oblast ne bi izmislila novih težkoč in zahtevala novih izprememb. Zaradi vsega tega so prizadeti poskusili, da bi dobili za igro kako drugo gledališče; toda vse zaman. Eva Le Gallienne, ki je bila prvotno ponudila svoje gledališče za primer takih težkoč, kakor so se pojavile, je morala svojo ponudbo umakniti, ko je spoznala, kako nemogoče ji je bilo boriti se zoper sile, ki so se vzdignile zoper igro. Položaj je postal tako obupen, da sta avtorja že začela misliti na to, da bi se z igro preselila v Hoboken; tako

nemogoče se jima je zdelo, da bi jo uprizorili v New Yorku, kjer so se krempļji Tammany Hall-e raztezali v vseh pravicah, nad gledališča, nad lastnike gledališč in uradnike gledališč.

Tedaj pa so časniki rešili položaj. The New York Times, The New York Telegram, The New York Post in drugi so prenesli boj za igro iz notranjih predelov na prvo stran. O borbi je govoril Seabury v svojih napadih na Tammany; sledili so uvodni članki, ki so pozivali komisarja Geraghtyja, naj odgovori na obtožbe, izgovorjene zoper njegovo obstruktivno ravnanje. V boj so posegli tudi uredniki drugih časniških oddelkov, in politike je obšel silen strah, ko je preganjanje igre postalo splošna govorica v mestu.

Spričo vsega vika in krika, ki so ga vzbudili časniki, so se politiki morali vdati; z nejevoljo je bilo dano dovoljenje in 10. maja so pričeli z uprizoritvijo igre potem, ko je bilo gledališče Avon narejeno tako varno zoper ogenj kakor skalnat obok.

Ali pa je tako dobljena zmaga tudi trajna? Ni! Kakor so velike sile, delujoče z raznimi pripomočki, naredile ob koncu prvega desetletja tega stoletja konec nesnago kidajočim mesečnikom, prav tako bodo tudi naredile konec nesnago kidajočemu odru, brž ko oder postane preteč v političnem pomenu besede. Kadar se odločijo, da uporabijo svojo moč pri gledališču, je ta moč vse bolj nasilna in uničujoča kakor v primeru mesečnikov. Že sama investicija kapitala v odrske prireditve dela gledališče sredstvo, ki ga politični lopovi izlahka uporabljajo v svoje namene. Mi niti ne potrebujemo ameriškega Mussolinija, ko želi senator Reed vzpostaviti tako kontrolo. To, kar se je zgodilo z „Vrtiljakom“, je le slabotno predznamenje tistega, kar se bo zgodilo v prihodnosti, kakor hitro se velike sile odločijo, da cenzurirajo oder. S svojim fašističnim obvladanjem in skritim delovanjem lahko dosežejo svoje namene, ne da bi se ostalo prebivalstvo zavedalo njih vpliva. Ako se ameriški pisatelji gledališčnih iger zadovoljijo s seksualno svobodo, ki so jo dosegli, in se ne upajo stopiti na polje politike in socialnih teženj, potem taka cenzura ne bo potrebna. Ako pa po drugi plati vztrajajo pri tem, da si upajo pisati dramatična dela s socialnimi težnjami, kar morajo storiti, če hočejo biti pošteni v slikanju svoje dobe, jim bo odločen: stoj! zaklicala cenzura, ki bo toliko hujša, ker je tako nevidna. Ravnanje Tammany Hall-e, ko je skušala zatreti „Vrtiljak“, je bilo nerodno in abotno, res, šolarsko v svoji nemoči. Toda izkušnja, ki so jo politiki imeli z „Vrtiljakom“, jim je dala druge nauke. Zdaj bodo vedeli, kako je treba v prihodnje boljše ravnati — prav v tem pa tiči velika nevarnost, na katero moramo biti pripravljeni.

Edina rešitev, ki nam je mogoča, je v tem, da si zgradimo lastno gledališče, ki se ne bo zanimalo za broadwayske uspehe, temveč za to, da izreče poziv, za katerega se Broadway ne bo zmenil. Ni treba, da bi taka gledališča bila velika, marveč, da bi bila gledališča, ki bodo govorila resnico. V broadwayskem obeležju moramo „vrtati odznotraj“ tako dolgo, dokler moremo; prav tako pa moramo biti pripravljeni, da nas v bližnji bodočnosti „izvrtajo“. Potem, ko postane sedanja politična kontrola bolj odkrito fašistična, kar se bo zgodilo v nekaj bližnjih letih, bo mogoče v broadwayskem obeležju ostati samo tedaj, če se pravi smoter gledališča žrtvuje škodljivi sentimentalnosti.

Gledališče je vedno bilo razredno sredstvo, tako za časa Euripida, Plauta, kakor za Shakespeareja, Ibsena in O' Neilla. Dokler gledališče obravnava snovi, ki ne izzivajo moči vladajočega razreda, deluje lahko svobodno kakor mu je drago. Čim pa vzame v napadanju tega vladajočega razreda krepelce v roke, je konec njegove prostosti. O' Neill gre lahko neovirano v podzemski svet nezavednih, lahko razkriva krvoskrunska utemeljevanja največjih sodnikov in celó postane katoličan na tem potu, in nikdo ne bo zoper to niti najmanj godrnjal ali ugovarjal. Ako pa napade vladajoče sile na isti odkriti način, kakor sta to storila avtorja „Vrtiljaka“, se bo celó komisar Geraghty zavedel dejstva, da je O' Neill več kot ime možne peščice tammanyskih policajev. In tedaj bo O' Neill spoznal, da ima oder celó v tridesetih letih tega stoletja svoje zapreke. Vendar je O' Neill zdaj varen pred takimi nevarnostmi. Igrati „The Hairy Ape“ (Kosmata opica) in „Anna Christie“ ležita za njim, ne pred njim. Mlajši dramatski pisatelji, med katerimi sta Maltz in Sklar samo simbol, so tisti, ki se bodo morali drzniti in se lotiti takih predmetov in snovi ter izpremeniti ameriško gledališče v socialno silo, kakršna mora postati, da doseže nov in trajen pomen. *(Prevedel A. Ham.)*

TRIGLAV

ANTON DEBELJAK

I

Glej, tod deviško hladna bdi planika,
a niže mami bujna, strastna murka,
medtem ko dva peščena bela curka
v dol lijeta spod gorskega branika.

Tu sklen drobir — če kuščar ne mežika?
Tam čuden kamen, ko turbán za Turka,
Prešibko, da se v sapi huje vzburka,
se med balváni jezerce mrežika.

Mladenki dve nad njim se sklanjata,
o vitezu neznanem sanjata.
Pristopim: ptica starka „joj“ začivka.

O, za goliče le brez straha bodi.
Prihajam kot obziren brat Prirodi,
vsak stvor mi svet je, sveta vsaka bilka.

II

Otrok občudoval sem rad oblake,
njih naglični razkroj in njih pregibe,
obrazе v njih, brodove, čudne ribe,
prikazni blazne, neizrazne spake.

In spet jih zrem po mnogem, mnogem letu,
a nekaj vidim zdaj v begotni sliki:
nikoli ne ponavljajo se liki,
le v nepovrat gredó ko vse na svetu.

Pa vprašam vas, ki niste družbi nič,
in vprašam vas, ki nosite ji zvonec:
Zalije dušo vam kedaj gorje

brezbrežno ko razburkano morje,
če vas ošvigne bridke misli bič:
Še malo, pa bo konec, konec, konec?

SREČA NA VASI

M I Š K O K R A N J E C

(Konec.)

Potrkala je rahlo in pri odprtih vratih s praga vprašala, ali je kaj za njo. Sprva je vedno vstal in ji uslužno ponudil pošto, hoteč pri tem ujeti njen pogled. Ona pa je povešala oči; le rahla rdečica jo je izdajala, da je vedela, kaj hoče.

Toda počasi jo je povabil ob taki priliki v pisarno: „Izvolite, prosim —.“

Vstopila je in zaprla vrata za sabo.

„Izvolite sesti“, ji je ponudil.

Sprva ni sedla, pozneje pa se ji ni zdelo nič čudnega, če je sedla. In smejala se je in kazala široke močne, pa bele zobe. In po malem se je razvil med njima razgovor, sprva zelo formalen. „Kaj delate?“ — „Nič posebnega. Pa vi?“ — „Tu v pisarni sem dopoldne, popoldne malo igram —.“ Nato jo je dražil s pismi, ki jih je dobila tuptatam, češ, da ima fanta v mestu, pri čemer je vedno močno zardevala in se branila:

„Saj ni res. Nikogar nimam —.“

Celo sram jo je bilo. — Pa se je tudi temu privadila in se je celo smejala.

„Zakaj ne pridete večkrat k nam?“ je opomnil.

„Tako. — Saj bi človek šel, pa —.“

„Kaj pa —?“

„Nič. Ne spodobi se. Saj veste, kaj bi ljudje takoj spet govorili.“

„Ljudje“, je dejal on zaničljivo. „Kaj pa to ljudi briga!“

Ko je nekega popoldneva spet tako sedela v pisarni, je on medtem hodil gor in dol ter mečkal med prsti zadnji ostanek cigarete. Potegnil je še enkrat, vrgel ogorek po tleh in ga skrbno pohodil, česar drugekrati ni storil, puhnil dim predse, nato pa nenadoma obstal za njo. In ko se je ona ozrla, jo je takisto na nagloma poljubil na goli vrat. Ona je planila pokonci, prevrnila stol in se ustavila pri vratih. Oči so ji srepo zrle vanj in obraz ji je gorel.

„Nesramnost!“ je siknila. „Kako si upate!“

Gledal jo je z žarečimi očmi —.

„Oprostite“, je jecljal. „Nisem mogel —. Obožujem vas —.“

„Saj imate vendar ženo!“

Odprla je vrata in jih zaloputnila za sabo na vso moč.

Tajnik je stal sredi pisarne kakor osramočen pred vsem svetom. Nato je pobral časopise in pisma ter šel v sobo k ženi.

Ta je sedela na stolu z otrokom v naročju in ga nadajala. Imela je jopo razpeto in z eno roko je držala polne prsi nad otrokovimi usti. Nasmehnila se je v pozdrav možu in mu pomignila, naj pride k njej.

On pa vsega tega ni hotel opaziti. Nenadoma je začutil neki močan gnus pred ženinimi polnimi prsi. Kakor bi bilo v tem nekaj živinskega, se mu je zazdelo. Obrnil se je proti oknu in si prižgal cigareto.

„Kaj ti je?“ je vprašala žena skrbno.

„Nič“, je dejal on odsekano, nato pa nekoliko popravil: „Kaj pa naj bi mi tudi bilo!“

Ko pa sta zvečer legala, je omenil:

„Orglarski tečaj bo v Celju.“

„Kdaj?“ je vprašala, ne iz zanimanja, temveč bolj zaradi ustreznosti.

„Prihodnji teden. — Človek vedno doma čepi. Nikoli ne grem nikamor. Drugi pa ne zamude nobene prilike. Zato pa imajo tudi dobre fare.“

„Pojdi, če bi rad šel“, mu je svetovala čez čas, ne da bi isto tudi želela.

„Pojdi!“ se je ujezil. „Reči je lahko, ali kje naj vzamem denar!“

Dà, denar! Saj sama predobro ve, kako je. Tisti denar, ki ga prisluži pri mašah in pri pogrebih, je komaj za sproti. — Kako pa naj mu reče, da ne sme iti? Potem bo vedno ona kriva, da ga ni pustila.

„Človek bi se rad izobrazil“, je nadaljeval, „da bi lahko upal kje na boljše mesto. Pa si odpomori, če si moreš. Izobrazuj se — doma —.“

Verona ni odgovorila. Kolikokrat je morala prenašati njegov srd, ne da bi bila kaj zagrešila. Zato se je samo pokrižala, pomolila nekaj po tihem in legla.

*

Tako je bila Verona z otrokom sama doma. Ukvarjala se je z majhnim gospodarstvom: s perutnino in z vrtom. Govorila je prek plotov s kmeticami kričaje, kakor govore druge ženske. Mudilo se ji ni pri ničemer in nihče se ni zadiral nad njo. Pri vsem pa je vendarle čakala moža. V spomin so ji prišle spet vse tiste zgodbe, ki ji jih je pravil mož iz svojega življenja v mestu. Prav za prav ga ni sumila ničesar. Pa vendarle — recimo, da sreča katero tistih deklet — — —, no dà. Kako pa naj brani možu, vsaj v takih primerih. Vse je potrebno za srečo, za cilj. Do cilja je pot strma, in ko ji je on včasih o tem razlagal, ni mogla vsega dojeti, komaj da je slutila. Zato je ljubila svojega moža in ga spoštovala. Zavedala se je, da je sama neumna kmetica, nerodna, neinteligentna, in je lahko vesela, da jo je dvignil k sebi. Zdaj jo kličejo za gospo, toda to je dobila po svojem možu. In zato ga ni mogla ovirati na poti, po kateri je šel. Tudi je ni posebno bolelo, če je on katerikrat šel kam, ne da bi bila kdaj tudi ona poleg. Tako je celo pri župniku bila samo enkrat, medtem ko je bil mož ob vsaki priliki tam na obedu. Ona je bila kljub temu srečna, če so vsaj moža klicali kam v družbo. Mož mora imeti ugled. Brez tega ne prideš nikamor. In tako je ob misli na vse to pozabljala na ljubosumje, ki se je kdaj budilo v njej.

Po dolgem času je v enem tistih večerov spet prišla Ančka v vas. Morda bi se zdelo čudno prvi trenutek, da pride prav tedaj, ko je Ve-

rona bila sama. Mogoče pa se za tem ni skrivalo nič posebnega: naveličala se je samote v svoji sobi; samote, ki jo je sprenljala ves čas, ker ni bilo nikogar k njej. Med ljudi ni mogla, ker ni imela kam iti. In ljudi je pričela po malem skoraj sovražiti. Ljudje so bili kasta zase, ki ni imela z njimi nič skupnega. In tako ji ni kazalo nič drugega, kakor da je včasih šla k Veroni. Sicer je tudi njo sovražila kot ljudi, ker je Verona spadala med nje, vendar dejstvo je, da je prišla tisti večer k njej.

„Dolgo vas že ni bilo k nam, gospodična“, je dejala Verona in se je razveselila, obrisala stol s predpasnikom in ji ga ponudila. „Sédite, prosim!“

Ančka je sedla nekoliko prisiljeno, položila levo nogo prek desne in potegnila kratko krilce čez kolena. Da ji je dolg čas doma, je potožila. Pa nekaj časa bo že še morala počakati v tej vasi. Nadzornik ji je dejal, da prošnja za premestitev pred jesenjo ne bo rešena.

„Saj“, je Verona pritrdila. „Tu itak ni nikogar. Pa tudi ste predaleč od doma. Tu bi bil najboljši kak star učitelj. — Drugod je pač vse drugače. Za mladega človeka je kraj preveč zaprt. Tudi mi ne ostanemo tu dolgo. Ata pravi, da pridemo kam v kakšno mestece ali pa vsaj na večjo faro. Tam se človek laže obrne, kot se mu zdi.“

Potem je povedala, da je mož šel v Celje, ker imajo tam orglarski tečaj. Mora se izobraževati. Tu človek drugače po malem zamre, ko je ta kraj tako daleč od sveta.

Ančki je bilo mučno v tej sobi in zato ni mnogo poslušala. Tu je bilo polno kmečkega vonja, ki ga je Verona sem zanesla; vonja po gnoju z vrta, po kurniku. Ančka jo je gledala med pripovedovanjem: napravljena nerodno v obleko, ki ni bila ne kmečka ne gosposka, močno pisana in cenena; kako je z dolgimi rokavi pomivala nekaj posode, kako je šla s kmečkim korakom v sobo, kadar je otrok zakričal, kako je tešila otroka z izrazi, ki so se zdeli Ančki prisiljeni. In ni mogla gledati Veroni v obraz, ko se je vrnila z otrokom v naročju v kuhinjo, zadovoljna in s smehljajem, ki je razodeval njeno srečo, katere ni mogla in ni hotela prikrivati pred svetom.

„Naš mali se je zbudil; lačen je“, je dejala, sedla na stol in brez vsakega sramu pred Ančko razpela jopo in z desnico držala sesek nad otrokovimi usti. Da bi se vsaj stran obrnila, pa kot bi nalašč hotela pokazati, da je srečna.

Ančka se je namrdnila in čutila, da se ji vse to silno gnusi. Ta sreča, ki sije Veroni z obraza, ko reče: „naš mali“. Kakor da bi bil ta otrok višek vsega, kar je mogočega na svetu. In ne pomisli, da jo je Ida nekoč varala, da ji njen mož laže. Zdaj hodi po mestu; ona že ve, zakaj. Zato,

ker se mu najbrže vse to gnusi, kakor se gnusi Ančki. Ker se mu gnusi ta zlagana sreča.

„Čisto je podoben ati“, je nadaljevala Verona in gledala smehljaje otroka. — Kako bedasta je ta ženska, je spet pomislila Ančka. Verona pa je še pridejala: „Pa on ne bo samo organist in tajnik na vasi. V šole ga dava, da bo srečen“, in pri tem ji gorijo oči.

Ančka je vstala. Čutila je, da se tresse. Zakaj, tega ni vedela. Vedela je samo, da sovraži to žensko, da jo neki stud navdaja ob njej, stud pred to tujo srečo in tujim zadovoljstvom, ko je ona morala sama prenašati svojo samoto.

„Pa bi ostali, gospodična,“ je dejala Verona, „da vam ne bo dolg čas. Saj se sami naveličate v šoli. Našega ata sicer ni doma, da bi se kaj pomenili.“ In ko Ančka ni hotela ostati, je pristavila: „Pa pridite drugič, ko se on vrne. Mislim, da že jutri pride.“

Ančka se je zaprla v svojo sobo, se vrgla na svojo posteljo, zavila obraz v blazine in zaihtela. Ni vedela, odkod ta razdraženost. — Pa odslej ne pojde nikamor več. Kaj jo briga ves svet, sovraži ga z vso silo svoje duše. Samo še morda pol leta, mogoče že prej. — Nov svet je vstal pred njenimi očmi, ves lepši in poln življenja. — Vstali pa so za trenutek tudi temni koridori, in ko je še vstala tiha, tesna celica z lesenim razpelom, je čutila, da sovraži te temne koridore in še bolj tesno celico z lesenim razpelom. Njej se je hotelo vse nekaj drugega, hotelo se ji je življenja — življenja.

*

Potem je nekaj dni ni bilo na spregled.

Ko se je nekega večera vračala iz trgovine, je na oglu šole srečala tajnika. Gledala je vstran in hotela mimo njega, pa jo je ustavil.

„Zakaj vas ni nič več k nam?“ je vprašal.

Ni mu odgovorila.

„Vem, da se srdite“, je nadaljeval. „Ni vam pri nas prijetno. Saj pa — —“, je hotel še nekaj pristaviti, a je samo skomignil z rokami. Pogledala ga je in zdelo se ji je, da ga je razumela. Morda jima je obema enako pri srcu.

„K nam vedno kdo pride“, je dejal, kot bi hotel zabrisati prejšnjo misel, sicer neizgovorjeno, vendar dovolj očitno. „Ves večer kvartamo. Kaj pač hočemo, ko smo na deželi. V mestu je seveda drugače. Pa je tudi tu znosno, če si človek le zna urediti življenje. — Le pridite in — pozabite tisto — —.“

Slišal je samo, kako je zaprla vrata na šoli.

Nekega večera pa je res prišla. Za mizo je našla tri mlajše kmete, ki so kvartali. Eden je prinesel celo dve steklenici vina, da bi jim šlo bolj od rok. Tolkli so s kvartami ob mizo in se krohotaje smejali. Pozdravili so jo z „dobrim večerom“.

Tajnik je skočil pokonci, da bi ji napravil prostor pri mizi, dočim ji je Verona obrisala stol in ga ji pristavila k mizi. Eden kmetov jo je celo potrepljal po rami in jo podražil, ko ji je nekaj zašepetal na uho.

„Kaj igrate?“ je vprašala in skušala zabrisati vsako prisiljenost.

„Duraka“, je odvrnil eden kmetov. „Saj drugega ne znajo.“

„To je najbolj vesela in najlažja igra —“, je dejal drugi. „In ni dolgočasna.“

„Kako bomo zdaj?“

Sedla je proti tajniku in za trenutek sta se ujela s pogledi. In da bi prikriila zadrego, je vprašala Verono:

„Kaj vi ne igrate, gospa?“

„Eeh!“ je odvrnila ta. „Na igranje se pa res ne razumem. To ni zame. — Spat pojdem.“ In res je kmalu odšla v sobo, ne da bi se še nadalje zanimala za stvar.

Ančka je sedela v družbi do enajstih. Bila je vesela, da je Verona že odšla spat. Čutila je tajnikov pogled na sebi, pa se je obnašala, kot je to ne bi zanimalo. In ko je z nogo pod mizo poiskal njeno, ni odmaknila, temveč pustila, da je svojo stiskal k njeni.

Ko so se razhajali, jo je pospremil do vrat in nekaj govoril o jasni noči in lepih prihodnjih dneh.

„Hvala“, je dejala, ko je odklenila.

On pa jo je ujel za desnico.

„Ste še jezni name?“ je vprašal pritajeno.

„Pustite me!“ je siknila. „Kričala bom!“

„Le poskusite!“

Nato jo je potegnil k sebi, jo objel in pritisnil svoja usta k njenim, da ni mogla kričati. Nekaj časa se je otepal in hropla, ko pa jo je on čimdalje močneje objemal, se ga je nenadoma še sama oklenila. Potegnil jo je s sabo na hodnik in zaprl vrata —.

Teden dni potem so se pričele počitnice. Ančka je odhajala domov. Z neko radostjo, da se reši vsemu temu. Drugo leto, je mislila, se več ne vrne sem in bo vse pozabljeno. Nihče nikdar ne bo vedel za ta kos njenega življenja. Tu ostane v tej vasi, prikrit svetu.

Verona je morala napraviti solidno večerjo za slovo, ker je mož tako želel in so tako zadnji večer preživeli skupaj v prijetnem razpoloženju.

Vse poletje pa sta tajnik in Verona bila sama. Na vasi ni bilo nikogar, razen župnika, in nihče ni prišel, da bi prinesel vsaj malo življenja. Župnik pa se ni nikoli pokazal. — Pa tudi ni bilo treba nikogar. V občinsko hišo se je zato prismehljala še večja sreča. Prej — se je Veroni zdelo — jo je nekaj motilo. Zdaj pa je bil mož spet kot nekdanj. Vesel je sedel za klavirjem in igral vse večere. In govoril je spet s tistim širokim zanosom kot pred leti. Potem je naposled vedno prišel k njej, ki je delala, se sklonil do nje, njegova desnica ji je spodrsnila za jopo, z usti se je zasesal v njena prsa. In nato je spet dejal: „Mamika.“ — „Kaj je?“ — „Srečen sem.“ — „Res?“ — „Res. Najbolje je še, če sva sama, če ni nikogar, ki bi naju motil.“

Pogledala ga je nežno. Videla je njene rosne oči in jih je sušil s poljubi.

*

V jeseni pa se je Ančka vrnila. Kmalu po njeni vrnitvi je Verona opazila čudno obnašanje svojega moža in neka skrivna namigavanja, ki sta jih imela z učiteljico. Opazila je pogosto Ančkino zahajanje v pisarno in da se mudi tam dlje, kakor bi se spodobilo. Tudi je Ančka prihajala pogosteje k njim in presedela vse večere na istem stolu. Sprva je Verona odhajala prej spat in je onadva sama puščala v sobi.

„Pa saj nima kam iti“, je dejal nekoč mož kakor v opravičilo. Verona ni vedela in si ni upala kaj odgovoriti.

Potem so se pogajali, da bi Ančka bila pri njih na hrani, ko se ji ne spleča doma kuhati.

„To bo tvoj prislužek“, je dejal mož Veroni, kot bi hotel reči: saj zdaj tako ničesar ne prislužiš. „Če kuhaš za eno osebo več, ni taka stvar. Saj vidiš, da je hudo za denar. Nekaj bi se pa le poznalo.“

In Verona je kuhala. — Otrok je medtem že shodil in začel govoriti. Zato so bile vse njene misli obrnjene nanj. Čimdalje jasneje je čutila, da je odtrgana od nečesa. Slutila je, kaj se dogaja v ozadju, in nikoli si ni zaradi tega lagala, da morda ni tako. Toda njena sreča se ni zrušila, prenesla jo je na otroka. In če je temu otroku kdaj pripovedovala o svojih bolestitih, mu ni pravila zategadelj, da bi jo razumel (saj je ni mogel), temveč, ker si je hotela ohraniti vsaj nekaj sreče, vsaj otroka. — Zdaj je razumela mnogo, česar prej ni mogla, kar je budilo v njej samo negotove slutnje. Pa zdaj se je s hrbtom obračala proti tisti sreči, videla je drugod svoje misli in sanje.

Jesen je minevala v tem čudnem razpoloženju. Kot bi vse to pri-
našali hladni vetrovi, ki so gnali vsak dan megle s severa proti jugu. In ne samo nad vasjo, tudi k njim se je raztegnila ta jesenska mrka topost

in celo na ljudi. Mož ni več prihajal k njej, da bi ji razodeval svojo srečo. In če jo je že kdaj poljubil, je bilo to samo kot krinka, s katero bi rad nekaj zabil. Verona tudi ni več pričakovala te sreče tako kot nekdanj.

Nekoč mu je nekaj omenila mimogrede, pa jo je pretepel. Takrat se je šele streznila. Vedela je natančno, kako je in zato ni jokala. Zazdelo se ji je, da je ta sreča bila samo umišljena, zlagana, morda celo s silo ukradena.

Zato je drugo jutro, ko je on orglal v cerkvi, pobrala nekaj obleke, vzela otroka v naročje in se napotila domov. Nikdar ni mislila, da bo kdaj šla od njega in morda tudi zdaj ni imela namena pobegniti, temveč bolj izraziti svoj zadnji protest, ki ga drugače ni mogla. — Kmetica sem, je spoznala. In kot bi nenadoma občutila vse tisto, kar se tega pojma drži: kmečki vonj, nerodnost v vsaki kretnji, jezik, ki se ga je hotela naučiti, da bi zabil njeno kmečkost, kratka krila, ki jih je nosila, ko je rasla za kmečke janke, za ruto in bi pozimi lahko nosila težke škornje. Vsega tega se je zavedela natančno šele tisto jutro, ko je šla ob potoku skozi gozd proti domu. Jesensko jutro je bilo, listje je odpadalo z drevja in rahel veter se je zadeval v vrhove jelš. In kot bi padala njena sreča na hladna tla, da zgine v vlagi vsa njena dozdanja sreča. Vse tiste misli in sanje o velikem svetu. — Ko pa se je ozrla po otroku, se ji je zdelo, da vendarle ni splahnela vsa sreča. Ne, sreča ni kot to listje, ki odpada z jelš. Ona nosi srečo s sabo, na rokah. Tu so vse njene misli in sanje, neokrnjene, celo večje — —.

In skoraj prav ji je bilo, ko jo je dohitel mož, in kričal za njo že od daleč:

„Mamika!“

Ni se obrnila, kakor da ne sliši. Ujel jo je za rokav in jo skušal pridržati.

„Pusti me!“ je dejala. „Saj imaš drugo ženo!“

„Kaj si prismojena!“ je vzkliknil. „Kako bedasto govoriš. Drugo ženo! —“

Pa o kakšni vrnitvi ni hotela slišati, kot bi hotela izrabiti to zadnjo priliko, da vsaj nekaj prejšnjega pribori nazaj.

„Nečem biti več tvoja dekla“, je dejala napol v solzah. „Deklo si lahko poiščeš kjerkoli, a jaz ne bom. Da bi ti kuhala, prala, druge bi pa hodile s tabo na sprehod in bi spal z njimi. Potem me pa celo pretepa.“

Prijel jo je za roko in srd ga je popadel. Oči so mu žarele v jezi in je nekaj grgal. Ona pa se ni prestrašila tega. In kaj je hotel naposled kot prositi, naj se vrne. Saj bo že tako škandal, če se razve, da ga je

zapustila. Prisegal ji je, da bo odslej drugače, priznaval, da je nekoliko kriv. Tako se je vrnila.

In s tem se je vrnila stara sreča v občinsko hišo. Popoldne je on sedel za klavir in igral čuvstvene madžarske pesmi, o koči ob Donavi, o jeseni. Potem sta pela dvoglasno in pesem je odmevala na cesto, med kmečke hiše, in pravila ljudem o sreči, ki se je vrnila k tajnikovim. In če je Ančka slišala pesem, je lahko vedela, da je odrinjena od te sreče, od sreče, ki je pri njej ni. In je zvečer zato ni bilo k njima.

Pa tudi sama sta zvečer v kuhinji zgodaj ugasnila luč in odšla v sobo. On se je zleknil po postelji s cigareto v ustih, gledal za vsako njeno kretnjo, kako se je napenjala, ko je zapirala okno in zastirala zavese. Njeno telo se mu je zdelo spočito in malce skoraj ohlapno. Kot da ga dozdej ni opazil, je nenadoma vstalo spet vse tisto v njem, kar ga je nekoč priklepalo nanjo.

„Čakaj, da nama posteljem“, je dejala. Razgrnila je posteljo, on pa se je ta čas slekel, se spet zleknil in uprl oči v njo. Slačila se je in se rahlo smehljala.

„Ne glej sem“, mu je rekla in se hotela skrivaj preobleči.

„Tu se oblači“, je velel.

Potem ji je srajca zdrsnila z ene rame. Hotela je popraviti, pa ni pustil. Potegnil jo je z roko k sebi. Razpletala si je temne lase, še vedno s smehljajem na obrazu.

„Ugasnem?“ je vprašala.

„Naj gori.“

Objel jo je z eno roko in ji slekel nočno srajco, da je vsa zardela stala pred njim in se zakrivala z rokami. Odrinil ji je roke od telesa, jo gledal, njene pobešene prsi, njen vrat, njene razpuščene lase, ki so ji padali preko tilnika daleč na hrbet. Stala je pred njim kakor otrok, ki so ga zalotili v grehu in ne ve, kam bi gledal.

Potegnil jo je k sebi in se zagrizel v njo. Ležala je s priprtimi očmi in mogočno dihala. Bila je brez vsake misli. Šele čez čas se je spomnila:

„Pazi, otrok bo.“

„Naj“, je hropel. „Saj sme biti. Moja žena si, razumeš, moja žena.“

„Dà, je dahnila in kot bi padla v rahlo nezavest.

*

Potem je spet častil njeno telo; nekaj mesecev je šlo v tem razpoloženju tihe sreče. S skrbjo je hodil okoli nje in ji stregel. Včasih jo je objel in ji z ginjenim glasom pravil o svoji sreči in ona je sanjala s tihim usmevom na ustih. Če zjutraj ni točno vstala, se ni razsrdil,

temveč ji velel, naj le leži in si odpočije. Zvečer je odhajala zgodaj spat in on sprva ni toliko kvartal s kmeti.

Ančke nekaj časa ni bilo k njima. Posedala je sama v svoji sobi in redko šla kam po vasi. Potem je pričel k njej zahajati neki mlad učitelj. In s tem je šla včasih na sprehod, z roko v roki in naslanjaje se nanj. Zdelo se je že, da se je njeno življenje preusmerilo. Govorili so že o poroki in podobnem. To je trajalo vso zimo. Proti pomladi pa je bil on prestavljen in Ančka je ostala sama, ne da bi ji oni še kdaj pisal.

Ko je tajnik nekoč, še za časa te ljubezni, srečal Ančko in videl, da je črna pod očmi, se mu je nabral rahel ironičen posmev v kotu ustnic in polglasno je žvižgal mimo nje. In bolj kot kdaj prej, je igral na klavir in pel, kot bi hotel izraziti svoje čuvstvo, ki pa ni vedel zanje, ali je porojeno iz gneva ali iz radosti.

Že na spomlad je zvedel, da je Ančka prosila za premestitev. Na posled to ni bilo nič čudnega. Tu itak ni mogel nihče dolgo obstati, v tej samoti, odmaknjenosti od sveta. Vendar ga je to prvi trenutek neprijetno dirnilo. Vse dopoldne je bil nekam nervozen v pisarni, se kregal s kmeti in si ni dal nič dopovedati.

V sobi je stal ob oknu in kadal cenene cigarete drugo za drugo. Potem se je ozrl po svoji ženi. Stala je ob štedilniku. Videl je od strani njeno telo. Njen obraz se mu je zdel čudno star, pegast in naravnost grd. Majhen nos je bil še bolj podvihan, ustnice preveč nabrekle in rdeče. Lase je imela skoraj trde, žimaste in veliko kmečko kito zadaj. Tudi njeno telo je bilo preveč nesorazmerno, grdo razraslo (saj je bila že v osmem mesecu). Prsi so se vzdigovale. Nekoč so se mu zdele lepe, zdaj so bile skoraj priskutne, težke prsi kmečke žene pred porodom, ki so že tako od narave bujnejše, od dela in od pripogibanja. Tudi njen trebuh ga je odbijal. Nekaj tako gnusnega, tako odbijajočega je bilo v vsem njenem telesu, da ga ni mogel gledati. Zakaj mora biti ženska taka pred porodom, ko bi morala biti lepa, da ne bi odbijala. Naprej ni mislil. Zdelo se mu je samo, da je vse gnusno, kar je v zvezi z žensko, da ženska nima nič lepega na sebi, nasprotno, celo nekaj skrajno grdega, kar pa z nečim skrbno prikriva in z neko nepoznano silo, strastjo vpliva na moža, ga preslepi, naveže nase tako, da se ne more več odtrgati, ko vse tisto, česar prej ni videl, bruhne na dan; vse tisto, kar je prej zakrivala, gon življenja, golo življenje, brez vsega lepšega in višjega, še hušje kot gola vsakdanjost, nekaj, česar človek ne more izraziti.

In ko je zvečer hotela, da jo pogladi po lasih, da jo stisne k sebi in poljubi, se je obrnil vstran in bruhnil:

„Daj mi mir!“

Nekega dne je srečal na šolskem hodniku Ančko. Čakal je, da se bo ozrla. Ko se pa ni, jo je vendarle nagovoril:

„Baje nas zapustite?“

Šele tedaj se je ozrla, pa njen obraz je razodeval, naj ga to ne briga. Kljub temu je odgovorila:

„Dà. V kratkem pride odlok. Bila sem pri nadzorniku in je dejal, da je prošnja ugodno rešena.“

„Kam blizu Ljubljane?“

„Na dolensko stran —.“

Hotel je še dalje govoriti, pa se je ona obrnila in šla ter ga pustila na hodniku.

Vsak dan je iskal priložnosti, da bi jo še srečal. Pa ni bilo nikoli posebne prilike. Kjerkoli pa ni mogel, ko so ljudje že tako mnogo govorili. Tudi sama se je izogibala, kot bi slutila, kaj hoče.

Nekega večera pa je nenadoma potrkal na njena vrata in ko se je odzvala, je vstopil in obstal, ne da bi izpustil kljuko. Morda je bila preveč iznenadena, zakaj prvi trenutek je samo gledala vprašujoče.

„Želite, prosim?“ je dejala, ko se je znašla in takoj po prvem presenečenju hotela igrati strogo uradniško vlogo.

On pa je sédel na stol, položil klobuk na mizo in mečkal cigareto med prsti.

„Dekret ste dobili?“ je vprašal malomarno.

„Dà. Za petnajstega.“

„Torej za prihodnji teden?“

„Dà —.“

Potem sta molčala nekaj časa. Muhe so brenčale ob oknu, od spodaj gor je prihajalo govorjenje soséd na vrtu in kričanje vrabcev.

„Sem vam nadležen?“ je hotel spet začeti.

„Ne posebno.“

„Bili ste iznenadeni, ko sem vstopil.“

„Dà. Priznam, da ste me presenetili. Nisem mislila, da znate biti tudi nesramni.“

„Drugáče nisem mogel do vas.“

„In kaj želite?“

Namestu odgovora pa je stopil proti stojalu za rože in tam zataknil ostanek cigarete v vlažno prst pri pelargoniji. In ko se ni mislil umakniti, je dejala, da bo kričala, kar je že skoraj zdaj delala.

„Naj slišijo ljudje!“

„O Ančka, Ančka“, je vzdihnil. — Zdelo se ji je, da je dobro razumela ta klic. Bil je klic človeka, ki bi rad živel, pa se ni imel kam

nasloniti. — „Vsaj roko mi dajte, preden odidete“, je dejal. „Drugič ne bo več prilike —.“ Naposled je vendar dvignila roko čez ramo. Sklonil se je in jo je poljubil. Ko pa je planila pokoncu, jo je stisnil k sebi in ji zaprl usta s svojimi.

„Skoraj vsak dan bi te moral posebej krotiti“, je mrmral, ko se je vdala.

Zaprta sta se v sobo in ko je nekdo trkal, se nista oglasila. Ančka mu je sedela na kolenih in ga gladila z dlanjo po obrazu in po laseh. Poljubljala sta se na oči in govorila:

„Te tvoje očke, kako so lepe.“

„Tvoje pa so zadnji čas jokale“, je menil on.

„Vse večere,“ je priznala, „in ni bilo nikogar, ki bi jih tolažil —.“

„Govorile so nasprotno.“

„Nisi razumel. Želele so ljubezni, velike ljubezni. Ti pa nisi prišel.“

„Lepa si“, je dejal.

„Lepa? Res?“

„Res.“ Stiskal jo je k sebi. Pri tem mu je šel rahlo spomin na ženo, ki spodaj dela, debela, nesorazmerna v telo, pegasta v obraz, vsa otročje ljubosumna, skoraj histerična. Tu ob njem pa je Ančka, mlada, lepa v telo, polna življenja in še bolj polna misli, sanj in želja in vsega.

„Si mislila kdaj name?“

„Vse dni —.“

„In boš pozabila na vse to?!“

„Nikoli —.“

„Jaz tudi ne. Vse dni mi bo ostalo v spominu kot nekaj svetega in nedotakljivega —.“

„In če se kdaj srečava?“

„Si bova, kar sva si ta trenutek —.“

In Ančka je bila srečna. Sanje zadnjih pomladnih večerov so se uresničevale. Pozabljene so bile nekdanje misli, misli na koridore. Blazno bi bilo misliti na kaj takega. Misliti na temno tesno haljo, ki bi ji utesnjevala telo, ki je raslo prek takih sanj. Življenje je šlo prek tega, tu, v tej samotni vasi, obdani z gozdovi od vseh strani, s cvetočimi polji, z razkošno pesmijo ptic, z večeri z močnimi zarjami. Tisto je bila blaznost, ki so ji jo drugi vcepjali v srce, da bi jo preslepili. Lagali so ji o svetosti življenja, o misterioznosti. Njej pa se je hotelo pravega, resničnega življenja, brez vsake navlake in laži. Saj je neumno, da že ni pričela prej živeti. Zadnji trenutek se je šele spomnila, da je treba seči po življenju, po sreči. In kaj to koga briga! Kaj briga svet to njeno

življenje! To vse ostane tu, nihče nikdar ne bo vedel za to, ne spraševal po tem, samo spomin odnese s seboj.

Življenje je nenadoma zadobilo vse drugačen smisel. Ančka je vedela dobro za svojo pot. Morda se bo nekoč poročila. Dobila bo moža, kakršen pač bo. Na vasi je težko za može. Vse to je nenadoma razumela. Pa to je ni plašilo. Prav zaradi tega morda je lovila za trenutki bežne sreče in ji je bilo žal, da ni že prej.

Ležala sta na divanu in on se je zasedal v njen beli vrat. Zaprla je oči in dihala strastno s polodprtimi usti.

„Te dneve, preden odideš, mora biti lepo“, je dejal.

„Lepo bo“, je dahnila. „Srečna morava biti in vse pozabiti.“

„Vse.“

Tako sta se ljubila vse dneve do Ančkinega odhoda. Zadnji dan so spet skupaj večerjali. Sedeli so pri mizi in se pogovarjali. Ančka je zrla v tajnika in on v njo. Noge sta pod mizo skupaj dala in se tako pogovarjala, ko se glasno nista smela o tistem, o čemer bi se rada. Kajti poleg je sedela Verona. In ko se je Ančka ozrla po njej, je ni sovražila kot nekdanj. Nekaj kot pomilovanje je vstalo v njej do te ženske, do kmetice, ki se je lovila za srečo in ni slutila, da ji jo drugi spodkopujejo. Samo za trenutek jo je obšla misel: kaj če bi ji vse povedala, da ji zruši tisti oltar, ki ga je tako častila. Takoj nato pa se ji je to zdelo blazno in nesmiselno. Saj vendar odhaja odtod. Nekaj sreče je ujela. Ona pa ostane. Verona ostane in tajnik. In jutri bo, kakor da se ni nič zgodilo. Še on bo pozabil in če se bo kdaj spomnil, se bo nasmehnil.

*

Po treh tednih je Verona rodila. Spet fantka. Slavja pa ni bilo kot prvokrat. Župnika ni bilo na krstitkih. Boter pa je bil neki kmet. In po vasi zdaj niso govorili o rojstvu tega otroka kot o kakšnem posebnem dogodku, temveč kot bi rodila kakršnakoli druga kmetica.

Ko je Verona vstala, je njeno telo dobilo nekdanje oblike, le nekoliko zrelejše je bilo. Tudi obraz je bil zrelejši. Verona je postajala žena, na kateri ni nič več mladostnega. Samo oči so še ostale široke in nekaj sijaja je bilo še kljub vsemu v njih.

Namestu Ančke je prišel na šolo priletnejši par, ki je sklenil ostati tam do upokojitve.

In tako gre življenje svojo pot mirno naprej. Res, da gre tajnik včasih v mesto, in res, da ljudje tuptatam kaj govorijo, pa Verona na to nič ne dá. Ob popoldnevih sedita v sobi. Včasih se on skloni k njej v naročje. Zadnjič mu je ob taki priliki izpulila iz glave tri osivele lase. Zazrl se

je skozi okno in se trpko nasmehnil. Včasih pa sede za klavir, medtem ko se ona ukvarja z ročnim delom. Potem dvoglasno pojeta.

Skozi okno prihaja vroč poletni vzduh, osa zablodi tupatam v sobo in se zaganja iz kota v kot in sitno brenči.

Če otrok kriči, stopi Verona k postelji in ga skuša potešiti. In če se ne upokoji, ga vzame v naročje, sede z njim na stol, mu razpne nedrije in ga gleda smehljaje, kako lovi za seskom.

Tajnik stopi k oknu. Zunaj se podi po sosedovem vrtu v družbi otrok njegov starejši sin, kakor da raste za kmeta. In ko se ozre po ženi in vidi tu drugega otroka, ga obide nekaj čudnega. — To je njegov svet, samo njegov. Tega sveta nihče drugi ne more razumeti in nihče drugi se ne bo brigal zanj. On sam bo z njim živel —.

Potem stopi k Veroni, jo gleda nekaj časa in jo poljubi.

„Mamika —.“ — „Kaj —?“ — „Srečen sem.“ — „Res?“ — „Res.“ Te sreče ne bi dal za ves svet. — Saj si pozabila vse tisto? Reci, da si!“

In tako gre življenje iz dneva v dan.

Verona se ukvarja z malenkostmi, z ročnim delom, za slučaj, če se kam preselijo, da ne bi prišli čisto praznih rok.

On pa študira ob klavirju neke stvari. Prihodnji mesec bo v sreskem mestu pokrajinski koncert, kjer tudi on sodeluje. Treba se je postaviti. Kajti to vse je za bodočo srečo.

In treba je, da se sreča na široko nasmehne.

RAZGOVORI

ANTON OCVIRK

I

ALEKSEJ REMIZOV ALI SKRIVNOST ČLOVEKOVE USODE IN SVETA

2

Aleksej Remizov živi v najlepšem delu pariške okolice, v Boulogne sur Seine, tik ob boulognskimi gozdovi, ki se pričenejo pri Place de la Porte d'Auteuil in se razprostirajo tja proti Seini, proti Ile de Puteaux, proti Jardin d'Acclimatation, proti Porte Maillot in okraju Neuilly. Tu čutiš bližino zelenih trat, gozdov, jezer, ribnikov, čutiš mehak zrak, nasičen z vonjem po sveži zemlji, po drevesni skorji, po grmih, rastlinah, sadežih in rožah. Misel, v mestu od neprestanega trušča in drvenja razbičana in raztrgana, se tu med sprehajališči umiri in zjasni. Od Place de la Porte d'Auteuil vodi široka, z mogočnimi

drevoredi obdana cesta mimo sportnih prostorov, mimo znamenitega auteuilskega dirkališča, mimo rastlinjakov, vrtov in vil do Porte de Boulogne.

Nedaleč od tod prebiva Aleksej Remizov s svojo ženo Serafino Pavlovno izredno skromno in samotno v veliki, novi hiši ob cesti, ki pelje nizdol v obljudenejše ulice in bulvarje. V tem pokrajinskem vzdušju snuje njegova domišljija vedno nove pesniške vizije in sanjske simbole. Remizov preždi skoro vse dni večidel doma pri pisalni mizi, obišče tu in tam svoje prijatelje v mestu ali pa se sprehodi po parku v Bois de Boulogne. Ob nedeljah zvečer se zbere pri njem ožji krog njegovih znancev: prijateljice Serafine Pavlovne, starejši prijatelji Alekseja Mihajloviča, mladi pesniki, pisatelji in esejisti, včasih ga obišče celo kak tujec, ki se slučajno mudi v Parizu. Večeri minevajo v prijetnih razgovorih, pripovedovanjih, razmišljanjih o znamenitih ruskih in evropskih pisateljih, v razglabljanjih o različnih sodobnih literarnih in življenjskih problemih. Remizov je izreden pripovedovalec, vsako stvar odene v neko temačno zagonetnost, vsak še tako preprost dogodek obžari s svojo mistično simboliko, pri vsaki, tudi najmanjši podrobnosti slutiš razgibe njegove izredno tvorne domišljije. Remizov pripoveduje počasi, pretrgoma, kakor bi z muko iskal v sebi pravega izraza, prave podobe, kakor bi z vsem svojim bistvom občutil važnost vsake izrečene misli. Saj prav za prav neprestano ustvarja, neprestano poraja nova vsebinska, idejna in čuvstvena spoznanja, neprestano gloje vase za pravo, nepotvorjeno, svežo besedo, za tehtno, pristno in svojsko mislijo. Zato so njegova razmišljanja po vsebini težka, v izrazu skrajno zgnetenata, v ideji do dna domišljena in doživeta.

Tudi njegova zunanost se popolnoma sklada z načinom njegovega ustvarjanja, z vsebino njegovega mišljenja, s pesimistično trpkostjo njegovega svetovnega nazora. Majhna, nekoliko sključena postava je vsa pogreznjena vase, zdi se, da živi le v slutnjah, prisluškovanjih in razmišljanjih. Njegov obraz razodeva prav v svoji elementarno ruski prvotnosti in orientalsko izoblikovanem videzu včasih globoko tegobnost, boleznost in žalost, včasih neko mračno tajinstvenost in mistično grozotnost. Remizova kot demonično zamišljenega tvorca, obžarjenega z neko čudno notranjo svetlobo, je narisal ruski slikar Salšupin. Njegove oči so sedaj polne milobe, čudne otožnosti in boleznosti, sedaj zrcalijo neznan strah, nemir in trpljenje. Remizov je izredno občutljiv, čuvstveno skrajno razgiban, prijateljsko prisrčen in ljubeznjiv. Droben, komaj viden smehlaj spreleti včasih njegova, od bolečine raztrpela usta, huščne mimo lic, sprosti nad očmi stisnjene obrvi in se izgubi na raz-

ritem čelu. Remizov vidi zelo slabo in je večkrat dneve in dneve bolan na očeh; vse to daje njegovemu obrazu še posebno trpeč izraz. Včasih se nenadoma zamisli, zagleda se nekam predse in ždi tako dolgo časa, kakor da bi ne bilo nikogar ob njem. Potem se nenadoma prebudi iz te čuvstvene otrplosti, kakor da bi se povrnil od nekod daleč in prične pripovedovati.

V njegovi delovni sobi, kjer sprejema nedeljske obiske, je prijetno, prijazno, domače. Soba je polna stoyal s knjigami, revijami, rokopisnimi mapami, ki so postavljene prav na vrh polic in segajo skoraj do stropa. Njegova knjižnica obsega pretežno vsa zbrana dela Puškina, Gogolja, Leskova, Dostojevskega, Turgenjeva, Tolstega, Čehova v novih, povojnih izdajah, spise emigrantskih pisateljev, ruske in tuje revije, filozofske in znanstvene razprave, knjige o indoevropski mitologiji, obsežno zbirko njegovih tiskanih spisov v ruščini in v vseh prevodih, leksikone, slovarje in različne znanstvene priročnike. Remizov sedi po navadi pri svoji pisalni mizi, pred seboj ima razprostrte zvezke svojih risb, izdelanih s peresom na raznobarnih papirjih, jih popravlja, spopolnjuje ali pa dokončuje. Te risbe so prav za prav posebno poglavje njegovega ustvarjanja, posebno dopolnilo k njegovim bajkam, sanjam in vizijam. Vsebinsko predstavljajo bodisi različne ruske pisatelje, bodisi znance z nedeljskih sestankov, bodisi prizore z ulice, razne stavbe ali predmete, kakor jih je Remizov videl in doživel v sebi, bodisi nekake vizijske prikazni, zamotane v temno, težko razumljivo mistiko. V teh risbah je polno trpkega humorja, bajeslovnega vzdušja, oblikovno prikazanega v barvitih ozadjih, v primitivno ekspresivni izraznosti, v starinski ornamentiki, ki spominja na davne pergamene, na naivno ljudsko tvornost.

V teh večerih sem polagoma pričeval doumevati vso domišljjsko razsežnost tega posebnega ruskega ustvarjalca, bolešno razklanost njegovega samotnega življenja, njegovo v bajeslovno religioznost in sanjsko demoničnost priraščeno prirodo, pričeval sem doživljati podtalne osnove njegovih junakov, ki se neprestano bore sami s seboj, s svojo usodo, z neštetimi duševnimi in telesnimi bolečinami. Njegova življenjska in literarna miselnost pa mi je razprla mnogo novih vpogledov v umetnost, v rusko duševnost, mi razkrila mnogo novih umetniških posebnosti velikih ruskih ustvarjalcev: Gogolja, Leskova, Dostojevskega, Tolstega, raztolmačila mi osnove njegovega religioznega pesimizma, njegovo razbolelo čuvstvenost, me prepojila s temačnimi domišljjsko vročičnimi slutnjami in prividi, ki rasto iz stvarne, neizmaličene resničnosti.

Ko sva se nekoč pogovarjala o tragičnosti Marakulinovega življenja, uklenjenega v stotere, komaj slutene zagate čuvstvenega in umstvenega

sveta, o nujni, neizbežni usodnosti človeškega življenja, mi je Remizov podrobneje popisal idejne osnove svojih glavnih spisov.

„Vse osebe v romanu ‚Sestre v Kristu‘ so notranje zvezane s tragično usodo osrednjega nosilca dogajanja, z Marakulinom. One so v nekem globljem pomenu besede njegove duhovne sestre, sestre v trpljenju, v zdvajanju, v samorazkrajanju, v vseh tistih bolečinah, ki jih z grobimi telesnimi čutili ne moremo zaznati, ker so skrite na dnu človekove duše. Njih tiha, bolna, v trpljenju vdana, tragična življenja predstavlja tedaj Marakulin s svojim, do poslednjih skrajnosti razbičanim življenjem, s svojo neizprosno duševno dialektiko, ki si ne more najti drugega izhoda kakor smrt.

V romanu ‚Peta šiba božja‘ sem prikazal drugi tip ruskega naroda. Izpraševalni sodnik Bobrov je človek brez grehov, svojevrsten čudak, samotnež brez družbe in prijateljev, ki živi do skrajnosti dosledno v svoji ideji, po postavi pravično in uravnano. Bobrov je živa inkarnacija juridičnega zakonika, je neupogljiv, odločen, strog. Od njega vodi za vsakogar samo ena pot — v ječo. Njegov ideal je rimsko pravo in prepričanje, da se mora razbito in neurejeno rusko življenje urediti samo z močnimi juridičnimi predpisi. Pri Bobrovu je vse podrejeno zakoniku: zasebno življenje, javno udejstvovanje, mišljenje, čuvstvovanje, delo in vera. Njega imenujejo zato peto šibo božjo, peto nadlogo, kakor so na primer nadloge: kuga, lakota, vojska in ogenj. Bobrov se mi zdi izrazito ruska pojava, kajti vsi, ki so pri nas hoteli kaj doseči, so bili takega odločnega, enostranske usmerjenega značaja.

Oba, Marakulin in Bobrov, sta izrazito ruska človeka. Oba sta revolucionarja, vsak v svojem smislu in v svoji smeri. Marakulin je vase obrnjeni, v notranje skrajnosti potopljeni razmišljevalec, ki išče na svoj način rešitve iz zagat življenja, Bobrov je gospodarsko politični genij, ki je do dna prepričan, da bo z železno postavo, z neizprosnim zakonikom odrešil in izveličal sveto Rusijo. Oba se prav za prav notranje dopolnjujeta, oba se v resnici v nečem tudi združujeta. V romanu ‚Peta šiba božja‘ popisujem vse to, kar se je dogajalo v prvi ruski revoluciji, vse, kar sem resnično videl, doživel in spoznal.

V noveli ‚Pjetušok‘ sem naslikal prihod revolucije, prva grozotna spoznanja, nejasna šepetanja o novem življenju, o novem človeku in o novi, srečnejši Rusiji. S ‚Pjetuškom‘ sem pričel večjo zbirko del o ruski revoluciji.

Prava epopeja ruske revolucije pa je knjiga ‚Razvihrana Rusija‘. To je zbirka slik, resničnih dogodkov, opazovanj, ki nimajo nikakršnega političnega značaja. Tu popisujem učinke in posledice revolucije same

v vseh blaznih barvah in kontradikcijah, kakor jih je ustvarilo življenje samo. To so v nekem smislu zgolj kratke slike, so nekaki stvarni zapiski tistih dni. Knjiga tvori prav za prav zaključeno, organsko celoto. Pričinja se s popisovanjem neslišnega in nevidnega prihoda velikega prevrata, s prikazovanjem njegovega nastopa, njegovega viška in nato konca. Revolucija namreč pride izven volje posameznika, nihče se ji ne more zoperstaviti. Prihrumi kakor vihar, ki ima svoje pravzroke nekje v globinah življenja samega. Revolucija se mi zdi podobna ciklonu, ki se ne more umiriti in zaustaviti, dokler se popolnoma ne razbesni in ne razdivja. Mislim, da sem v knjigi „Razvihrana Rusija“ zajel problematiko ruskega življenja v prvih dneh dvajsetega stoletja, da sem tu jasno popisal osnove ruskega prevrata, da sem podal v nekem smislu ključ do doumevanja njegove prave vsebine.“

— Oprostite, prosim, Aleksej Mihajlovič! Vi tolmačite tedaj revolucijo kot neko posledico globljih, notranjih vzrokov, kot posledico neke, recimo, tragično usodne človekove življenjske krivde, kot neko logično nujnost, ki izvira iz neštetihih neporavnanih krivic, po nedolžnem zatrtih človeških življenj, iz vsega brezmejnega gorja, ki se je polagoma nabiralo, se moralo končno sprostiti in usodno raztrpeti v tem blaznem viharnem vrtincu.

„Brez dvoma, Anton Antonovič. Revolucija je že desetletja neprestano ždela v zraku, kakor grozna predviharna soparica je žehlala iz zblaznelega ozračja. Duševni naponi ruskega človeka, že stoletja z vso umsko voljo stremečega po odrešitvi iz tega brezglavega, mrtvega časa, vse zatrte, neizrabljene sile v težkih razmerah uničenih življenj, vsa duševna omedlevica iz razglabljanj po srečnejši in pravičnejši bodočnosti razbolelih iskalcev, vsa čezmerna tegoba tistih dni se je končno vendarle morala sprostiti in se tragično zaključiti v revoluciji. Nobena stvar ne nastane brez nekega globljega vzroka, ni le posledica nekih zgolj zunanjih, slučajnih vzrokov, ampak izvira iz premnogih, večkrat nevidnih in nedoumnih globin človeškega življenja. Lenin, vidite, se je logično, nujno in pravočasno pojavil v naši dobi; čas ga je moral roditi. Vstal je iz izpovedi Dostojevskega, iz evangelijev Tolstega, iz vse stoletne, v novo bodočnost usmerjene ruske preteklosti.“

Premnogi kritiki in esteti smatrajo na primer Dostojevskega „Besé“, kjer je pisatelj slikal revolucionarno vzdušje svojega časa, za karikaturni oris dobe in ljudi. Toda „Besé“ niso nikaka karikatura. Za Dostojevskega dni so v resnici živeli take vrste revolucionarji, kakor so na primer Peter Verhovenski, Stavrogin, Šatov, Kirilov, čeprav so se morda zdeli sodobnikom brezglavi, nenormalni, fantastični prevratneži.

Vsi ti pa so prav za prav resnično na tak način delovali, snovali svoje načrte, se mučili v kontradikcijah moči in volje, razmišljali o ciljnosti in brezcilnosti, važnosti in nevažnosti življenja, bili so prava in popolna dejstvenost. Dostojevskij, ki je svoje umetniške like neprestano črpal iz življenja samega, je dojel mnogo teh svojevrstnežev in jih upodobil v vsej njihovi tragiki, čeprav je mnoge izmed njih prezrl in so jih odkrili komaj kesnejši pisatelji. — Naposled pa sem globoko prepričan, da ustvarja pravi umetnik prav za prav predvsem iz sebe, da obliči umetnine iz prapodob svoje duše in da je vsako drugo tolmačenje ustvarjanja neresnično. Torej tudi v tem smislu ne morejo biti „Besi“ nikaka karikatura.

V „Razvihrani Rusiji“ prikazujem tedaj v posameznih slikah ruskega človeka, kako se z vsemi silami bori za samoohranitev, za skorjo kruha, za požirek vode, kako se vse njegovo stremljenje suče edino le okoli samega sebe v čezmerni želji, rešiti, oteti se iz krvavega časa. V teh slikah sem skušal pogledati na dno notranjih razkolov življenja, opisati vso njegovo neizmerno tragiko. Revolucija odkrije namreč kakor vihar marsikaj doslej skritega, nevidnega, neslutenega, odpira kakor vihar okna v posamezne življenjske usode in skozi ta „oknišča“ sem zagledal človeka, razgaljenega pred samim seboj v vsej njegovi nagoti in nepotvorjenosti, videl krvavo, od grozotnih krčev zblaznelo, v brezmejnem trpljenju nakaženo, od neprestanih bolečin izmučeno rusko življenje.“

— Aleksej Mihajlovič, vsi ti metafizični, mistični vzroki ruske revolucije pa so se vendar na zunaj morali pojavljati v nekih ideoloških tezah, v neki določeni miselnosti, ki je polagoma, a dosledno vodila do velikega razvrata. Ali ni morda za ruskega človeka značilno, da je neprestano stremel po odrešenju, da se je vedno bolj vdajal razmišljanju o smiselnosti in nesmiselnosti, o ciljnosti in brezcilnosti življenja?

„Razumem Vas popolnoma. Rusko tvorno ustvarjanje in mišljenje se pričinja razvijati ob koncu 18. stoletja v dveh značilnih smereh, ki se nato nadaljujeta v 19. stoletju in se v nekem smislu zaključita v začetku 20. stoletja. Vsekakor se je hotenje, preurediti osnove ruskega socialnega življenja, izrazito izpovedalo šele na koncu 19. stoletja, ko so se že pričeli polagoma kršiti zidovi stare Rusije. Glasniki prve smeri razmišljajo o socialnih problemih, o tem, kako bi si človek uredil življenje na zemlji čimbolj pravično, pravilno in dobro, razmišljajo o popolni preosnovi socialnih prilik, iščejo temeljev novega sožitja, ustvarjajo nove svetovnonazorske principe za človeštvo, ki se bo izmotalo iz verig neprestanega suženjstva, zapostavljanja, krivic in trpljenja. Ta stvarni,

socialni mesianizem se je polagoma razrasel v vedno jasnejši, določnejši, zavednejši in srditejši protest proti razmeram v Rusiji. Pisatelji druge smeri pa so razmišljali z vso globokoumnostjo o prvih in poslednjih življenjskih vprašanjih, o človekovi neznani usodi, o njegovem zadnjem cilju, o podtalnih gibalih življenja, o brezmejnih prepadih človeške duše, o mitoloških pravirih ruskega neutешenega iskanja. To so bili veliki simboliki, bogoiskalci, začarani demoniki, potopljeni v prepade človeških strasti in nagonov so slikali magične skrivnosti človekovega notranjega življenja, iskali človekove rešitve v pratemah in praskrivnostih.

Svoje spise, vidite, bi prav za prav lahko razdelil na dva dela. Tako popisujem na primer sodobnega ruskega človeka, kako se razboleva v trpljenju, v tragični usodnosti, v grozotah socialnih prevratov, a iščem mimo tega za notranjimi vzroki njegovih duševnih kriz, za etičnimi, mističnimi in metafizičnimi osnovami vseh zunanjih prevratov. Predvsem pa se mi je vedno zdelo najvažnejše, prikazovati življenje takšno, kakršno je: v vsej njegovi resničnosti, stvarnosti, nepotvorjenosti, temi, grozi in razbolelosti. Iz tega stremljenja so nastali romani ‚Olga‘, ‚Sestre v Kristusu‘, ‚Peta šiba božja‘, ‚Pjetušok‘, ‚Razvihrana Rusija‘ in ‚Poveljčana Rusija‘.“

— Ali se Vam ne zdi, Aleksej Mihajlovič, ta dvojnost v nekem smislu le navidezna? Ali se ne srečujeta nekje obe smeri: prva stremeča zgolj v socialno preosnovo časa, druga, potopljena v človekovo duševnost, iščoča v njej vzrokov vsega gorja; ali se ne srečujeta prav za prav v nekem skupnem iskanju?

„Da, da, kontradikcija je le navidezna. Vsi življenjski, vsi socialni problemi so na dnu v resnici le religiozni problemi. Za pojmom ‚Bog‘ se skriva neizmerno skrivnosti, vsa velika in osnovna življenjska vprašanja: odkod, kam in zakaj. Ali ne razpade v tem hipu vsa tista navidezna kontradikcija?“

Čelo se mu je za hip zgrbančilo v bolestno mrkost, njegove oči so zadobile neki čudno temen sij in izredno otožen izraz.

„Povedal Vam bom majhen primer. Psihoanaliza se mi zdi zelo znamenita in zanimiva veda. Njene teorije in hipoteze mi pomagajo prodirati v človekovo duševnost, razlagajo in razjasnjujejo mi nekatere duševne nejasnosti, razbolelosti, zapletljaje in posebnosti. Psihoanaliza temelji na neke vrste znanstvenih dognanjih; trdi na primer, da je vir in gibalno vsega človekovega nehanja seksus, v duševnih motnjah išče neke zakonitosti, skratka, z vsemi svojimi metodami si skuša sestaviti dobro urejen in zaključen sistem. Marksizem pa sloni predvsem na eko-

nomskih problemih, na razmišljanjih o pravični ureditvi socialnega življenja, o razvoju in boju socialnih razredov med seboj, polaga temelje bodoči družbi in išče rešilnih poti bodočemu življenju. Obe stremljenji sta važni: v znanost usmerjena psihoanaliza z osrednjim problemom o ljubezni in njenih duševnih učinkih in v socialno problematiko obrnjeni marksizem, z razmišljanjem o kruhu in skupnem življenju. Obe gibanji, ki sta načeli premnogo zelo važnih problemov, bosta razjasnili in rešili marsikatero pereče duševno in socialno vprašanje, toda obe vedi, obe življenjski smeri ne povesta tiste poslednje besede, tiste končne rešilne misli, ne razmišljata o poslednjem cilju vsega življenja, o katerem skuša v nekem smislu govoriti resnična in velika umetnost.“

(Konec prihodnjič.)

SODOBNI SLOVENSKI ŽENSKI LISTI

M I L E N A M O H O R I Č E V A

(Nadaljevanje.)

Naslednji list, s katerim se nam je baviti, je „Vigred“. 1—7 letnik ima podnaslov: Dekliški list, osmi in naslednji: Ženski list. Pričel je izhajati julija-avgusta leta 1923., nekaj časa za „Ženskim svetom“. Takoj na prvih straneh lista je pazljivemu opazovalcu mogoče zaslediti točne miselne osnove tega lista, obenem tudi do potankosti jasno organizacijo. List je izdajala Slovenska orliška zveza, sedaj pa ga izdaja konzorcij „Vigredi“. Odgovorne urednice so listu bile: 1. do 3. letniku Cilka Krekova, 4. in 5. Zvona Primčeva, 6. Pavla Meliharjeva, od tedaj Zora Poženelova. Dasi je katoliška akcija poznejšega izvora in je Slovenska orliška zveza pristopila k nji leta 1929., je vendarle vse miselno in organizacijsko ogrodje najjasneje izraženo v programu in v organizacijskem načrtu te akcije, ki je izšel v Škofijskem listu 10. junija 1929., in ga je tudi „Vigred“ povzela. V glavnem vsebuje tole: „Katoliška akcija je sodelovanje vernikov v poslanstvu cerkve za krepitev, širjenje, udejstvovanje in obrambo katoliških načel v zasebnem, družinskem in socialnem življenju.“ Namen: Lajiki naj se zopet zavedo svoje odgovornosti za Kraljestvo božje na svetu in se kot živi udje katoliške cerkve udeležujejo v javnem življenju, in dalje: Vselej in v vseh časih je katoliška cerkev priznavala žensko delo. Ako to stori tudi zdaj v času, ko ženstvo nima enakopravnosti v javnosti, je pač dokaz, da je Cerkev najboljša čuvarica ženskih pravic in najuvidevnejša pospeševaljica ženskega gibanja. Samo v Katoliški cerkvi je rešitev ženskega vprašanja.

Takoj je jasno sledeče:

1.) Da imamo opraviti z idealističnim svetovnim nazorom katoliškega koncepta.

2.) Da je ta nazor last skoraj dvatisočletne organizacije ljudi, ki ni razpredena le med duhovništvom, ampak sega v prav vse družabne sloje lajikov.

3.) Čisto jasen namen vodstva, ohraniti si mase ljudstva. Katoliška akcija je izraz zavesti, da je treba maso, lajike, pritegniti v aktivno delo, ker je med njo zavlado mrtvilo, indiferentnost.

4.) Človek, ki pregleduje in preresetava „Vigred“, si mora biti na jasnem o tem, da ima opraviti z vzorno organizacijo, z jasno opredeljenim stališčem, nasproti kateremu lahko zavzame le dvoje čisto jasnih stališč: na vsej črti priznavalno ali pa odklonilno na podlagi prav tako jasnega, točnega drugega nazora; načeti more s tehtnostjo in temeljitostjo argumentov borbo proti temu nazoru za uveljavljanje svojega boljšega, pravilnejšega, resničnejšega, bolj živega in bolj življenjskega nazora.

Naša današnja naloga je, pokazati, kako je bil nazor prikazovan v listu, kako je bil organiziran, kakšna je bila duhovna višina in kakšna slednjič opredelitev ženskega vprašanja in gibanja ter le nakazati osvetlitev nekaterih stvari z obratne strani.

Ideološko je označil stališče lista že prvi članek „Vigredi na pot“, ki ga je napisala Minka Žirovnikova. Organizacija brez glasila je družina brez ognjišča. „Vigred“ bodi glasilo orliške organizacije, oznanja naj plemenite ideale, ki jih nudi sveta vera, v nasprotju z ideali, ki niso plemeniti, za katere pa nešteto ljudi žrtvuje vse, da bi jih dosegli — to so svoboda, neodvisnost od božjih in cerkvenih zapovedi. List hoče izobraževati slovenska dekleta vsestransko, nuditi jim vsega, kar bodo potrebovale bodoče matere in gospodinje. Cilj vzgojnega „Vigredinega“ dela bodi kultura srca, borba za večno resnico in ljubezen, za vero, ki je vrec, pot k poštenju, opora v težkih dneh.

Posrečeno je naslednji članek pokazal na sv. Ivano, zaščitnico orliške organizacije. S tem je pokazal na viteštvo dejanja in s tem dobro pogodil čuvstvenost svojih čitateljic. Pozval jih je k takemu viteštvu, ki naj izvira iz ljubezni do Boga in ljubezni do slovenske domovine, ki je prva nikakor ne izključuje. V vprašanju slovenstva je list vedno odločno stal na slovenskem stališču. V osnovi je misel o slovenstvu tale: Dolžnost slehernemu človeku je, razvijati vse svoje sile, kakor mu jih je Bog položil v zibel. Gojil je list zavest slovanske pripadnosti, često opozarjal na Rusijo, seveda na tak način: Če hočemo torej boljše čase, ne nehajmo Bogu sile delati z molitvijo. Zlasti ga prosimo, da se usmili

nesrečne Rusije, da stre brezbožni boljševiški materializem, da zopet zavlada križ nad Rusijo in da se, če je božja volja, ta sorodni, bratski slovanski narod zavzame za naš bedni narod.

Tajiti ni mogoče, da je koncept nazora o narodnostnem vprašanju, ki temelji na vesti in sličnih stvarih, danes slej ko prej kar preveč naiven. Problem zatiranih in malih narodov je predvsem gospodarski in političen. Gospodarsko življenje je treba organizirati tako, da eksploatacija kateregakoli naroda, tudi najbolj neciviliziranega, analfabetskega, *ne bo mogoča*. Utrditi je treba zavest človeške skupnosti vseh narodov sveta. Da take „reševalne“ metode Rusije zvene več ko bornirano, ni treba poudarjati.

„Vigredi“ je namen, izobraževati in vzgajati naša slovenska dekleta, naše ženstvo, nuditi jim strokovno in specifično žensko izobrazbo, dalje nuditi načelno izobrazbo, ki so ji podlaga „naša večno veljavna katoliška načela. S temi na čelu stojimo in pademo“. Delo je torej razdeljeno na: 1.) izobrazbo in vzgojo; 2.) zabavo, kratkočasje; 3.) načelno izobrazbo.

S tem je listu začrtano točno področje, začrtane pa so mu tudi meje, ki mu silno zožujejo prostor; in če pristavimo, da je list glasilo organizacije, v kateri prevladuje malomeščanski element, je s tem profil lista označen.

Ker je, kakor bomo videli, stališče lista nasproti ženskemu gibanju točno opredeljeno v konservativnem smislu, je bilo skrbljivo predvsem za izobrazbo bodočih mater in gospodinj. Zato je bila posvečena pozornost gospodinjskim vprašanjem (Rožni dom in Vigrednica — gospodinja); razpravljal je list o važnosti gospodinjskih šol (Minka Šušnikova), o zdravstvenih vprašanjih (dr. Malka Šimčeva, dr. Justin), o higijeni v domu (A. Justinova). Opozarjal je tudi vedno na dobrodelnost. Naloge katoliške žene v naših dneh so: dobrodelnost, ohranitev krščanske družine, svetost družine in temeljita krščanska vzgoja otrok. Vsekakor pa je bil v listu storjen tudi poskus estetske naobrazbe čitateljic v člankih o umetnostnih vprašanjih; tudi v rubriki „Od srca do srca“ je najti take poskuse; dalje pa je list prinašal tudi zgodovinske preglede, predvsem iz slikarstva, načel vprašanje žene in kulturnega napredka javnosti. V letniku 1931. je po zgledu „Ženskega sveta“ jel prinašati profile žena — kulturnih delavk, predvsem takih, ki so blizu katoliškemu nazorom.

Če se ozremo sedaj k naslednji nalogi, ki si jo je list zastavil, vzgoji, jo bomo često težko ločili od poslednje — nuditi svojim naročnicam načelno izobrazbo. List je prinašal vrsto člankov o temperamentih, poudarjal je vedno znova, da je dolžnost posameznika, oblikovati svoj značaj,

to se pravi, to, kar ima, stopnjevati in utrditi svojo voljo (telovadba — duhovadba), iskati notranjega ravnovesja, postati harmonična osebnost, v čistem soglasju s seboj, s človeštvom in Bogom. Zavest, da v notranjosti črpamo iz večnih božjih virov, ki izvirajo v Bogu in se izlivajo zopet vanj, bodi temeljni znak našega življenja. Prava sreča pride zopet med ljudi, ako ji zvesta ljubezen pripravi pot. Vse to delo pa pričakuje in zahteva srčne vzgoje naših mladenk. Ob koncu teh delnih ciljev stoji večni cilj. Nikoli se ne smemo izdajati za boljše kakor smo. Nikdar varati, nego resnično koristiti. Nikoli mamiti, nego svetiti z resničnimi in globokimi vplivi, ki nikoli niso preračunjeni na vnanjost. — O branju in o knjigah je list zastopal naslednje mnenje: „Preobilno in čezmerno uživanje lepote, ki jo obsegajo leposlovna dela, v mladem dekletu zelo ovira vzgojo volje. Če poudarjaš, da iščeš lepote za svojo umetniško vzgojo, ti rečem, da jo išči rajši zunaj v naravi, ker jo boš ondi našla v docela pristni in nepokvarjeni obliki. Najboljše je komaj dovolj dobro.“ — Omeniti je na tem mestu kritični del, ki sicer potrjuje vse zgorajšnje ugotovitve o listu, a tudi še jasneje kakor pričujoča izjava kaže vso strahotno ožino, ki je nujna posledica takšne mentalitete. Govoriti o kritičnem delu ni mogoče, vse to je poročevalstvo, ki se omejuje zgolj na publikacije katoliških podjetij pri nas in pa obenem stalno opozarja na publikacije nemške založbe Herder (ki je seveda tudi katoliška). Poročal pa je list stalno o univerzi v Ljubljani, utemeljeval nje upravičenost in zahteval zanj vse možnosti rasti, prav tako o Narodni galeriji in bodoči Akademiji znanosti in umetnosti, kar je gotovo važno.

Za „Zabavo in kratkočasje“ sta skrbeli pesem in proza — govoriti posebej o literaturi „Vigredi“, ne spada v okvir našega delokroga. Omenjeno bodi le, da kakih umetniških vrednot, kakor v drugih ženskih listih, ki imajo vsi drugačne cilje in naloge, tudi tukaj ni pogosto najti.

Za načelno izobrazbo svojih naročnic je list pač mnogo storil. Ideološko ogrodje je listu izdelal O. F. M. dr. Tominec, ki je sploh, lahko rečemo, glavni ideolog tega kroga; pomagala mu je pri tem delu Anica Lebarjeva, kesneje dr. Fr. Jaklič in vrsta drugih.

Koncept slovenskega katoliškega ženskega gibanja je prav tako konservativen, kakor je konservativno stališče vsega konfesionalno opredeljenega ženstva po svetu. „Vigred“ je zavedna glasnica tega katoliškega ženskega gibanja: „Zdi se mi, da je ž njo naše ženstvo prišlo do budnice in samostojnega ideala *katoliške* žene. — Vse telesne in duševne zmožnosti pa vodijo ženo v njeno pravo področje k stanici državnega organizma, v družino. Glavni znak ženske osebnosti je njeno na znotraj obrnjeno delo: zmaga nad samoljubjem in častihlepjem, pomirjenje strasti

— notranji mir. Ko si je v tišini svoje notranjosti zagotovila zmago nad sebičnostjo, si je izvolila *žrtev* za svoj poklic. — Največja socialna delavka je tista žena, ki sploh socialno ne dela. Vse vaše delo je samo poslanstvo krščanskega življenja v *družini*, poslanstvo ljubezni in poslanstvo *žrtve*. *Borba za naše pravice bodi predvsem ta, da se bo naše tiho, skromno delo v družini spoštovalo in častilo kot enakovreden ženski poklic*. Naše poslanstvo je: ustvarjene smo za materinstvo. Ono idealno materinstvo, ki hrani v sebi vse, kar more ozdraviti rane današnjega sveta, ki so tako globoke radi mnogih zablod. — Glej, slovensko dekle, dvojna pot vodi k nevenljivi slavi; pot junaškega, žrtev polnega vnanjega dela za Boga in višje vzore, pa tudi pot tihih, svetu prikritih žrtev, svet odpovedi. — Torej: katoliško žensko gibanje jasno izpoveduje alternativo: *ali materinstvo ali poklic* (delo za Boga in „višje vzore“, samostansko, ali kako drugo poklicno delo). Stališče, ki ga je papež zavzel h katoliškemu ženskemu gibanju, je sledeče: V ženskem gibanju vidi zgodovinsko poslanstvo žene, saj je katoliške ženske organizacije uvrstil kot sestavni in bistveni del katoliške akcije in s tem v prav cerkveni delokrog — one so del lajičnega apostolata. — In dejansko mora katoliška žena tako urejeni in delujoči katoliški akciji nuditi vse svoje delovanje in prav v tem delu v sedanjih tako žalostnih družabnih in družinskih prilikah najti svoje od Previdnosti ji določeno zvanje. Katoliško ženstvo vsega sveta se mora strniti v enotnem delu za skupno dobro stvar. „Da pa ohrani Vaša unija pravi katoliški značaj in svojo soglasnost s sveto stolico, je potrebno, da nobena pri Vas včlanjenih ženskih organizacij *ni* včlanjena v nevtralnih ženskih organizacijah.“ Peti internacionalni kongres lige je sklenil: V soglasju z *navodili cerkve* so katoliške lige proti vsaki obliki interkonfesionalizma in *proti* vsakemu sodelovanju z nevtralnimi zvezami. Vaša unija ne more sprejeti v svoje članstvo nobene ženske organizacije, ki je včlanjena v nevtralnih zvezah. (Zato je razumljivo, zakaj pri nas, kjer bi Krščanska ženska zveza — ker je prav za prav edina res organizirana ženska zveza — lahko imela vodilno vlogo, radi discipline v Ženskem savezu ne sodeluje aktivno.)

Vprašanje zakona je v listu načel dr. Brecelj. Naravno torišče ženskega delovanja, ki je in ostane družina, pa je čimdalje bolj zanemareno in zapuščeno. Trpi vsa družba, najbolj pa žene, ki počasi lezejo v suženjstvo gmotne in npravne pokvarjenosti. Vedeti je treba, da je bilo ženstvo vso dobo poganstva v popolni odvisnosti in da ga je iz bednega suženjskega stanja povzdignilo krščanstvo. S krščanstvom propeva ženstvo, brez krščanstva propada. Ljudje so podvrženi naravnim zakonom,

so spolna bitja. Mož je močnejši, pri njem prevladuje razum, žena trpežnejša, pri njej prevladuje čuvstvo. Vprašanje, kdo je popolnejši, je smešno, ker sta vsak zase popolna, za posebne življenjske namene usposobljena. Stavljata zopet za to pojmovanje tipično nasprotje: pridobitni poklic — naravni poklic (družica, mati, odgojiteljica, gospodinja) in konstatira, da pridobitni poklic ne prinaša ženi zadovoljstva. Ker pa žena ne ve, kako se bo še obrnilo njeno življenje, naj se za vsak primer pripravi za samostojno življenje. O zakonu, žrtvi in svobodni ali prosti ljubezni je izpregovorila tudi gospa Selma: „Kdor stopi v zakon, prevzame dolžnost za pomnoževanje naraščaja v človeški družbi.“ To je ravno *visoki smoter nizkotnega nagona*, to je končni cilj medsebojnega hrepenenja moža in žene, čeprav se sama tega ne zavedata; to je tudi posvečenje njune čutne ljubezni, če jo gojita po božji volji. Res je, da se življenje lahko razmnožuje tudi izven zakona, toda to je *tatvina*, ker ni v skladu z božjo voljo, ker ne ustreza sreči otrok in človeško dostojanstvo ponižuje. Človek namreč ni žival brez volje, ki se slepo klanja naravi, človek je moralna osebnost, ki je odgovorna za svoja dejanja. „Prosta ljubezen“, kakor jo povzdigujejo moderni zaščitniki nemoralnosti, pa v resnici ni prosta, zlasti ne v svojih posledicah: maščuje se bridko na otrocih, še bridkeje pa na ženi sami, ki jo pahne v suženjstvo. — Česa vsega si ne obeta mlada žena od moža, ki si ga je izvolila! V svoji slabosti se čuti tako močno, v svojem uboštvu tako bogato, v nemirnem življenju tako varno. Sledi primer Kristusa in cerkve. Zakrament je neločljiv. (Morda bi bilo uspešnejše, vzgajati močne žene, ki bi ne bile slabe, uboge in ne bi iskale za svojo slabost varnega zavetja?) V članku „Velik greh naše dobe“ se bavi O. S. z regulacijo rojstev in prihaja do naslednjih trditev: „Nobena stiska ne more biti tako huda, noben dobiček tako velik, da bi bila zaradi tega upravičena taka kršitev naravne, božje npravne postave. Treba bi bilo ljudem tudi več vere, zlasti v posmrtnost, in več zaupanja v božjo Previdnost, *da bi znali bolje nositi križe* tega življenja. Pod nobenim pogojem gospodarsko pomanjkanje ne more biti razlog, da se vzame življenje nedolžnemu otročiču.“ Glede na Slovence se izprašuje: „Ali hočejo število našega malega naroda še bolj zmanjšati? Ga izbrisati iz obličja zemlje?“

Glede na žensko volilno pravico je list leta 1926. zastopal tole mnenje: „Naš list je daleč od vsake politične arene in ne more biti glasnik nikakih političnih stremeljenj ženstva. Ni nasprotnik ženske volilne pravice, o ne, prav privoščil jo bo vsem ‚Vigrednicam‘, kadar jo bodo dobile, toda v boj zanjo ne more ž njimi, ker si je postavil drugačno nalogo. S svojim tihim, notranjim delom pa upa ‚Vigred‘ kaj pri-

pomoči k temu, da bodo slovenske žene znale poleg drugih reči tudi — če bo treba — volilno kroglico prav vzeti v roke. Saj gotovo veste, da sama volilna pravica še ni nič, ako ni temeljne vzgoje in izobrazbe. ‚Vigred‘ se je torej lotila težkega dela: polagati temelje, in če bodo ti dobri, naj le zida nanje življenje svojo stavbo, ne bomo se bali zanjo. V tem smislu naj pa naše delo nadaljujejo drugi faktorji.“ — Leta 1929. pa se je za žensko volilno pravico odločno zavzel članek: „Žena in državno politično življenje“ (razmišljanje ob roletnici svobodne države). — List je posvečal pozornost tudi domu služkinj v Ljubljani, karitativnemu delu, končno modi, kjer poziva katoliške žene in dekleta v boj proti nespodobni pohujšljivi modi. (V listu je najti celo recept za obleko, ki ni pohujšljiva, potrjeno od višjih oblastev.)

List je dalje stremel za tem, sistematično odgovarjati vsakemu poskusu uveljavljanja kake nasprotne ideologije in je z veliko pazljivostjo sledil najraznovrstnejšim izvajanjem. Pozival je k spoštovanju duhovskega stanu in je tožil, da je duh časa sovražen vsaki avtoriteti. V „večernih“ razgovorih „pri gospe Eli“, ki so si nadeli dramatično obliko (napisal jih je ideolog lista dr. R. P. Tominec), polemizira tu z „Ženskim svetom“, „Ženskim pokretom“ in drugimi ter razpravlja o aktualnih vprašanih. Na zahtevo po svobodnem iskanju in lastni priboritvi nazora o življenju kaže na vrsto ljudi, ki so večne postave in večne resnice že dognali in zavrača sleherno svobodno iskanje postav in resnic brez patronance sicer častitljivih ali le starih očakov filozofov, ki vprašanj sodobnega življenja *niso mogli* reševati, ker jih ni bilo. Opozarja na večnostne oblike družabnega življenja, v skladu s svojim idealističnim nazorom, ki priznava statičnost. Ugovarjati je mogoče z ugotovitvijo principa dinamičnosti, po katerem so torej vse družabne oblike — človek sam, rodbina, družba — podvržene razvoju in izpremembam. Z beograjskim „Ženskim pokretom“ polemizira takole: „Prosta ljubezen pomeni: žena, poročena ali neomožena, naj bi imela prosto pot v svoji ljubezni. Toda ne morda trajno, ampak bi smela menjati, kadar bi se je zdelo, da sedanja ljubezen ni več zanjo.“ Ljubezen namreč ne sme biti samo čutna, iskati samo užitka, ne sme pričakovati vedne harmonije, ampak mora biti pripravljena na velike in težke žrtve. Kam pa pride potem družina, kam otroci, če bode ljubezen prosta? Dalje zanimivo in važno priznanje: „Sreča in ljubezen in mir slehrne, tudi najuglednejših družin, temelji na odpovedi in žrtvah.“ Sklep: Zahteve po taki prostosti žene so nevzdržne in zanjo nesreča, za družino, za narod pa naravnost poguba. — Prihodnjič postavlja naslednjo formulacijo: „Marx, Engels in drugi so pač s svojimi nauki delavstvo in množico

razgibali, toda vse te zahteve, ki jih oni stavijo, pozna že evangelij. In če bi ljudje evangelij izpolnjevali, bi teh zahtev ne bilo treba.“ (Ta trditev, ki jo je O. M. dr. Tominec postavil, je neresnična. Marx je podal rešitev vprašanj, ki so se v tej in takšni obliki pojavili edino in le v sodobni kapitalistični družbi in jih evangeliji niso mogli poznati. Pridiga na gori se teh problemov ni mogla dotekniti, ker jih ni bilo. Katoliška cerkev je bila hrbtenica in temelj družabnega reda vsaj v Srednji Evropi, in je imela v državi in javnem mnenju do nedavna *odločujoč* vpliv. Kako je mogoče, da so rezultati tega vpliva takšni? Kako je mogoče, da jih ne zna ozdraviti, da ne zna pokazati novih potov, ampak se ozira nazaj in kaže na družbo preteklosti?)

Opozoriti bi bilo tu še na vzorno organizacijo, ki je je deležno katoliško ženstvo pri nas in drugod in ki bi mogla služiti za vzor marsikateri organizaciji. Centralna organizacija, ki je izdajala list, je bila Slovenska orliška zveza (podzveza), ki je združevala vse pokrajinske orliške krožke, kateri so prirejali stalne dekliške sestanke s predavanji. Za ta predavanja je skrbela centrala, izdajala je posebno publikacijo „Predavanja“ o raznih stvareh, da bi posamezni krožki radi predavateljic nikdar ne zašli v zadrego. Skrbela je centrala za vsakoletne skupne prireditve, dekliške taborne, udeležitve večjih katoliških prireditev: katoliškega shoda, orlovskega zleta itd. O nalogah dekliške organizacije je govorila Minka Žirovnikova na dekliškem dnevu v Mariboru leta 1924. Verska obnova je prva potrebna, iz verske obnove bo sama po sebi izvirala obnova na vseh poljih. Ali pa ima svet pričakovati obnove res tudi, obnove iz naših vrst, iz vrst slabotnih, nebogljenih žensk? Ima jo pričakovati in to brez najmanjše dvojbe. „Dajte mi dobrih mater in prevrnili bom ž njimi svet!“ (Pij X.) Kako bomo imeli dobre matere, vzorne vzgojiteljice, če nimamo resnih, zavednih deklet, ki bi imela smisel za resno in globoko pojmovanje ženskega življenjskega poklica, ki je po Stvarnikovi volji predvsem ta, da je žena mati in vzgojiteljica človeštva. Pogrešena je vsaka dekliška in ženska organizacija, katera pozablja poudarjati in gojiti v članicah ta smisel. Gojiti narodno zavest, izobrazbo, telesno kulturo, sestrstvo, so nadaljnje naloge te organizacije. Poleg orliške zveze so *Marijine družbe* žarišče vsega organiziranega dekliškega življenja, pokrajinske *Dekliške zveze*. Dalje *dekliški, ženski* odseki prosvetnih društev. Vse pa združuje Slovenska krščanska zveza, ki ima sedem odsekov: dobrodelni, gospodarski, npravstveni, prosvetni, veselčni, reprezentančni in žensko-pravni odsek. „Vigred“ je informirala o dogodkih po ženskem svetu doma in drugod, poročala o ženskih časopisih, vsako leto je bila anketa o „Vigredi“, kjer so bile izražene želje

glede lista. Predvsem pa je gojila zavest pripadnosti k „Internacionalni uniji katoliških ženskih lig“, ki je bila ustanovljena 10. aprila 1920. in je leta 1925. štela že 50 organizacij iz 25 držav. Včlanjena je v njej centralna organizacija „Slovenska krščanska ženska zveza“, ki se stalno udeležuje kongresov. Da ta internacionalna organizacija ne drži križem rok in da prav dobro pozna svoje naloge, pričata že kongresa v Rimu in Baslu. Rimski kongres se je delil na: 1.) zborovanje ženske mladine; 2.) zborovanje ženske unije; 3.) zborovanje Družbe za varstvo deklet s programom: življenje in čuvstvovanje s cerkvijo, dvig morale v družini. Razpravljal je končno tudi o dostojnosti mode. (Morda bi bilo bolje razpravljati o dostojnosti ljudi, tudi če ne bi hodili oblečeni po svetu!) Papež sam je sprejel vse kongresistinke. Govoril je o pomenu ženskega gibanja. Žene so sodelavke in pomočnice cerkve. — Kongres v Baslu (l. 1931.) je imel namen: ohranitev, obramba in razširjenje vere. Področje komisij je bilo sledeče: Družina: žena, mati, gospodinja. Pouk, vzgoja, šolska vprašanja. Intelektualno delo. Industrijsko delo. Varstvo žena. Higijena s socialnega in moralnega vidika. Žena v javnem življenju. Delovni program: Verska in liturgična vzgoja. Šolska vprašanja. Organizacija mladine. Žena na deželi. Delavka. Akademičarka. Boj zoper nemoralnost. Državljska vzgoja žene.

Če h koncu pregleđamo delo „Vigredi“, nam preostane še naloga, da si na kratko zastavimo nekoliko vprašanj. Ali ni ta stalni klic po obnovi zavest odmiranja? Ali je to dvatisočletno naziranje, ki je obvladovalo Evropo, sposobno, ozdraviti jo samo iz sebe? Kako je mogoče, da „večnoveljavne“ postave rodijo take uspehe, kakršno je naše današnje življenje? In kakšen je bil efekt ženske vzgoje? Žena je postala možu objekt, njen edini interes je bil poleg egoističnih, čisto materialnih skrbi zase in za družino, ugajati možu, vzbujati njegove seksualne energije. Nove predstave o ženi so druge. Žena ni slabotna, ni uboga, ne išče zaščite in zavetja. Ona je sama sebi zaščita in zavetje, odloča o sebi in svojih otrocih, nje interesi so interesi vse človeške družbe. Njena naloga ni, spravljati na svet kakršnokoli število otrok, kakor bi se slučajno rodili, „kakor jih Bog dá“, njeno materinstvo je zavest odgovornosti, da je svojemu otroku dolžna najboljšo telesno in duhovno vzgojo, njeno materinstvo je zaželeno, radostno in veselo, je do konca premišljeno. Ona je tovarišica v delu in življenju; ni rastlina, ki potrebuje opore. Govoriti o ženskem „suženjstvu“ je v tem primeru nič manj kot neokusno. Končni cilj modernega zakona ni požlahtnitev podzavestnega nizkotnega nagona. Nagon modernemu človeku ni nizkoten, ta pridevek lahko drži od primera do primera glede na posameznika, moderni

človek se le vpraša, kako mu bo na zdrav način zadostil, kako ga zdravo uravnal. Cilj zakona sega danes preko tega seksualnega okvira, to je tovarništvo, skupna življenjska borba. Baza zakona se je premaknila. Zakon ni več gospodarsko zavarovanje niti za ženo niti za otroke.

Garancijo za telesno in duhovno varstvo slehrnega otroka mora prevzeti slej ko prej družba, ker ne sme biti odvisna otrokova vzgoja od slučaja. Mož kakor tudi žena pa sta oba dolžna, s svojim *delom* v korist družbe doprinesiti svoj delež k osiguranju življenja svojega in slehrnega otroka.

„Vigred“ je glasilo katoliškega ženskega gibanja; organizirala je ženo na tej podlagi. Ali pa bo ta okvir mogel ženi nuditi, kar sodobno življenje zahteva od nje? Alternativa: ali materinstvo ali poklic — sama negativno odgovarja na to vprašanje. Rešitev vprašanja, ki ga sicer imenujemo žensko, ki je pa občečloveško, bo prinesla šele ona formulacija, ki bo ženi nudila popoln razmah njenih sil, ki bo omogočala, v preizkušnji dela biti osebnost in mati hkrati. Rešitev teh vprašanj bo prineslo življenje samo. — Na tem mestu moramo priznati resno voljo, na podlagi katoliških predstav in misli urediti življenje, ali bolje, odstraniti največje nedostatke.

(Konec prihodnjič.)

OBZORNIK

OPOMIN SLOVENSKEMU NARODU

(Govorjeno na ožjem sestanku zastopnikov slovenskega razumništva.)

„Mi Slovenci ne potrebujemo umetnosti.“ Te mračne besede je izrekel ugledni ljubljanski gospod, občinski svetnik, podžupan itd., notar dr. Gogola, ob času, ko so se mladi slovenski umetniki, prevzeti od hrepenenja in navdušenja, pravkar pripravljali na svojo veliko misijo v domovini, ko so vežbali svojo pamet in zbirali svoje moči, da dajo narodu, kar je njegovemu duhu prav tako potrebno kot je telesu kruh. Kajti narod brez umetnosti je kakor studenec brez vode, je kakor drevo brez soka in brez sadu, kakor roža brez cvetja in brez semena. Jalovo je njegovo življenje, življenje brez življenja, v napoto vsemu živemu. In kadar pride njegova ura, se zruši v večnost in ničesar ne ostane po njem.

„Zdaj podpiramo enega muzkontarja na dunajskem konzervatoriju in enega kmeta iz Sorice, ki se uči v Gradcu malarije.“ (Grohar je dobival letno 100 gld. podpore od deželnega odbora.) „To je za nas Kranjce zadosti.“ Tako je govoril rodoljub, deželni odbornik in referent za prosveto in umetnost gospod Murnik takrat, ko so že mnogi zaslužili, da je le v duševnem delu naše življenje in naša bodočnost, ter da je umetnost najsilnejša moč majhnega naroda, ki mu je ne more in mu je noče pokončati noben drug sovražnik kot le lastna neumnost.

Nekoč, ko mi je bilo zelo hudo in so me davili dolgovi in skrbi za obstoj umetniškega paviljona, edinega zavetišča oblikovne umetnosti, in nisem mogel

ne naprej ne nazaj, je šla moja žena k ljubljanskemu županu dr. I. Tavčarju, da mu potoži svoje gorje in ga prosi za pomoč. Pomoči ni našla. Pač pa ji je dal dr. Tavčar takle nasvet: „Saj sem že povedal Jakopiču, da je bil neumen, ker se je vrnil v svojo domovino. Mar bi ostal tam, kjer je bil. Naj pa gre zopet nazaj v München.“ Tako je govoril župan kulturnega središča Slovencev. — Umetnost je luč, ki sveti narodom na potu iz mračnega labirinta človeških zablod v božji dan. Umetnost je tolažba blodnim dušam. Umetnost je milost božja. Nam Slovencem pa je sojeno, da se plazimo po temi, megli in kalnih mlakužah vse svoje žive dni.

Ko je umiral I. Grohar, izmučen od pomanjkanja in spoznanja, in je prišla vest (po meni) na ušesa dr. J. Kreka, je ta v svetem ogorčenju v navzočnosti mnogih deželnih odbornikov in poslancev vzkliknil: „Nikdar več se ne sme zgoditi, da bi moral slovenski umetnik od bede umreti.“ Dr. Krek je imel dober namen in vse je kazalo, da se kmalu začne obračati na bolje. Pa od misli do dejanja je včasih dolga pot. Pridejo zapreke in neprilike. Čas beži. Ogenj ugasne in volja opeša. Prišla je vojna. Dr. Krek je umrl, in njegove besede so umrle.

Zdaj kopljejo grobarji velik grob, ki bo pogoltnil ne le vso slovensko umetnost, ampak vso našo kulturo sploh — če se hitro ne spametujemo in ne zganemo. Razmere postajajo od dne do dne mizernejše. Kdor le more, hiti rešiti svoje življenje v kako službo ali službico. Le malo jih je še „svobodnih“. Svobodnih? V boju za košček bednega življenja zapravljajo dan na dan svoje najboljše moči, svoje zdravje, svojo pamet in svojo čast. Ponižani in zasmehovani živé od razpoloženja in milosti onih — iz bratovščine zlatega teleta, ki so jim živi umetniki narodna nadloga, zvezdeklatici in berači. Nihče se ne zmeni za njih usodo. In če bi se pripetila temu ali onemu kaka nesreča, če bi se ga lotila bolezen, tedaj je izgubljen. Vržen bo iz stanovanja, ker ne more ničesar več zaslužiti, da bi ga plačal. Upniki, advokati in sodnija ga bodo slekli do nagega in mu bodo brez usmiljenja in za škandalozne cene prodali in raznesli vse njegovo imetje, ker se ne more braniti, ker so ga zapustile moči. Gledati bo moral, kako umira njegova družina od lakote, ker ji ne more dati kruha, ker je izmozgan do smrti. Poginil bo bedno, zapuščen od vseh, kakor divja zver. Taka je resnica. Tako je življenje svobodnega slovenskega umetnika. — Mi Slovenci pa smo kulturni narod. Kajne? Saj imamo pri vsaki priliki na jeziku to hinavsko laž!

Oni, ki spoštujejo umetnost — koliko jih je? — so reveži, ki si sami sebi ne znajo pomagati. Oni drugi pa, ki imajo vsega več kot zadosti, ki živé v razkošju, in so v stanu, če se jim zljubi, zapraviti kar na lepem tisočake in tisočake za razne prismojene zabave, za požeruštvó, pijančevanje in kurbanje, oni pravijo, da je kriza, da „nema para“. Bahavo razkošna Ljubljana, središče slovenske kulture: „nema para“. Revež: „nema para“, milijonar: „nema para“. Narod skoraj ne pozna svojih umetnikov, odtujili so se mu, ker so ga drugi v zakup vzeli, ki ga pitajo z mikavnejšim blagom, zato, da bi ga . . . itd.

In vendar je umetnost duša naroda, je njegova pravica — pa tudi njegova dolžnost. Vsak gospodar plača svojega hlapca za storjeno delo (zato, da si ga ohrani), podjetnik plača svoje uslužbenice, država svoje uradnike in jim zajamči še strpljivo starost s pokojnino. Kako, da bi morali prav samo tisti, ki so buditelji naroda, ki so mu oznanjevalci resnice, lepote in življenja, kako, da bi se morali prav ti klatiti po svoji domovini kakor lačni psi? Naj narod

skrbi zanje, za svoje zveste delavce, zanje, ki trpinčijo svoje telo in svojo dušo za njegovo čast in slavo, naj jim dá vsaj skromen košček življenja, da bodo v stanu izpolnjevati svoje težke dolžnosti, ki jih jim je naložila usoda.

Zato smo prišli danes skupaj, da se malo pogovorimo, da si izprašamo vest in da doženemo, kje je resnica. Ali imajo oni prav, ki pravijo „nam Slovencem je umetnost nepotrebna“, ali imajo prav tisti, ki vedo, da je umetnost najgledljivi in najresničnejši izraz človeškega življenja in da je narod brez umetnosti le spaka naroda, prazno klasje brez zrna.

Če imajo prav ti zadnji, potem si potrkajmo na prsi in delajmo pokoro, pojdemo vase. Odločimo se in začnimo izpolnjevati svoje dolžnosti, vsak svoje, umetniki svoje, narod svoje.

Če pa je umetnost le nepotrebno razkošje, zapravljanje, plod bolne domišljije, potem, potem se zdramimo in streznimo. Razdejajmo vse, kar je kdaj ustvaril slovenski duh. Pokončajmo spomine preteklosti. Požgimo biblioteke, muzeje, narodno galerijo, požgimo Prešerna, Cankarja in dela vseh onih, ki so odpirali svojo dušo narodu v čast in v korist. Odločimo se! Začnimo, da izbrisemo hinavščino iz svojih src in laž iz svojih ust. Kajti boljša je bridka resnica kakor hinavska laž.

Dovolite, da ponovim nekaj zaključnih stavkov iz svojega predavanja, ki sem ga imel spomladi v Mariboru in nato v Ljubljani: „Mi slovenski umetniki se borimo že skoraj pol stoletja za slovensko umetnost. Ali bi ne bil že čas, da vstopi tudi narod v ta boj? Ali morda mi nismo mi, ali smo le lastne spake? Ne! Mi nečemo biti spake. Saj imamo v sebi vse duševne lastnosti v nič manjši meri kot jih imajo drugi veliki narodi.

Mi nismo beraški narod. Kaj še. — Saj imamo tudi gmotnih sredstev več kot dovolj. Kajti narod, ki izda letno samo za alkohol pol milijarde dinarjev in še mnogo, mnogo več za druge nepotrebne potrebščine — tak narod ni beraški narod. Njemu je lahkota spraviti skup malenkost nekoliko milijonov — za umetnost.

Če smo torej mi mi, potem je nas vseh dolžnost, da se pobrigamo za svoje zadeve, vsak po svoje. Treba je le napraviti malo reda v svojih možganih in iztrebiti iz sebe nekaj sitnih lastnosti, ki so nam v napoto.

Zberite se, pastirji naroda, župani, šefi, upravni svetniki, kasirji, tajniki, in se pogovorite! Kar hitro začnite, dokler je še čas, ker ure beže in lučka le še slabotno brli.“ Govoril sem te besede tudi v radio, da so bile slišne daleč po deželi, pa pastirji naroda so jih preslišali. Oni imajo pač druga prevažna opravila. Zato smo se danes zbrali, da govorimo skupaj glasneje in učinkoviteje, kot je bilo to meni samcu mogoče, da bo šel naš glas po vsej deželi in bo dosegel tudi tiste, ki sicer slišijo, pa si maše ušesa, ker imajo preusmiljena srca in težko prenašajo pesem mizerije.

In še zato smo se zbrali, da preišljujemo in se posvetujemo, kaj nam je storiti, kako ven iz te zatohlosti na sveži zrak, kako iz smrtne objema v življenja razgibanost.

Poslušajte! Stvar je jasna in enostavna: Od mecenov slovenska umetnost ne more živeti, ker jih ni, jih ni bilo in jih ne bo. Duh svobodnih gospodov je bil v teh starih bogataših. Vedeli so, kaj je umetnost in kakšno moč ima v človeškem življenju, vedeli so pa tudi, kaj so umetniki za umetnost. Mi pa smo bili večni sužnji od najvišjih do najnižjih.

In naša umetnost? Rodila se je kar tako sama iz sebe. Nikogar ni bilo pri njenem porodu, kot le sami umetniki. In rasla je kakor divja roža na pusti ruševini. V beraštvu in ponižanju je rasla in životarila desetletja.

Časi so se spremenili. Nov red se oblikuje. Misli se prebujajo, se gnetejo in se križajo. Življenje beži, kakor bi ga podil vrag. Mi pa smo ostali, kakor smo bili, zaradi zakona vztrajnosti.

Stremljenje naših bogatašev in denarnežev je obrnjeno v bolj „praktične“ smeri, za umetnost ni ljubezni v njih srcih in ni denarja v njih žepih.

V beraštvu in ponižanju stoka slovenska umetnost. Narodna galerija že zbira in kupuje še zadnje ostanke starin, tudi take, ki nimajo s slovensko umetnostjo prav ničesar opraviti, ter prenavlja zanje svoje prostore — zavoljo „ohranitve dokazov“. Kaj vendar jo je zdaj prešinilo, da je vzela še usmiljenje v svoj program? Pa ne da bi se hotela malo ponorčevati iz živih? Narodna galerija objavlja apele na slovensko javnost: „Pomagajte našim umetnikom, pomagajte jim, dajte jim naročila itd.“ V paviljonu pa, ki je bil nekoč svetišče slovenske umetnosti, pusti, da se odpira javnosti nekak — recimo, hram za onečaščenje umetnosti. Kaj se spogledujete? Dà, dà — Narodna galerija, naša Narodna galerija, društvo za zbiranje in ohranitev najpomembnejših umetnin slovenskih umetnikov.

V beraštvu in v ponižanju se pogreza in umira slovenska umetnost.

Naša javnost gleda to sramoto, molči in se ne zgane. In oni, ki so bili postavljeni ali so se postavili za pastirje naroda, gledajo, molče in se ne zganejo.

Zato smo zdajle skupaj, da se posvetujemo, kaj nam je storiti.

Mi Slovenci nismo prav tako napak ljudje. Narod, iz katerega se je rodilo toliko znamenitih mož, umetnikov in znanstvenikov, med njimi takih, ki bi bili v veselje vsakemu drugemu narodu, ni zadnji med zadnjimi. Lahko bi bil še celo imeniten in častivreden, če bi ne bilo v njem nekaj narobe. Nadarjen je ta narod, priden, delaven, vztrajen in potrpežljiv. Z delom svojih rok in svojega razuma vzdržuje gospodarska podjetja, banke, posojilnice, zavarovalnice, dobrodelne in nedobrodelne zavode, prosvetne in manj prosvetne družbe, od njegove šparljivosti žive razna industrijska podjetja, zabavišča, kino in druge komedije, naš narod redi kaj mastno domače in tuje špekulante, plačuje pošteno svoje davke in še nameček in ne vpraša: zakaj? Pa si vendar prihrani — zdaj pa malo bolj potihem, da nas ne slišijo kaki grabeži in mu vzamejo še tisto, kar bom zdajle povedal — pa si prihrani še nekaj milijard za svoje razkošje. Pameten narod to! Tem večja sramota zanj, ki se spominja svojih umetnikov šele tedaj, ko so jih že črvi pojedli, jih časti in jim postavlja spomenike, da se za žive ne briga in jih pusti bedno poginiti.

Kdo je temu kriv? Ali mar kmet ali njegovi hlapci in dekle, ali so morda delavci zakrivali to nesrečo? Ne, mi, smetana naroda, od tuje učenosti in laži napitani škrici smo temu krivi, tisti, ki mu z zvijačo pamet mešajo, da bi ga laglje skubili, in oni drugi, ki vse vedo, ki znajo z besedo kozolce preobračati in po rokah hoditi, pa ničesar ne store. Ti so krivi.

Zato zatulimo: mea culpa — in recimo: Preljubi naš narod, ti pridno obdeluješ svojo zemljo, da bogato rodi. S svojo pametjo se prizadevaš izboljšati in olepšati si življenje. Z marljivostjo, vztrajnostjo in potrpežljivostjo vzdržuješ domača in tuja podjetja, rediš kaj mastno domačo in tujo gospodo,

plačuješ pošteno svoje davke z namečkom in si še toliko in toliko prihraniš za svoje razkošje — daj svojim umetnikom, kar jim gre. Odščipni si majčken košček, prav majčken, od svojega razkošja — no, recimo eno stotinko od svoje pijače, ali — da govorim nazorneje: komaj en milimeter od polnega kozarca vina, pomisli — komaj en milimeter od polnega kozarca — za umetnost, sebi v čast in slavo. Tako nekako govorimo. Ne bo napak. Ampak, kako zdaj zadevo v tek spraviti in jo izpeljati?

Jaz mislim, da povabimo na prihodnji sestanek vse župane naše dežele, od bogate in zapravljive Ljubljane do najskromnejše naše občine in jim stvar preprosto razložimo. Potem naj se pa oni lepo doma pogovore s svojimi občani in naj jim rečejo: Taka in taka je zadeva. Toliko zapijemo, toliko bomo dali, samo nekoliko kapljic za dobro stvar, samim sebi v čast in v radost. Zato nam bodo umetniki vedrili um in dušo, razkazovali nam bodo svoja najboljša dela, da spoznamo v njih same sebe in razberemo iz njih resnico in lepoto življenja. Ni zlodej, da bi tega ne razumeli, saj vendar niso kake prismode, saj so brihtni ljudje. Le mi, le mi smo ubogi cagavci.

Govoril sem že z nekaterimi o tej stvari. Humoristi so se mi smejali. Oni drugi pa, ki jim je stvar resnejša, so rekli: Hm, ja, ja, bi že bilo, ampak stvar je vendar le malo težka.

Jaz pa pravim: Lahka ali težka, kar mora biti, mora biti, edino prava in pravična, edino mogoča rešitev je to, drugega izhoda ni. Zdramimo se! Odločimo se!

Če smo še za kaj, če smo mi mi, če smo vredna bitja božje modrosti, potem podžgimo svojo voljo z ognjem vere ter začnimo.

Če pa smo le pajaci, zanikrni cagavci in jokave šleve, no — potem utihnimo, sklonimo svoje glave in čakajmo vdano, da nas usoda premelje in prekuha.

Opravil sem svojo dolžnost, morda zadnjo. Zdaj govorite vi drugi in se pošteno in hitro dogovorite, ker ura se že izteka. Jaz pa grem domov „Spomine“ pisat in pestovat svoje skrbi. Lahko noč! *Rihard Jakopič.*

NAŠA GENERACIJA IN NAŠ ČAS

Pred dvema mesecema sem v dnevniku objavil članek „Generacija pred zaprtimi vrati“, ki je v javnosti sprožil nekaj odveč komentarjev. Članek je bil prav za prav samo prvi del predavanja, ki sem ga tedaj pripravljal in ki sem ga zaključil z naslednjimi odstavki. Podajam jih tu, da bo podoba celotna in da bo račun bolj preprost. — L. M.

Čas, v katerem smo, menda v resnici nima primere v zgodovini. Vse je stisnjeno in ugnetenost, vsa vrata na svetu so zaprta, vse človekove sile so uklenjene, vsi tokovi sveta so zajeti v jezove. Ni bilo še menda tako težkega položaja pod nebom, v katerega bi se človek lahko rodil, kakor je položaj teh naših dni. Pod gospodarskimi, socialnimi, političnimi in miselnimi pezami je brezposelnost postala skoraj še edini način človekovega življenja. Položaj mladine pa je v tem uklenjenem svetu težji kakor položaj kogarkoli. Človek ima v družbi prav toliko veljave, kolikor družbi lahko daje plodnega, produktivnega dela. Tudi človekova cena je v stvarnem življenju kakor cena

blaga: tudi človek samo toliko velja, za kolikor se lahko vnovči na trgu dneva. Dandanes pa vse nove generacije prihajajo v razmere, v katerih jim je lahko usojen skoraj, en sam žalosten delež: biti brez posla. Ni več mesta pod solncem za človeka, ki bi rad delal in ki je po vrhu vsega še mlad. Kdor je za zdaj še pri delu in pri kruhu, naj bo kar lepo pripravljen, da danes ali jutri oboje izgubi. Človek pa, ki se rodi, ne prinese s seboj ne lopate ne pisalnika, ne mezde ne honorarja, nič drugega mu ne kaže, kakor da stopi na cesto življenja in gre vse to iskat in se za vse to borit. In danes je takšno iskanje čisto zaman, edina pravica, ki je mlademu človeku ostala, je pravica, da sme držati roke navzkriž in jezik za zobmi. Človek-delavec, ki ne dela, nič ne šteje v družbi, in tako so cele neskončne vrste teh mladih generacij, ki so obsojene v brezdelje, izločene iz družbe in oropane še najbolj vulgarne človeške cene in veljave. Kakšna strahotna socialna katastrofa se v tem času krize na tihem, brez besede in brez odpora godi nad celotnim naraščanjem naroda in družbe, tega se danes menda pri nas še nihče ne zaveda. Kadar bo to spoznanje prišlo, takrat bo najbrž že precej prepozno vse skupaj in takrat bo najbrž že zdavnaj marsikdo izgubil svoj spanec in svoj mir.

Takšno je dejansko stanje stvari. V zapletene relacije sodobnega družabnega življenja je prišel nov moment, ki ga starejše dobe skorajda niso poznale: biti mlad, se že kar samo po sebi pravi v tem svetu biti brezpraven in teptan; biti mlad, se pravi, biti obsojen na najbolj spodnji položaj, biti obsojen v brezposelnost. To dejstvo pa je današnjim mladim rodovom odkazalo obenem čisto svojevrstno vlogo na življenjskem bojišču in v procesu družabnega razvoja. Kdor je mlad, je že kar od vsega početka prideljen ogromni armadi brezpravnih, ponižanih in zapostavljenih; kdor je mlad, je že kar sam po sebi izbran za vojaka družabnega in miselnega progressa, za borca za novo obliko sveta.

Takšen je socialni in življenjski položaj današnjega mladega rodu, takšno je njegovo mesto pod solncem. Duhovni obraz sodobne mladine, kakor se kaže predvsem v umetnosti in kulturnih gibanjih, pokazuje brez dvoma celo vrsto znakov, ki današnjega mladega človeka kvalitativno, miselno in človeško stavljajo precej nad mladega človeka, kakršen je bil svoje dni. Plemenito tovarištvo, do kakršnega se zna dokopati samo človek, ki je prebil minute težkih, katastrofalnih nevarnosti, toleranca do ljudi, ki ne delijo tvojih nazorov, pa so vendarle ustvarjeni po tvoji podobi, globoka, intuitivna zavest skupne usode — vse to so stvari, ki jih mlade generacije v prejšnjih manj nevarnih, srečnejših časih skorajda niso poznale. V tej naši dobi pa se je porušilo mnogo starih, težko podedovanih zidov, ki so ločevali človeka od človeka; naj stoji kdo kjerkoli, od povsod ga vežejo na snovanje in na borbo vsega rodu neločljive, plemenite vezi. Mnogo teh novih, sodobnih vrednot je našlo v iskanjih mladega slovstva polnega izraza. Brezdvomna resnica je, da je to naše slovstvo, naša lirika in proza pa naša dramatika, prikazala podobo človeka, ki rase iz globokih korenin in čigar življenje se samo v sebi dviga do visoke vrednosti. Toda resnica je obenem, da slovstvena produkcija tega rodu vkljub znatnim uspehom tu pa tam v celem vendar ne predstavlja nobene velike, družabno, življenjsko, zgodovinsko pomembne akcije. Prav ta življenjski in zgodovinski položaj, prav ta obsojenost na čas, ki je po vsem ogromnem in neznanem, kar krije in pripravlja v sebi, tako velik, tako vse ljubezni vreden čas, da bi nam bile lahko zavidne zanj vse največje, najslavnejše generacije

zgodovine in sveta — prav vse to največje in najpomembnejše je v duhovnih manifestacijah mladine ostalo skoraj povsem brez izraza.

Velik je ta čas in težke so stvari, močnih ramen je treba, da se vse to prenese, toda naš rod doslej v resnici še skorajda ni zastavil lopat. Ure prihajajo, v katerih se bo zgodilo vse, ko se bo čas prelomil na dvoje in ko bo svet ustvarjen na novo. Naj se že vendar zberejo mladi ljudje, naj že vendar stopijo na svoje mesto, na stražo. Svet ne more biti ne dober ne urejen, če mladi človek nima svoje besede pri vladanju nad njim, svet se ne bo nikoli spreobrnil, če ga mladina ne bo zgrabila z obema rokama in z vso močjo. V naši literaturi mora spet zaživeti misel, naša pesem mora začeti klicati na boj, v naši prozi mora začeti kipeti življenje z naših ulic in vasi, iz naših hiš in duš, naša drama mora biti podoba borbe, ki jo moramo v resnici bti. Naša literatura naj začne klicati vse ljudi, ki so žejni novega življenja in novega sveta. Naša generacija mora postaviti fronto, otresti se mora verig, raztrgati mora vse stare, zarjavele vezi. Stopiti mora iz tega dobrega, blagega zatišja, stopiti mora na plano, na odprto polje in ne sme se bati samote in sovraštva, ki je organizirano okrog nje in zoper njo. Dobro vemo, kako je svet razdeljen, dobro vemo, kje so naši in kje so tuji tabori, dobro vemo, kdo je zoper koga in s kom moramo biti mi, toda skoraj pozabili smo že, da moramo iz vsega, kar premoremo, skovati orožje zoper vse, kar je starega in gnilega okrog nas, in da se mora mladost zmerom brezobzirno in neusmiljeno boriti za obstanek, saj je od obstanka mladine prav za prav v prvi vrsti odvisen obstanek sveta. Dobro vemo, da so stari zmerom vladali svet, toda zdi se nam, da ti stari, ki so zdaj, že malo predolgo in malo prebrutalno vladajo. Zaživeti mora naša misel, nič več plaha ne sme biti naša beseda, blizu misli in besede mora biti dejanje. Svet je zelo izmučen in star, treba ga bo vzeti v roke.

Saj je bila že od nekdanj naloga vseh mladih rodov, da prinašajo spoznanje in rešitev vsem ljudem.

L. Mrzel-Frigid.

UNGHERNA - STERNBERGA NOVELA „DIE ZERRISSENEN“ IN PREŠEREN

(Konec.)

V

Nastane vprašanje, kaj pomeni novela „Die Zerrissenen“ za prešernoslovje. Načrt o noveli je prvo znano delo, s katerim se je pesnik bavil po izidu „Krsta pri Savici“. Ob noveli Ungerna-Sternberga se mi vsiljuje tu in tam misel o pesnitvi. Vsaka sodba bi bila prenačljiva, posebno ker stavek o noveli nima prave zveze z onim delom pisma, ki govori o „Krstu pri Savici“ in ker je tudi sam neznatno poudarjen. Zaradi čudežne Črtomirove rešitve iz boja in zaradi čudežnega njegovega spreobrnjenja „Krsta“, menim, ne moremo prištevati onim „grotesknim čudežnim zgodbam“, ki ne ugajajo mladi grofici; oba čudeža v Prešernovi pesnitvi sta izraz božje milosti (Jos. Puntar), ne pa fantastično-samovoljna in pošastna prekršitev naravnih zakonov na način kakšnega E. T. A. Hoffmanna. Kljub temu ni izključeno, da pomeni načrt neko rahlo reakcijo. Utemeljena se mi zdi možnost, da je Prešeren zasnoval povest v slogu Die Zerrissenen, torej povest, ki bi se približevala noveli v Tieckovem smislu, kot neko protiutež „Krstu pri Savici“: v „povesti v verzih“ pesniško vzvišen

svet, pri vsej pesniški prežarjenosti romantična odmaknjenost v zgodovinsko preteklost in v veličastnost pokrajine, v povesti v prozi pa sodobnost njegovih, bližina časa in človeških src. V njej je hotel razodeti tudi ono plast svojega bistva, ki je ni mogel izpovedati v sublimnejšem vzdušju „Krsta pri Savici“.

Pismo, ki omenja novelo „Die Zerrissenen“, vsebuje tudi neke besede o „Krstu pri Savici“, ki v njih navadno iščemo komentar pesnitve. Preden se lotim razlage pisma, izrazim nekaj splošnih opomb o „Krstu pri Savici“, onem našem pesniškem delu, ki je poleg „Hlapca Jerneja“ in še drugih Cankarjevih spisov dalo povod najrazličnejšim interpretacijam. Ob dvojni izgubi, ki je Prešernu vzela Julijo in prijatelja, se je pesniku zrušil njegov življenjski sen in iz tega silnega duševnega pretresa je zrastel „Krst pri Savici“. Najavtentičnejši komentar je dal pesnik, kot se je že ponovno poudarjalo, v posvetilnem sonetu, ki sam predstavlja del pesnitve:

Pokopal misli visoko leteče.

V vsem pesniškem ustvarjanju od „Krsta“ dalje srečujemo misel o odpovedi, porojeno iz nekega dualizma, ki sloni na doživetju o nezdržljivosti vrednot: resničnosti in ideala, nagnjenja srca in dolžnosti ali volje in moči. Med seboj tako različne pesnitve, kakor „Krst pri Savici“, „Pevcu“, sonet Luizi Chrobat „Judovsko dekle“, „V spomin Valentina Vodnika“ se zde s tega stališča kot variacije iste teme. V večini naštetih pesnitev zmaga odpoved, drugje najdemo tudi izneverbo idealu („Ribič“). Ta odpoved je bistveno različna od resignacije izpred Julijine dobe, ki se je v „Sonetih nesreče“ završevala z otopitvijo:

Podplat je koža čez in čez postala.

Trpkost odpovedi obstoji odslej v tem, da človek z vso silo čuti ceno onega, čemur se je odpovedal zaradi višjih vrednot. Najbolesteje je pesnik doživel odpoved v „Krstu pri Savici“. Ta samotni spev slovenskega genija, pretresljiva človeška izpoved, s srčno krvjo prepojena umetnina, v svojem svetu dovršena in popolna, ki se nekritičnemu dvomu odmika prav tako kakor neiskrenemu navdušenju. „Krst pri Savici“ je ves potekel iz pesnikove notranjosti, vendar v nečem pozneje ni več ustrezal njegovemu bistvu. Ni ga motila idejna vsebina, temveč način, kako jo je izpovedal. V „Krst pri Savici“ položena izpoved mu je postala preozka, enostranska. Ta očitek ne ruši pesniške cene „Krsta pri Savici“, ker meri le na idejno izvedbo osnovne problematike. Ne trdim, da je Črtomirova spreobrnitev psihološko nemotivirana; „Krst pri Savici“ ni psihološka povest, in psihološki moment se podreja višjim duhovnim smotrom. Podrobna analiza dela bi pokazala, kako nujna je spreobrnitev. In vendar: v konfliktu med naravo in duhom je šel pesnik do neke skrajnosti. Pesnik je skoraj razvrednotil marsikaj, kar mu je bilo važno in drago prej ali slej: moč in slavo domovine; osebno junaštvo, srečo v ljubezni... „Poem notranje svobode“ je imenoval pesnitev Jos. Puntar — toda zaradi notranje svobode ni, da bi moral omalovaževati zunanjo. Tudi z izključnim proslavljenjem krščanske religije v rimsko-katoliški obliki pesnik v njem ni dosegel širokogrudnosti kakega Goetheja, ki je v nedovršeni pesnitvi v staneh „Die Geheimnisse“ v vitezh-menihih vedel združiti herojski in asketski ideal in skušal izpričati, „da je vsako priznavanje Boga in kreposti, ako se kaže v še tako različni obliki, vendar vredno vseh časti, vse ljubezni“. S to vzporedbo niti malo ne kratim

človeške in umetniške vrednosti „Krsta pri Savici“, ki je vzniknil iz docela drugih osnov kot Goethejevo delo. Skušal sem samo pojasniti svojo trditev, da je rešitev problema v „Krstu pri Savici“ sicer neoporečna, toda premalo življenjska.

Tu izrečeno trditev potrjuje vzporedba s poznejšimi Prešernovimi pesnitvami. Bogomila se, zvesta zaobljubi, ki je rešila Črtomira, odpove zakonski zvezi in spreobrnjeni Črtomir gre v Oglej, da postane mašnik:

Nič več se nista videla na sveti.

K neki podobni problematiki se je pesnik povrnil še enkrat v štiridesetih letih: v baladi „Judovsko dekle“. Pesnitev ni morda svobodomiseln protest proti krutosti konfesionalnih vezi; tedaj bi bila krščanski mladenič in judovsko dekle samo slabiča, ki si ne upata porušiti nesmiselnih zaprek, ki jima jih stavlja različnost religij. Nasprotno. Tragika njunega razmerja je v sporu med elementarnim nagnenjem njunega srca in poslušnostjo do verskih ukazov, ki imata oba isto upravičenost in veljavo. Toda ta spor med naravo in duhom je tu kljub brezpogojni odpovedi razrešen na milejši način:

Al' večkrat je nazaj prišla.
Vera nju trden jez je bila
Ljubezni nju ni vstavila.

Važno je tudi, da pesnik prizna isto dostojanstvo judovski in krščanski veri.

S tem splošnim očrtom sem že naznačil, v kakšnem smislu moramo razlagati oni najvažnejši del Prešernovega pisma Čelakovskemu dne 22. avgusta 1836., ki govori zlasti o „Krstu pri Savici“. Pasus se v slovenskem prevodu glasi: „Vzrok, da Vam doslej nisem pisal, obstoji . . . v tem, da Vam nimam sporočiti nič zanimivega, in celo od nezanimivega nič razveseljivega. Mi smo še vedno v stanju, v kakršnem nas je našla Kolarjeva muza. Prazne table čakajo še vedno kamenčka; od svoje strani se bojim, da se nam ne bi zgodilo tako kot babilonskemu kralju: če bomo pretehtani in prešteti, bomo prelahki najdeni . . . Jaz kot najomahljivejši trs v puščavi kranjske literature bi liki drugi Janez povzdignil glas in oznanil Mesijo, toda farizeji in pismouki mi ne dajo do besede, tudi mi ne tekne hrana iz korenin in kobilic. Moj najnovejši produkt: Krst pri Savici . . . prosim, da presojate kot metrično nalogo, ki je bil z njeno rešitvijo v zvezi namen, da si pridobim naklonjenost duhovščine. Prevajalec svetega Avguština, kot upam, ne bo obsodil tendence maloštevilnih kitic. Duhovni gospodje so bili to pot z menoj zadovoljni in mi hočejo odpustiti tudi moje prejšnje grehe; sicer bi mi bilo ljubše, če bi moje poezije kupovali namestu hvalili . . .“

Da absolutno zanesljiva razlaga tega mesta ni dosegljiva, je ugotovil že dr. Tomižšek (LZ 1905, 558). Ni izključeno, da je pesnik nalašč zakrival misel. Najboljša razlaga more biti samo približna in da jo dosežem, hočem napraviti ovinek. Vprašati se hočem, kako je Prešeren v pismih sploh govoril o sebi in o svojem pesniškem ustvarjanju. Tega vprašanja si ob problematični pesnikovi izjavi o „Krstu pri Savici“ ni zastavil še nihče, in vendar nam odgovor nanj utegne pokazati pravo pot. Le z vidika vseh izjav o lastnem pesniškem delu lahko pretehtamo Prešernove besede in doženemo daljnosežnosti izjave.

Pribijem, da Prešeren v pismih sebe namenoma omalovažuje, a da se za to skromnostjo rada skriva trohica ironije, v njej je nekaj, kar koketira s hvalo in jo skuša izzvati. Razmeroma najodkritosrčnejši je pesnik v pismih Čopu, v njih se tudi ponaša. Pesnik je šele na začetku svojega razvoja, zato je tudi graja upravičena, če govori o onih pismih, ki jih je na Dunaju pokazal Kopitarju: „V metričnem in slovničnem oziru“ piše Prešeren Čopu iz Celovca dne 13. februarja 1832., „so bile nekako to, kar morda Levičnikove kantilene. Formularius mi je dal dober svet, naj jih nekaj let pustim in na to vzamem pilo v roke. Quod consilium secutus omnia incendio tradidi exceptis: Povodnji mož, Lenora et Lažnivi pratikarji, od katerih prvo dvojje še zdaj, kar se tiče rime in metra, documenta dant, quo sint tempore nata, licet limae non impatiens fuissem. Vse ostale sem prejšnje leto kot nepoboljšljive sežgal.“ Tudi v iskrenost besed, ki jih piše Čopu med 29. do 31. marcem, ne dvomimo, dasi niso brez pretiravanja: „Da ste Romanco od Dohtarja zatrli, mi je prav, kajti za pesnika mojih let se vendar ne spodobi, da postreže ljudem s tako otročjim oném. Sploh mi moje kantilene, odkar sem jih videl natisnjene, nočejo več ugajati. S Sršeni sem se pač prenačil, saj imajo komaj akuleus kakšnega bren-celjna. Soldaška, Astrologam, Že miru et Strah bi bili morali poteči iz peresa kakega philosophiae stud., da bi se dale opravičiti . . .“ — V vseh ostalih pismih je mnogo skromnejši. Tako piše Čelakovskemu dne 14. marca 1834.: „Vaše pismo in njega perložba me je tolkanj bolj razveselilo; ker bi ne bil nikoli mislil, de bodo moje pesmice, katerim je tukaj tolikanj nasprotnikov ostalo, med Čehi tako gorkiga zagovarjovca najdle. Vem scer, de hvala, ki ste me z njo tako bogato obdarovali ni zaslužena, vunder nam ni bla perjatlam slovenske literature za to neperjetna, ker nam je porok vaše ljubezni do našiga rodu, in nima drugiga namena, ki nam pevce izbuditi, kateri bi jo zaslužiti vtegnili. Zares je treba dramilov mojim Kranjcam. — V čertih bukvh bučelice bote vidili, de se število naših tovaršov manjša, in de tih nekaj, kar nas je ostalo, smo pečati začeli.“ — Vrazu pošilja pesnik 4. marca 1837. nemški prevod Mickiewiczevega soneta in ga spodbuja: „Od tebe pričakujemo, da boš dal boljše prevode iz velikega poljskega pesnika in sicer v slovenščino.“ Zanimivo je pismo Vrazu dne 5. februarja 1847. Z izvodom pravkar natisnjenih poezij v roki obsodi svojo knjigo z obžalujočim vzklikom iz Schillerjevih „Idealov“ (Wie wenig, ach! hat sich entfaltet, Dies Wenige, wie klein und karg!) in na pol ironično skuša uzreti nevidno življenjsko vsebino prihodnjih dni: „Naklonjeni čitatelji utegnejo soditi o mojih pismih: „Ah, kako malo se je razvilo, in to malo, kako pičlo!“, nenaklonjeni mnogo huje; a meni ne ostane drugega izhoda, ko da krenem na življenjsko pot, ki mi je zarisana v zaključnih verzih soneta na str. 131.“ Prešeren ima v mislih verze:

Cel dan iz pravd koval bom rumenjake,
Zvečer s prijatli praznil bom bokale,
Preganjal z vinam bom skrbi oblake.

Z vzporedbo smo dobili izhodišče za presojo pesnikovih izjav o sebi in svojem delu. Ako se spet povrnemo k pismu o „Krstu pri Savici“, spoznamo, da samoobtožba ni osamljen pojav, čeprav drugje ne doseže tolike jarkosti in skoraj drastike. Po vsem tem izgubi ona samoobtožba mnogo svoje poudarjenosti. Ta moment so prezrli vsi, ki so doslej iskali v Prešernovem pismu

komentarja „Krstu pri Savici“. Ako spričo Prešernove izjave trdimo, da pesnik „Krstu pri Savici“ ni cenil, pridemo dosledno do zaključka, da je obsojal vsebino 4. knjige Čbelice, torej „Sonete nesreče“ in „Gazele“, in jo podrejal nedvomno manj tehtnim stvarim v prvih treh zvezkih. Z isto važnostjo moramo tedaj jemati tudi obsodbo „Poezij“.

Izjava je izgubila mnogo važnosti za presojo „Krstu pri Savici“, ali ne vse.

Pasus o Janezu Krstniku nas ne osupne več. Problem se začne šele tam, kjer govori o želji, da si pridobi naklonjenost duhovščine kot o tendenci „Krstu pri Savici“. Kako je prišel do tako ostre samoobsodbe in s koliko resnostjo naj jo jemljemo? Zdi se, da je pesnik nekaj izpovedal o vzgibih, ki so sprožili „Krstu pri Savici“, v dobi, ko je od nastanka pesnitve preteklo že skoraj eno leto. Naknadna analiza lastnih čuvstev je težavna, kaj šele tujih. Kako naj danes analiziramo izjavo, ki je sama neke vrste naknadna analiza? Ako pesnika „Krstu pri Savici“ ni povsem zadovoljeval, je vzrok nedvomno ona preskrajna rešitev problema, ki jo je v nadaljnjem pesniškem ustvarjanju, kot sem pokazal ob najznačilnejšem zgledu, skušal izravnati. Ko je pesnik premišljal o tej idejni utesnitvi, se je njegova samokritika, več, samoobtožba morda stopnjevala do samoobsodbe. Opazil je, da pesnitev ugaja ljudem, ki so dotlej odklanjali njegovo poezijo. Bolelo ga je morda, da se je s „Krstom pri Savici“ dozvedno približal tem ljudem. Ali je tedaj res z neko bolešno tenkovestnostjo našel razloge za oni skrajni poudarek nezavedni želji, da se prikupi duhovščini? Ne vem. Če je ta misel upravičena ali ne, sem prepričan, da pesnik pretirava. Ne izključujem pa domneve, ki sem jo izrazil zgoraj: da je pesnik namenoma zakrival misel.

† Peter Pajk.

KNJIŽEVNA POROČILA

Miroslav Krleža: Moj obračun s njima. Zagreb 1932. (220 str.). Naklada piščeva. — Miroslav Krleža: Sabrana djela. Naklada „Minerve“. Zagreb 1932. Glembajevi (358 str.). — Povratak Filipa Latinovicza (216 str.). — Eseji (308 str.). — Knjiga lirike (200 str.).

Krležovo mnogostransko književno delo se z izdanjem Zbranih spisov spisov tesneje približuje občinstvu. Neutrudna delavnost tega vulkansko vznemirljivega pisatelja, ki že dobrih petnajst let trese provincialna tla hrvaške književnosti in trga zavese med starim in novim, je v tem trenutku nemara najzanimivejše, kar premore celotna sodobna literatura Jugoslavije. Ne poznam pisatelja v naši sredini, čigar živčnost bi tako mnogostransko reagirala na časovne dražljaje in ki bi s toliko silo, vprav dramatično izražal razklanost sodobnega človeka v usodni zagati med individualizmom in kolektivizmom, kakor čutimo to pri Miroslavu Krleži.

Spor, ali se je Krleža izneveril liniji dialektičnega materializma in malce podlegel koketnim skušnjavam meščanskega realizma, ali pa se še vedno bori na stari liniji, je najboljšje odločil Ivo Hühn s svojo studijo v zborniku „Almanah savremenih problema“ (Zagreb 1932). Hühn je opozoril na težko zapletenost Krleževe psihe, ki iz nje nujno poteka njegov dualizem, izražen v sporu med Krležem-teoretikom in Krležem-umetnikom. Hühnova studija je v letu, ki bo dalo šest Krleževih knjig, najboljši donesek k razčiščevanju pro-

blema Krleževe osebnosti in dela, da si se mi njeno osnovno zrelišče (absolutna, brezkompromisna miselna ločitev individualizma in kolektivizma) ne zdi tako nujno.

Srečni zamisli zagrebške „Minerve“ gre hvala, da bomo v osemnajstih knjigah Zbranih spisov dobili plodove zaključenih stopenj Krleževega književnega razvoja vmes med spisi, ki jih je bil pisec obljubil nalašč za to zbirko. Krleža bo posihmal stalno na dnevnem redu. Zbrani spisi pomenijo morda največji, najbolj mnogostranski in koncentrirani prodor Krleže v publiko — prav za prav nekako njeno „okuženje“ s krleževskim bacilom.

S knjigo „*Moj obračun s njima*“ je dal Krleža hrvaški književnosti eno najizrazitejših polemičnih knjig. Kakor Karel Kraus, ki nanj Krleža spominja po stilu in brezobzirni bojevitosti, kultivira tudi pisec „*Mojega obračuna*“ polemiko kot enakopravno literarno zvrst. Njegova beseda je bolj udarna kakor preudarna; včasih presleplja nasprotnika z bengaličnim ognjem svojega stila, v katerem besede močno prasketajo, a ne zažigajo. V glavnem pa kaže njegova polemika človeka, ki mnogo zna in še bolj ume prikriti ono, česar ne zna. Pikra Voltairejeva ironija se tu križa s Krausovo debatno duhovitostjo; pomnožena s Krleževim ostrim analitičnim čutom in vidovito umetniško intuicijo, ustvarja strani, ki prekašajo celo najboljšo Matoševo polemično prozo. Krleža obračunava z raznimi spletkami in se zagovarja po Zolajevem načelu: „Ne branim sebe, mene brani delo samo“. Ost Krleževih polemik je obrnjena proti zagrebškimi gledališkimi kritikom (Stanko Tomašić, K. Mesarić, R. Maixner in drugi). Krleža pa pri tem udriha po celotnem malomeščanskem okolju in po vseh, ki v njih vidi nasprotnike svoje nepremagljive težnje po razmahu, boju in rušenju starih, obledelih vrednot. „Glasovi iz tmine. Svijeća u ruci. Krčma. Sve sasvim mračno. Daleki lavež. Hrvatski književni nokturno. Dobro poznam ja tu staru pjesmu tamne naše provincijalne noći i trajem već tako sedamnaest godina i nisam nikada govorio o sebi, kako je to stajati sa svijećom u sobi naše književne krčme; sada osjećam da moja vlastita šutnja nije na mjestu . . .“ (str. 7.). „Sa svijećom u sobi naše književne krčme“ — to je Krleževa simbolika zaostalosti in nemoči majhne književnosti z malimi ljudmi na robu velikih kultur in sekularnih sprememb: krčma, noč in daljno lajanje . . . V zaključnem poglavju „O svemu“ je Krleža orisal svoj dramatski razvoj in izpovedal smisel borbe zoper to „provincialno noč“ in pomen svoje „sveče v roki“. Vendar je to, kar je povedal o pozitivnem tečaju svoje osebnosti, še vedno premalo za razumevanje njegove borbe z okoljem in s kaosom — v sebi. Več nam povedo sami.

Prvi zvezek Zbranih spisov je dobil naslov „*Glembajevi*“. Tu so natisnjene tri igre iz glembajevsko-klamfarskega cikla: „Gospoda Glembajevi“, „U agoniji“ in „Leda“. Novele, ki so nastale v utrudljivem iskanju literarne oblike glembajevskemu svetu, ki je zaživel v avtorjevi duši, se zde kakor fragmenti, a ponekod kakor zarodki. V bistvu so to poglavja enega samega nenapisanega romana, velikega, kakor je Proustov „*A la recherche du temps perdu*“ ali Zolajev ciklus *Rougon Macquart*, romana, ki ga Krleža ne bo nikdar spisal. Preden mu je uspelo obvladati vso to razžarjeno, prekipevajočo snov, to zlitino globokih proučavanj okolja in ljudi ter fantazijskih domislevkov, spetih z idejami dialektično materialističnega kova, jo zajeti v prikladen kalup, zgostiti

in izoblikovati do proustovske ali celo do joycejevske forme, se mu je snov uprla in preplavila ogrodje. Zato jo je zgnetel po svoje. Tako so trije deli glembajevske materije dobili dramatsko podobo; v novelo zoreče gradivo je preli v dramo „Gospoda Glembajevi“, ki je vzlic dramatskim hibam ena najboljših dramatskih stvaritev srbskohrvaške književnosti. Igri „U agoniji“ in „Leda“ se zdita spričo nje kakor dva planeta okoli solnca, novele pa kakor sateliti v velikem sistemu, še ognjevitom, z maso, ki je še nedavno zapustila kaos. Vsekakor predstavlja proza, kakor n. pr. „Barunica Lenbachova“ ali „Dr. Ivan plemeniti Križovec“ samo studije, zelo interesantne, ponekod sila precizno izdelane studije za neko monumentalno kompozicijo, za stvaritev michelangelovske veličine.

Za proučevanje Krleževega dela je knjiga „Glembajevi“ vprav dragocena; kaže nam Krležev svojstveni naturalizem (genealoška karta Glembajevih priča le o daljnem sorodstvu z Zolajevim naturalizmom). Kako visoko bi Krleža s takim materialom in tolikimi literarnimi sposobnostmi prekosil n. pr. „Forsyte-sago“, če bi bil imel le nekoliko več galsworthyjevske ustaljenosti, uglajenosti in ljubeznivosti nasproti čitatelju in če bi bil imel več vztrajnosti v pisanju velikega teksta!

Tudi naslednja knjiga, namreč roman „Povratek Filipa Latinovicza“, priča o Krleževi borbi z obliko. Če velja ona, da le styl c'est l'homme, tedaj tudi trdna forma ustreza neki trdnejši umetnikovi dovršenosti, nekemu, v človeških zadevah nemara nujnemu formalizmu. Ko smo čitali, da Krleža piše svoj prvi roman (kar se po sedemnajstih letih njegovega mnogostranskega dela vidi skoraj presenetljivo), nas je morila menda odpustljiva literarna vedečnost: kakšen bo Krležev roman? Potemtakem smo razočaranje, kolikor ga je bilo, delno zakrivali sami: Krleža se je v „Povratku Filipa Latinovicza“ izognil vsem šolskim predpisom o dobrem romanu in zopet premesil testo tako po svoje, da so mu v literarnih kuhinjah začeli deliti očitke in nasvete. Zares, avtorju je tudi zdaj snov prerasla pripravljeno kalup in prevrnila sklad kompozicije in celovitost. Dobršen del romana je posvečen analizi Filipa Latinovicza, psihoanalitičnemu proučevanju njegovih duševnih kompleksov in izrinjenih nagibov, študiju okolja in družbe; vse je izvrstna priprava za zasnovani veliki tekst. Toda prav tedaj, ko začenja dejanje rasti, se roman zaključuje; zastor smrti, ki zagrne osrednjo žensko figuro tega spisa, Bobočko, nam zakrije tudi usodo drugih oseb, ki so se pred nam izmotale iz sive plemiško-malomeščanske, kmečke in plutokratske sredine. Pisatelju, kakor vse kaže, ni bilo do tega, da bi pokazal človeško življenje v njegovi usodnosti in enkratnosti, marveč je hotel vpodobiti vso nepremagljivo moč okolja in ekonomskih nujnosti nad poedin-cem, moč, ki lahko ž njo tekmuje samo najelementarnejša spolna strast. Drama Bobočke in Baločanskega je v tem romanu zgolj epizoden pojav in Filip, čigar življenje poznamo do freudovsko osvetljenih podrobnosti, nas zapušča tako kot igralec, ki ve, da se bo v prihodnjem dejanju zopet vrnil pred nas. V tem novelistično oblikovanem romanu so plasti dogodkov in osebnih usod nametane vsevprek, kakor da bi jih izvrtinčil vihar; neenotnost in nezaključenost občutno motita končni vtisk. V čitatelju ostaja preveč nejasnega in težkega. — Kajpak, tudi v Filipu Latinoviczu je Krleža pokazal bleščече analitične sposobnosti ter slikarsko barvito dojetje pejzaža in situacij. Nekatera poglavja — zlasti opis žegnanja — so nasičena z nekako meseno polnoto in z živimi

barvami kakor slike brabantских mojstrov. Krleža se ni izneveril svojemu talentu, vendar smo pri njem vajeni zahtevati več in tega pričakovanega previška nam s „Povratkom Filipa Latinovicza“ ni mogel dati.

Zbirko „Eseji“ so težko pričakovali vsi, ki poznajo iz zagrebških obzorikov Krležev esej. V tej knjigi je zbranih štirinajst esejev, ki niso vsi v enaki meri esejistični, če vidimo v eseju spojino znanstvenega iskanja in umetniškega oblikovanja; tako je n. pr. sestavek „O smrti slikara Josipa Račića“ bližji razpravi, ki obdeluje nov biografski material, a „Thomas Mann u Parizu“ je duhovit feljton o Mannovem spisu „Pariser Rechenschaft“. Tem večja je baš esejistična vrednost ostalih setavkov; ne vem, ali me je v zadnjih letih kateri esej tako globoko presvetlil kakor Krležev poizkus o madžarskem liriku Adyju Endreju, potem esej o Rilkeovi liriki, o „nemirih današnje nemške lirike“, o liriki Ljube Wiesnerja i. dr. Kot esejist združuje Krleža teoretično mnogostranost (in posebej še temeljito poznanje likovno-umetnostnih in sodobnih literarno-znanstvenih, zlasti materialističnih teorij) s tankim poslušom za lirične drhteljaje, svoj ditirambično padajoči, simfonično slikoviti in vendar preprosto bombastični, s simboli in celo z banalnimi izrazi obloženi stil z bistrim sociološko-analitičnim pogledom, ki prodira pod videz stvari. Kot esejist je Krleža ena najsilnejših prikazni v slovstvu, ki ima Matoša, Slobodana Jovanovića in druge; nedostaja mu samo stilistične konciznosti in v zvezi s tem jasnosti, kakor odlikuje n. pr. esej Slobodana Jovanovića in — če dopustite — Bogdana Popovića. Je-li sodobno usmerjeni esejist, zlasti oni, ki gleda materialistično na življenjske in družabne pojave, moten in težak že po neki nujnosti? Spisi Trockega (n. pr. „Zgodovina ruske revolucije“) pričajo o nasprotnem!

Četrta knjiga Zbranih spisov se imenuje „Knjiga lirike“. V nji so zbrane lirične pesmi mladega Krleže, nastale v letih 1914. do 1922., dobi pesnikovega najstrastnejšega zanikavanja, združenega z najbolj gorečo vero, da se bliža čas velike sprostitev in popolne prenove. Njegova tedanja lirika je pomenila prelom z Moderno, kakor jo je še leta 1914. reprezentirala zbirka „Hrvatska mlada lirika“. Krleža prinaša v liriko obilo idejnega netiva, nadomešča sanjave vizije z divjimi revolucijskimi prividi; kolikor se ne opaja z najsodobnejšimi futuristi in ne koketira z ekspresionisti, sega nazaj k Verhaerenu kot pesniku nadosebnih dogodkov in sil, ne pa k Verlaineu ali Baudelaireu, poetoma individualne nemoči in egocentrične (Krleža bi dejal solipsistične) osamljenosti. Nasproti „modernim“, ki so opevali plainairske pokrajine, blage samostane, idilična tihožitja, oblake, valoveča polja in po bfezinovsko, panteistično pojmovane kozmične sile, se Krleža vrača k človeku, ki pa nima več ne miru ne notranjega razumevanja za novoromantične sanjarije. Išče titanskega človeka, prometejsko kljubujočega, pagansko robustnega, za borbo vnetega sodobnika svetovne vojne in ruske revolucije, brezobzirnega moža, ki veruje v rešitev vsega človeštva. Tako je Krleža prvi odločno in na vse strani vidno razvil v hrvaški liriki „uporniški prapor“ v duhu novih socialnih gesel. („Buntovničko“ liriko Čerine in drugih njemu sorodnih so navdajale nacionalistično-revolucijske ideje, upornost bohema Janka Polića-Kamova pa je bila samo anarhistični upor individua proti družbi in njeni morali.) Ko bodo izšle „Tri simfonije“ s „Panom“, velikimi pesnitvami iz iste dobe, se bo nemara nudila prilika, da spregovorimo kaj več o Krleževi titanski poeziji, tej liriki mita o socialnem vsečloveku.

Ne smemo prezreti enotne in okusne opreme teh izdanj; priznanje gre založnici, ki je na resnično veselje vseh prijateljev sodobne hrvaške literature omogočila kompletnega Krležo.

B. Borko.

Dve, trio naših rešetarjih.

Kdo njih pa pravo trdi, to se praša.

Prešeren.

V preteklem desetletju se je območje slovenščine nenavadno razširilo: dočim je bila prej omejena na lepo književnost in potrebe vsakdanjega življenja, v znanosti pa pretežno na „filozofsko-historijsko skupino“, da govorimo v jeziku akademij, se je nje področje raztegnilo sedaj na vse posle javnega življenja, v znanosti pa tudi na „matematično-prirodoslovno skupino“ in tehniko. Mirno in z zadovoljstvom lahko rečemo, da je bila slovenščina tej nenavadno povečani nalogi v polni meri kos. Za to jo je usposobilo vztrajno in zavestno delo onih Slovencev, ki so jo v preteklem stoletju z bistrim umom in vdano ljubeznijo gojili.

Pokazalo pa se je obenem še nekaj: ta fini in precizni instrument je prišel naenkrat v toliko rok, med katerimi pa mnoge ž njim niso znale pravilno ravnati. Tradicionalna budna skrb nad jezikom je zato kmalu ustvarila pomagala, ki svarijo pišoče Slovence pred najobičajnejšimi napakami in jim pomagajo v dvomljivih primerih. Breznikova „Slovnica“ in „Pravopis“ služita v prvi vrsti potrebam šole, zato nista mogla zadostiti tudi širšim. Iz prakse je zato prišla pobuda za druge jezikovne pomočke; v zadnjem času so naenkrat izšli kar trije¹, med njimi eden celo v novi izdaji.

Najbolj očitno kaže svoj izvor iz uradne prakse *Andrejkovo* delo. Bila je srečna misel, da je to svoje delo, ki je izšlo najprej leta 1929. v „Samoupravi“, torej listu, ki ni prišel v široko javnost, sedaj prečiščeno in razširjeno izdal v posebni knjižici. Kratki uvod priča, da ima v tej stvari pravilne nazore in da je pot, ki jo je ubral, pravilna. Knjižica je urejena na svojevrsten, v resnici res praktičen način. Natisnjena je v treh kolonah: v prvi stoji nemški izraz (po večini vzet iz uradniškega jezika), v drugi slab slovenski prevod, kakor ga je bila udomačila naša pisarniška praksa, v tretji pa se predloži pravilnejša slovenska beseda. Kdor celo knjižico pozorno preštudira in se razmisli ob slučajih, ki jih Andrejka na ta način analizira, si bo znal pomagati tudi tedaj, če za kako nemško uradno besedo, o kateri dvomi, kako se naj pravilno prevede, v njegovi knjižici ne bo našel primera. Res da je knjižica namenjena v prvi vrsti onim uradnikom, ki poznajo nemški uradni jezik, toda izven njih, ki jih bo pri nas vedno manj, bo vedno dobro služila vsakomur, kdor ima kakšne koli opravke z nemškim pisanjem. Dobro je bilo, da je pisec že ob tej prvi izdaji mislil na to in vanjo sprejel tudi mnogo izrazov, ki niso vzeti iz uradnega jezika, ampak n. pr. iz tehnike!

¹ Jezikovno rešeto. I. Uredil Rudolf Kolarič. V Ljubljani, 1931. Založila revija „Slovenski tisk“. 91 str. — Slovniki in slovarki brus knjižne slovenščine. Sestavil Ivan Koštič. 2. nat. Založila Družba sv. Mohorja v Celju, 1931. 88 str. — Napake v slovenskem izrazoslovju. Sestavil Rudolf Andrejka. V Ljubljani, 1931. Samozaložba. 47 str.

Popolnoma pa se vpliva „kanclijščine“ vendar ni mogel otresti. Kaj si čemo! Kanclija pač vtisne vsakemu človeku, ki ji pride v oblast, svoje neizbriso znamenje. Kar na prvi strani imamo tri primere, ki pričajo, da se ob njih ni zavedal tega, kar v uvodu umno razlaga o notranji različnosti nemščine in slovensčine. Najbolj čudno je pač to, da je ta primer že neštokrat obravnavan, a ker je v kanclijškem svetu tako običajen, je tako trdoživ. Za „einen Eid ablegen“ pravijo nekateri „prisego položiti“, kar je Andrejka po pravici obsodil. S svojim popravkom pa je obstal na sredi pota: on pravi, da je pravilno samo in edino „prisego opraviti“! Spotaknil se je torej samo nad preočitim germanizmom „poločiti“, ne da bi se zavedel, da je celotna zveza samostalnika in glagola tipičen kanclijški germanizem. In ne da bi se domislil preprostega slovenskega glagola „priseči“! Pa pravi sam — popolnoma pravilno — dve strani prej: „Nemški glagol je vrhtega izgubil svojo prvotno moč, zato ga mora Nemec ojačiti s samostalnikom, Slovincu tega ni treba, ker je njegov glagol še zelo čvrst!“ In če se že on ni spomnil tega „čvrstega“ slovenskega glagola, kako da se ga ni spomnil tudi nobeden onih sedmih gospodov, ki se jim v uvodu zahvaljuje za njihovo pomoč? — S prisego je po naših kanclijah sploh križ. Treba jo bo tako glede teksta kakor glede obreda vendarle enkrat res posloveniti. V obojem pogledu lahko služi kot klasičen vzorec prisega dr. Danila Majarona, ko je bil na ljubljanski univerzi promoviran za častnega doktorja.

Na isti strani imamo še dva primera, ki sta naravnost značilna: za „ab-schüssiger Boden“ priporoča Andrejka „svet v strmini“ (ne „viseče zemljišče“), za „Abwässer“ pa „odplake“ (ne „odpadne vode“). Oboje kaže, da še vedno preveč lepí na zunanji obliki nemške predloge, na njeni tako rekoč optični sliki, namestu da bi res slovenil. V prvem primeru bi popolnoma zadoščala „strmina“, v drugem pa „pomije“, dve besedi, ki ju imamo že pri rokah, samo seči je treba po njima. Iz vsakokratne zveze se bo namreč vedno vedelo, ali je „strmina“ mišljena konkretno ali abstraktno, ali so „pomije“ kuhinjske ali tovarniške. Naši brusarji in pisci terminologij namreč vse preradi pozabijo temeljno resnico jezikoslovja, da kaka beseda sama zase še vedno nima pravega pomena, da ga marveč dobi šele v zvezi z drugimi besedami in vsem mogočim, kar se vrši, se je vršilo ali se namerava vršiti okoli nje. To je zaverovanost v ono nemščino, ki ji sestavljene samostalnike zavidajo samo oni, ki razen nemščine ne poznajo nobenega tujega jezika.

Še en značilen primer iz kanclijščine: za nemški „Antrag stellen“ je Andrejka obsodil — po pravici — nekdanji prevod „predlog staviti“ in ga posebe ožigosal še s klicajem, sam pa priporoča edino „predlagati“. Ali mu ni prišel na misel tudi dovršnik „predložiti“, ali pa se mu je res zdelo nepotrebno, da bi ga tudi izrečno zapisal? Ne! Baš za našo na nemški kalup lito kanclijščino je pretirana raba nedovršnih glagolov tako značilna. Zato pod vplivom nemških — neizrastih — glagolov samo „predlagamo“ in nič ne „predložimo“, samo „prisegamo“ in nikoli ne „prisežemo“. In komaj kdo se zave, da s temi glagoli ne moremo v slovensčini nikoli izraziti konkretnega predloga, nikoli res prisege.

Še nekaj paberkov: za „an Zeit gewinnen“ bi bilo mogoče boljše „pridobiti časa“, za „einen Fall aufgreifen“ „pograbit“, za „ausarten“ „zmeniti se“, za „bissige Bemerkungen machen“ tudi „usajati se“, „bevorstehendes Regenwet-

ter“ „na dež kaže“, „gesetzt den Fall“ „recimo“, za „Höhenrauch“ tudi „čad“, „den Geschäften nachgehen“ „v opravi hoditi“ (tako je pisal pred več sto leti Smolè Čopu), „Rutschterrain“ „melje“, „scharfkantig“ „pričeljen“, „Umstände machen“ „oščajati se“ (to besedo z njeno čudno plastiko je uvedel v naš knjižni jezik Iv. Pregelj), vse same stare, dasi ne povsod znane besede. Zakaj bi naj za „Meerschaum“ bila boljša že davno obsojena tukja „stiva“ od udomačene „morske pene“, meni nikakor ne gre v glavo. Kakor tudi ne „slutveno ime“, ki ga naj poslej rabimo namestu udomačenega „psevdonima“, ki se vendar rabi samo v izobraženih slojih. Tak purizem je pretiran in zato nepotreben. Tudi ne vem, zakaj bi naj „kvarte“, „kvartati“ bilo boljše in bolj slovensko ko „karte“, „kartati“. Za „unterschlächtiges Wasserrad“ priporoča Andrejka „kolo na loparje“, besedo „oberschlächtig“ pa iščeš zaman v njegovem slovarčku; „loparje“ je menda tukaj pisna ali tiskovna napaka za „loplate“ (kar bi s tehnične plati bolj ustrezalo, ker so loparji navadno okrogli!), za „oberschlächtig“ pa bi se enako mogoče lahko reklo „kolo na korce“. Sicer pa: kako označujejo razliko teh dveh sistemov naši mlinarji in žagarji? (Na zgornjo vodo? Na spodnjo vodo?) Pri nemškem „Vorschuss“ graja Andrejka „ponapredščino“ (ali je res kdo kdaj kaj takega zapisal?) in priporoča „naprejščino“, kar je ob našem že udomačenem „pred(u)(e)mu“ popolnoma nepotrebno.

Sicer pa vse te opazke ne nameravajo in ne morejo zmanjšati cene tega res dobrodošlega delca, ki zasluži kmalu drugo, razširjeno izdajo. V nji bo treba še v večji meri upoštevati potrebe ljudi, ki ne sedijo po uradih, pa imajo na ta ali oni način opraviti z nemščino.

*

Koštialov „Brus“ je „Ljubljanski zvon“ obširno ocenil že ob njegovi prvi izdaji (1927, str. 371. do 373.); ker je druga izdaja samo razširjena, sicer pa v svojem bistvu popolnoma nespremenjena, ne bom ponavljal vseh tam priobčenih načelnih opazk. Na nekaj pa je vendar treba znova opozoriti. „Brus“ brez dvoma dobro služi svojemu namenu, ker je v razmeroma kratki dobi doživel novo izdajo. Njegova notranja uredba pa je taka, da ga lahko s pridom rabi samo šolan slovníčar. Drugi pa bo v njem s težavo našel odgovor na kak dvom ali pa sploh ne, čeprav se v njem nahaja, toda skrit pod geslom, ki se ga nešolan pisec ne more domisliti. Zato bi bilo pač najboljšje, če bi se tak „Brus“ razdelil na dva dela: v prvem bi bile po gramatičnih kategorijah nasploh opisane najnavadnejše napake, drugi del, pravi „Brus“, pa bi bil urejen alfabetično in bi se lahko po potrebi skliceval na paragrafe prvega dela. Predvsem pa: ta brus je mnogo premajhen (niti tako običajna napaka, kakor je „Joško“, se v njem ne nahaja)!

*

Enake misli in enake želje se zbuja človeku tudi, ko prelistava od *Kolarica* urejeno „Jezikovno rešeto“. Razni članki, ki so izprva izhajali v reviji „Slovenskem tisku“, so tukaj ponatisnjeni in nekako sistematično urejeni po gramatičnih skupinah (pravopis, oblikoslovje, besedotvorje, pomenoslovje, besedni zaklad, stavkoslovje); porabo olajšuje povrh še alfabetično urejeno „Besedno kazalo“.

Na uvodnem mestu je priobčen obširen (str. 5. do 38.) *Sovretov* članek „Šest resnic o tujkah“. Članek je pisan temperamentno, škoda samo, da se je ta temperament užgal in se živi bolj ob ognju, ki ga je Engel zakuril Nemcem, ne pa ob opazovanju domačih razmer. Tako se n. pr. že danes lahko reče, da bo zgodovina listo vzornih slovenskih pisateljev, ki jih našteva Sovrè na str. 31., temeljito revidirala. Izzivalno in samozavestno zveni že sam naslov njegove razprave. Ali hoče reči, da je s temi njegovimi šestimi — po katekizmu posnetimi? — resnicami vsa stvar sedaj dokončno razčiščena, dognana, pribita in zapečatená? — Meni se zdi, da ne.

Že sama definicija tujke, kakor jo podaja Sovrè v uvodnih odstavkih, je preozka. Označba „tujka“ je silno relativen pojem, ki ga močno določata čas in kraj, poleg tega pa še vsa množina raznih okolnosti, ki tiče v človeku samem in določajo način, kako s svojo govorico reagira na svet, ki ga obdaja. Kar je pred bogvekolikim časom v kakem jeziku bilo tujka, danes že davno ni več, kar danes je, nekdanj ne bo. Kdor opazuje druge in sebe, bo opazil, kako zelo je izbira besed odvisna od trenutnega človekovega razpoloženja. Tuja beseda se neštetokrat rabi v humorističnem, ironičnem, pejorativnem smislu; v ta namen je čudovito porabna. Sovrè nič ne citira — zato tudi jaz ne bom — in tako ne morem pogledati, kje je Heine rabil besedo „arrivieren“, toda glavo in ne vem kaj še bi stavil, da jo je rabil v ironičnem, humorističnem pomenu. Tujka je — v tem se bo pač tudi Sovrè strinjal z menoj — kakor nesnaga; nesnaga pa — po znanem angleškem pregovoru — ni nič drugega, ko „reč na nepravem mestu“. „Tujka“ je torej v najširšem pomenu besede „beseda na nepravem mestu“. Zato ji z golim slovničarskim orodjem ne moremo blizu, ali točneje povedano: ali je kaka beseda „tujka“ v tradicionalnem pomenu besede, o tem ima besedo slovničar, presoja, ali se sme rabiti, kedaj in kako, pa ne gre več njemu, ampak stilistu, skratka človeku, ki ima poleg slovniškega znanja (ni treba, da je zavedno), tudi nekaj čuta za to, kar se imenuje — stil! Saj je popolnoma jasno, da je kak stavek lahko v slovniškem pogledu popolnoma pravilen, v stilističnem pa prava grozota! Suh slovničar bo kajpada zadovoljen ž njim, če bo brez tujk v njegovem pomenu besede. Pri taki presoji naletimo res na čudne reči: tako je n. pr. beseda „govoruliti“ v Sokratovih ustih prava stilistična nesnaga, kakor n. pr. tudi malicijozno antikvirani Cankarjev „immerdar“ (sijajen par Prešernovemu „hinfüro“) v resnem znanstvenem članku. Slovničar je kajpada zadovoljen ž njima in ima nad njima še svoje posebno veselje in užitek, saj ni nobeden „tujka“ v njegovem smislu besede!

Zdi se, da se je Sovretu nekaj podobnega zasvetilo proti koncu njegove razprave, v uvodu njegove „6. resnice“, kjer mu je tujka „tuja primes ob nepravem času in na nepravem kraju“. Škoda, da se ni s to zavestjo sprijaznil že prej, ko je začel pisati svojo razpravo. Bila bi umno obrzdala njegovo gorečo vnetje ter ga obvarovala pred marsičem, kar ga je zapeljalo v nepotrebne digresije. Tako nam n. pr. pripoveduje, da francoski in angleški pisec tujki „sploh do sebe ne dasta, ali pa jo osamita v družbi poštenih domačink s tem, da jo označita z *ležečim* tiskom. Tako ravnajo vsi vestni pisci, ki jim je do neoskrunjene čistoče jezika“. Jaz bi takim piscem ne dal predikata „vestni“, ker uganjajo samo neko optično hinavščino, s katero dosežejo kvečjemu videz čistoče tiska, ne pa čistoče jezika. Jaz bi jih — in ž njimi vred Sovreta — po-

baral, kako neki markirajo tujke v svojem govoru — tudi z ležečim tiskom? — in jih opozoril, da bo prišel čas, ko se jim tako markiranje v pisavi in tisku ne bo več zljubilo ali ne več zdelo potrebno.

Za čim uspešnejši boj proti tujkam v slovenščini je Sovrè ustvaril „nüankso“ — ki jo je prvi med Slovenci zapisal sam! — in je prav drastično pokazal, kako Cankar ne bi bil smel napisati očenaša v „Hlapcu Jerneju“. Zdi se mi, da se je pri tem vendar le v njem oglasila vest z očitkom, da s tem ni dosegel nič drugega, ko da je samo na nedostojen način onečedel delo pokojnega pisatelja, ki se ne more več braniti, ker nadaljuje: „Odklanjam očitke, češ, da sem primer nalašč v smešno pregnal; ko bi imel prostora, bi navedel za zvrhan peljáj podobnih vzgledov iz domačega in nemškega slovstva, vzgledov, ki so še brezprimerno bolj smešni, žalostni in priskutni.“ Ne boš, Jaka! Za očenaš je porabljena cela stran, na kateri bi bilo dovolj prostora za vsaj tri debele zglede iz domačega slovstva — zglede iz nemščine res hvaležno odklanjamo — in naj so še tako smešni, žalostni in priskutni. In vzemi jih iz spisov živečih piscev, ki se bodo pri tem vsaj kaj naučili, pa najsi zadeneš tudi kakega vseučiliškega profesorja, saj se po starem pravilu samo „greh pove, grešnik pa ne“. Hic Rhodus, hic salta! Kako kaka „nouvelle riche“ ravna s tujkami v svojem salonu in svojem miljeju, je namreč brez vsakega pomena za pravo življenje kakega jezika, neprimerno bolj resna zadeva je, kako mislijo o tujkah in kako jih rabijo razni — Sovreti.

V resnici gre namreč za to, da se tujke rabijo pravilno v pomenu, ki jim ga daje jezik, iz katerega so vzete, v višjem smislu pa, da se rabijo ob pravem času in na pravem kraju. V obojem smislu pa se pri nas res nenavadno mnogo greši. Še bolj pa se greši v sledečem: čezmerno porabo tujk rodi največkrat samo naivno veselje nad votlim bobnenjem praznih besed. Takega naivnega veselja pa enako prekipevajo naši govori in članki po našem časopisju, čeprav so lahko napisani brez vsake tujke v ordinarnem, slovničarskem smislu. In vendar sestojijo po večini iz besed, ki so govorniku ali piscu v resnici tuje! Odtod prihaja omahovanje v besedah, ki jim nazadnje sam govornik ali pisec ne ve več prave vsebine, točnega pomena. Vzemimo primer kar iz Sovreta! Ker se boji tujk „nomenklatura“ in „terminologija“, pravi, da je Ciceron „smelo prevedel ter ustvaril svoje, grškemu enakovredno *izrazoslovje*“, da bi bili Rimljani lahko grško „slovniško *imenstvo* kratko in malo prevzeli“, da angleščina „glede *jezikovnega zaklada* in točnosti *izrazoslovja* gotovo ne ostaja za nemščino“. Vprašajmo sebe in Sovreta, kakšen pomen daje v teh treh stavkih trem besedam: „izrazoslovje, imenstvo, jezikovni zaklad“ in kakšna je njih medsebojna zveza ali odvisnost. Pokaže se nam, da rabi Sovrè te tri besede kot soznačnice za tujko „terminologijo“, tretji primer, v katerem stavi „jezikovni zaklad“ poleg „izrazoslovja“, pa je dokaz, da v rabi teh besed omahuje. Tega je kriv občutek, da „izrazoslovje“ ne podaja točno vsebine „terminologije“. Ta občutek se je pokazal jasno pri Andrejki, ki strogo loči „imenstvo (terminologijo)“ od „izrazoslovja (frazologije)“. A tudi v tej obliki je beseda „izrazoslovje“ neporabna, ker po pravilih našega jezika lahko pomeni samo znanost, ki raziskuje „izraze“ (besede, besedne skupine, besedni zaklad, besedje, imenstvo), ne pa skupka teh „izrazov“ samih. To zadrego je našim puristom pripravila razmerna mladost in nepravilna, naravnost ponosna tvorba tujke „terminologije“.

Pet pomagal ima danes pišoč Slovenec, ki mu dajejo nasvete v dvomljivih slučajih. Nerodno je iskati po petih knjigah, posebno če naletiš pri tem na to, da si nasprotujejo („Rešeto“ prepoveduje obliko „svobodomiseln“, Andrejka jo predpisuje). Kdaj bomo dobili v roke samo eno, a dovolj izčrpno in avtoritativno pomagalo? Kaj delajo naši šolniki? Kaj dela naša prosvetna uprava? Ali kaj mislijo na to, da bi nam tudi kaj takega trebalo? J. A. G.

PREGLEDI

„Združenje ruskih pesnikov in pisateljev v Parizu.“ Na nedeljskih večerih pri Alekseju Remizovu sem se seznanil z nekaterimi mladimi ruskimi pisatelji: s pesnikom J. Mandelstajmom, kritikom Goleniščevim-Kutuzovim, s pisateljem Poplavskim, tajnikom Udruženja J. Sofijeve in z nekaterimi drugimi. Predvsem me je zanimalo njih skupno literarno življenje v Združenju, ki je v marsičem podobno slovenskemu mlademu Pen-klubu, njih literarno delo in njih načrti. J. Poplavskij mi je podal mnogo zanimivih podatkov o razvoju pariškega Združenja in mi orisal njegov razvoj od prvih početkov pa do danes. Pripovedoval mi je, kako se je pred letom 1925. osnovalo prvo literarno društvo mladih pesnikov in pisateljev v Berlinu, kako je prenehalo njegovo delovanje zaradi zunanjih neprilik, kako je dobivala pariška „Zveza mladih pesnikov in pisateljev“ vedno večji pomen in kake cilje si je zastavila.

„Zveza mladih pesnikov in pisateljev“, ki se je osnovala že leta 1925., je prav za prav nastala v tisti dobi pariške emigracije, ko še ni bilo niti „Zelene svetiljke“ (Zeljonaja lampa), kakor je poimenoval Merežkovskij svoj literarni klub, niti „Skitalščine“ niti drugih sedaj mnogoštevilnih literarnih klubov. Tudi nobenih literarnih časopisov ni bilo takrat, kjer bi mogli mladi pesniki priobčevati svoje spise. Najprej je osnovala skupina mladih, še neznanih pesnikov pod vodstvom J. Terapiona „Klub mladih literatov“, ki se je kasneje preimenoval v že omenjeno „Zvezo mladih pesnikov in pi-

sateljev“. Zveza je imela namen, seznanjati širše občinstvo z mladimi literarnimi silami, pričela je prirejati javne večere, na katerih so mladi pesniki brali svoja dela skupno s pesniki starejše generacije. Ti večeri so bili vedno bolj obiskani in ne samo literati, temveč tudi publika sama je globoko čutila važnost in pomembnost tega mladega gibanja. Zveza je seveda poglobila in razširila svoje literarne večere, ki so postajali izredno važni za razvoj mladega literarnega rodu. V zakotni ulici Latinske četrti, v mali kavarni „Chez Bolet“ pa je imela Zveza svoje intimne večere, kjer se je vršilo tako imenovano laboratorijsko delo. Vsaka tu prečitana pesem je bila izčrpno pretresena in ocenjena. Nekateri izmed mladih so se v tem času že začeli uveljavljati v emigrantskem tisku. Toda kljub temu je čutila Zveza vedno večjo potrebo po lastni reviji, kjer bi opozarjala javnost s pesniškimi proizvodi svojih članov. In tako je leta 1929. izdalo novo vodstvo z J. Sofijeve in na čelu svoj prvi pesniški zbornik.

S tem trenutkom je pričela Zveza z novim širje zasnovanim delom. V svojih periodičnih almanahih so imeli člani možnost tiskati svoja dela. Za Zvezo pa se je pričel zanimati tudi tisk. Razni inozemski časopisi so objavljali obširne kritike in pretrese o zbornikih. Do sedaj je izšlo pet takih zbornikov, v zadnjem pa so nastopili člani tudi s prozo. Vse to javno delo pa je bilo zvezano z velikimi denarnimi težkočami. Ker ni bilo upati denarnih prispevkov od nikoder, so bili člani prisiljeni, sami s svojimi skromnimi zaslužki podpirati lastno založništvo. To-

da v letu 1930. so postali že mnogi izmed članov stalni sotrudniki inozemskih revij in časopisov.

J. Mandelstajm, B. Poplavskij, I. Knorrington, L. Kelberim, V. Smolenski, A. Ladinski, N. Stanjkovič, S. Luckij in drugi pa so v tem času izdali več lastnih pesniških zbirk. S tem so prenehale prvotne naloge Zveze.

Letos je novo vodstvo, sestavljeno iz J. Sofijeva, B. Očeredina, I. Knorringtona in V. Drjahlova, postavilo Zvezo na popolnoma novo idejno podlago. Ker nima društvo več namena zgolj zbirati pisateljev novincev, se je „Zveza mladih ruskih pisateljev in pesnikov“ preimenovala v „Združenje ruskih pesnikov in pisateljev“. Novo Združenje ima namen, da medsebojno zveže po možnosti vse nove literarne sile, ki so se pojavile za mejo in da jih združi v pariškem centru. Prva takova nova podružnica pariškega centra je bila skupina beograjskih pesnikov in pisateljev s Tauberjem, Goleniščevim - Kutuzovim, Halafovim, Kiskevičem. Istočasno so se pridružile pariškemu Združenju še Belgija, Poljska, Rumunija, Bolgarija in pa Daljni Vzhod. Pravi namen takega skupnega Združenja pa je predvsem založništvo, kajti prejšnji drobni zborniki so izgubili popolnoma svoj prvotni smisel. Načrti Združenja so predvsem naslednji: omogočati izdajo obširnih almanahov, ki bi prinašali poleg pesmi in proze tudi eseje in razprave, in končno ustanoviti si lastno literarno revijo. — Letos je Združenje uvedlo še eno novost: osnovalo je namreč „Knjižno polico“. Na vseh literarnih večerih, bodisi pariških bodisi tujih, prodajajo člani Združenja pesniške zbirke in prozaična dela svojih tovarišev. Razen knjig pa razpečuje Združenje tudi risbe pisateljev, med njimi posebno svojevrstne risbe A. Remizova. Društvo upa, da se bo v kratkem času razširila „Knjižna polica“ po vseh krajih in deželah, kjer živijo člani Združenja. S tem bo omogo-

čeno, da dosežejo knjige novih avtorjev tudi najoddaljenejše kraje. *A. Ocvirke.*

Pesnik Aškerc in prof. Štrekelj. V letošnjem Lj. Zvonu na str. 509. je označeno, da sta se urednik Aškerc in prof. Štrekelj tiho razšla. Že iz tam objavljenih pisem je razvidno, da je bilo med obema neko nesoglasje, ki pa je prišlo do izbruha šele mnogo pozneje, in sicer, kakor se zdi, brez pravega povoda.

Ko je Aškerc izdal leta 1905. svojo zgodovinsko-epsko pesnitev Primož Trubar, ki je razgibala duhove tako, da so o predmetu izhajale serije podlistkov in posebne brošure, je seveda zajel val kritik tudi prof. Štreklja na graškem vseučilišču. Pri razlagi nekaterih krajevnih imen po slovenskem Štajerju v Časopisu za zgodovino in narodopisje 1906 je prišel do imena Žiče ali Zajčki kloster, pa ni mogel mimo, da se ne bi spomnil tudi Aškercove pesmi, a storil je to na način, ki bi ga resnično ne pričakovali in si ga tudi ne znamo razlagati. Pravi namreč: Kadar koli sem bral ime Zajčki kloster ali Zajekloster, kakor je vedno pisal pokojni Trstenjak ali poje celo „prvi“ naš poet, tedaj me je vselej nekako zaskelilo... Gotovo je, da je moral biti Aškerc hudo užaljen, za čuda pa zaradi tega ni stopil v javnost, menda v mnenju, da teh ušesc široka javnost itak ne bo opazila, pač pa je pisal o tem dne 15. decembra 1906. svojemu prijatelju dr. Turnerju pismo, ki ga hrani banovinski arhiv v Mariboru (fasc. 78, št. 48) tako-le: „Čislani prijatelj! Te dni je dobil mestni arhiv zadnji zvezek (3. in 4. snopič) Časopisa za zgodovino in narodopis kot dolžnostni eksemplar. Med abonenti ne čitaš več mojega imena in ga ne boš več čital. Aboniral sem se bil na Vaš Časopis ročno, ko je začel izhajati, ker sem se veselil, da se je začelo tudi na slov. štajerskem duševno delati. Ko pa sem bil prejel letošnji 1. in 2. snopič, sem plačal naročnino in povedal na šeku, da mi Časopisa ne smejo več pošiljati, ako

ima namreč Vaše zgodovinsko društvo tudi v programu: smešiti pred svetom v svojem organu svobodomiselnih slovenskih pisateljev. Na str. 63. imenovanega zvezka me je hotel osmešiti neomikani prof. Štrekelj v članku 26. Žiče, ker je postal besedico prvi pod ušesca: „prvi“. *Kedaj pa sem se jaz sam klasificiral za prvega slov. poeta?* To je impertinenca, ki se ne da opravičiti. Štrekelj je bil napadel rajnega Kreka, ki ga je moral tožiti. In tudi zdaj misli učenjak Štrekelj, da sme kot vseučiliški profesor svoje kvedraste škornje brisati ob meni, ki mu nikdar ničesar storil nisem! Poleti sem hotel to brezaktnost Štrekljevo in urednika Časopisovega ožigosati javno v Narodu, pa tega samo zaradi Tebe, ki si predsednik društva, nisem storil. Abonirati se na Vaše publi-

kacije torej zaradi Štreklja ne maram več. A sedaj ob koncu leta mi je to prišlo na misel, ker me ne najdeš med abonenti. Kdor je blagajnik pri Vašem društvu je moral čitati moj protest na poštno-hranilniškemu šeku. Ni dosti, da moram dan na dan prenašati napade fanatičnih kranjskih popov — zdaj bi moral pa še trpeti da me slov. učenjak ironizuje v *znanstveni reviji*, namenjeni slov. štajercem! Preumno! Ne zameri, da Te dolgočasim s takimi lapalijami, pa kdor živi med Slovenci, mora biti pripravljen na vse... Vesele praznike in srečno novo leto! Z lepim pozdravom udani Tvoj Aškerc.“

Dr. Turner je pač pozneje poskušal žalitev popraviti in spor poravnati, a so bili vsi poskusi brez uspeha. (Prim. Zis, I, str. 83, 98, 157.) P. Strmšek.

DOPISI UREDNIŠTVU

Visoko spoštovani gospod urednik!

V zadnji številki Ljubljanskega zvona je priobčil g. Janko Samec poročilo pod naslovom „Mariborske literarne skice“, ki se nanaša na mene.

Gospod urednik! Razumeli boste moje stališče: Dosedaj še nismo imeli niti ene pregledne študije, ali bolje rečeno preglednega poročila o slovenski mariborski književnosti. Ljudi, ki bi imeli o tej stvari evidenco, nimamo, razen J. Glaserja, ki pa zaradi prezaposlenosti tega ni mogel izvršiti. Tako sem moral ugrizniti kislo jabolko jaz, ki sem poizkusil nalogo rešiti na ta način, da podam slovstvo bibliografsko. Kritičnih vprašanj se sploh nisem dotikal, ampak o vsej stvari sem samo kronološko referiral.

Sedaj pa pride g. Samec in napiše pamflet; postavi se na katedro nezmotljivosti ter poizkuša mene ne korigirati, za kar bi mu bil hvaležen, ampak smešiti. Zato boste razumeli, da sem moral napisati odgovor. Uvideli boste, da je ton odgovora mnogo prijaznejši, kakor pa ton g. Sameca. Poznam Vas kot širokogrudnega urednika in zato Vas prosim, da priobčite moj odgovor na sličnem mestu kakor Samčev napad na mene. Jaz trdno verujem, da mojega odgovora kot celote ne odklonite, ker drugače bi moral jaz poizkusiti z objavo mojega odgovora v katerem Vašem konkurenčnem listu Mladiki, Domu in svetu, Odmevih. V tem slučaju bi bil naravno primoran izpremeniti, to je poostri tudi ton mojih izvajanj, kar bi razčiščeno stvari gotovo ne koristilo.

V pričakovanju, da ugodite moji prošnji in objavite odgovor v prvi prihodnji številki, se Vam za uslugo že v naprej zahvaljujem in beležim z odličnim velespoštovanjem Vaš udani

Franjo Baš.

Maribor, 18. avgusta 1932.

Janko Samec je v Ljubljanskem zvonu 1932., str. 510. in 511., pisal o „Mariborskih literarnih skicah“, na katere moram odgovoriti.

Janko Samec zahteva popolnoma pravilno poznanje gradiva, o katerem človek piše. Da Janko Samec gradiva sam ne pozna, dokazuje samo primer, ko ne more ugotoviti napake, ko pripisujem Verdinekovo delo Kremplju. Vprašajmo se nadalje popolnoma odkrito, koliko ljudi pa imamo, ki poznajo mariborsko slovensko slovstvo? Da ga Janko Samec ne pozna, zadostuje že navedeni primer; od ostalih pa povejmo odkrito, da imamo v Mariboru samo *enega*, ki snov obvlada; njega sem jaz tudi naprosil, da napiše poglavje o mariborski literaturi. Dotični pa je bil s tekočim delom za SBL prezaposlen in tako sem moral za literarno-zgodovinsko skico delati sam, in to brez vsakih preddel. V zavesti, da nisem v snovi doma kakor g. Janko Glaser, sem vso sliko mariborske književnosti podal *bibliografsko*, česar pa Janko Samec ni opazil niti z „vestjo, niti s svojim literarnim čutom“. Da pa smo si na jasnem, kako je s Samčevo „vestjo in literarnim čutom“, ga moram javno vprašati, katere podatke mi je dal g. Samec v kavarni. In odgovoriti mi bo moral: rojstne podatke, kraje službovanja in pod čigavimi vplivi se je razvijal. Vse ostale podatke o njem sem zbral jaz. Lahko pa mi g. Samec verjame, da sem toliko praktičen, da se bom pri živih ljudeh obrnil po te podatke naravnost od njih in da ne bom brskal po raznih službenih listih itd.; in če dobim od posameznika te podatke v kavarni ali pa kje drugje, je prav tako vseeno kakor če publicira g. Samec svojo pesem v „Odmevih“ ali pa v nekdanjem „Mariborskem klopotcu“.

Janko Samec ne loči med vplivi, pod katerimi se je nekdo začel pesniško udeleževati in pa med nadaljnjim razvojem posameznika; zato ne more razumeti ne enega in ne drugega, ter si mesto stvarnosti pomaga z „grozovitostmi“ v obliki oklepajev, s klicaji in vprašaji, kakor v predvojnih časih drugošolec, ki je prvič čital in glosiral Cankarja.

Da g. Samcu nista preveč simpatična ne R. Rehar in ne R. Golouh, o tem vedo Mariborčani iz mariborskih kavarn; ali je potrebno, da za to „ocenjanje slovenskega knjižnega dela“ izve vsa Slovenija, je odvisno od provincijalne, da se izrazim po Samčevo „dobre literarne tradicije“. Da manjkajo Šilih, dr. Šorli in S. Majcen, je razumljivo za vsakega, kdor ve, kaj „Vodnik“ hoče. Šilihovo kulturno delo v Mariboru je predvsem pedagoškega značaja; s tega vidika je Šilih omenjen kot ustanovitelj Pedagoške centrale, kot njen organizator in kot znanstveni pedagoški delavec. Če smatra g. Samec, da je g. Šilih s tem, da ni omenjen med književniki — kjer pa je omenjen kot dramatik — nekritično zapostavljen, je to stvar njegove kritične razsodnosti in njegove „vesti v kulturnih zadevah“. G. Samec pa mi bo moral dovoliti, da kot avtor izrazim svoje mnenje, in ne prevzeto, saj za to, kar sem napisal, odgovarjam jaz. Da ne omenjam Šorlija, je zopet razumljivo, ker se Šorli v Mariboru literarno ni udeleževal, tako da vsled tega Šorlija ne moremo prištevati med mariborske literate. In da ne omenim bijografsko S. Majcena, je prav tako jasno, ker danes Majcen ne živi v Mariboru. V „Vodnik“ pa spadajo osebnosti, s katerimi more prišlek stopiti v stik, torej one, ki v Mariboru živijo in delujejo. Tako bo prišleku dal pedagoške informacije g. Šilih, književne izza časa, ko živi v Mariboru — preje pa tržaške — g. Samec itd. Zato pa je dobro, ako se kritik in z njim g. Samec vpraša, kaj je avtor s svojim delom sploh hotel in ali je avtor sploh imel namen

pisati to, kar kritik zahteva od njega; prav tako važno pa je vprašanje, kaj hoče kritik sam.

Na vsak način pa ima Samčevo poročilo kulturnozgodovinski pomen. Do sedaj je vedela za mariborske literarne kavarniške obračune in marnje samo družba, ki je pri njih sodelovala. Po Samčevem poročilu pa so dobili pogled na mariborski družabni literarni horicont vsi naši kulturni delavci. Samec je postavil s svojim poročilom naši javnosti tudi kritično merilo, ki naj velja v naši provinci, merilo po omizju, ali po naše po žlahti. Ko je sprejet homo novus med nobiliteto in optimate, potem je z vidika: „Le čevlje sodi naj kopitar“ tudi že kritično izveličan in vpeljan na Parnas. Ta literarna nobiliteta diktira svoje nazore, buta pod mizo R. Reharja in R. Golouha ter priznava „v nekem oziru“ Šnuderla. Molči pa o Dorniku, Maistru, Glaserju, javno tudi o Sušniku, ker ti pač ne spadajo k optimatskemu literarnemu omizju! Prav gotovo je škoda, da ni Krleža vsaj nekaj časa živel v Mariboru, in da ni mogel zapisati vsaj besede o svojih mariborskih kritikah!

G. Samec je hudomušen epigramatik. Zato mi pa ni jasno, ali smatra g. Samec „Mariborske literarne skice“ za hudomušno slepomišenje ali za literarno poročilo. Kot hudomušnost spominjajo na zaključek usahlega kavarniškega literarnega hudo vanja nad onimi, katere je g. Samec kot literate že utopil, ki so pa v „Vodniku“ zopet oživel. Kot literarnemu poročilu pa mu manjka tu pa tam znanja o tem, o čemur g. Samec piše. Mar res misli g. Samec, da je on edini čital in nezmotljivo doumel „božansko-panskega“ D'Annunzija? Par besed o D'Annunziju, oziroma o Samčevi karakteristiki D'Annunzija bi najbrže pokazalo, da se je g. Samec učil pri sofistih in ne pri Sokratu.

Franjo Baš.

„Mariborski literarni nocturno“ v luči belega dne.

Na koncu „polemičnega“ odgovora na moj članek o „Mariborskih literarnih skicah“ g. Fr. Bašu ni jasno, ali smatram svoj spis za hudomušno slepomišenje ali za literarno poročilo. Naj mu v naslednjem resno odgovorim na zastavljeno vprašanje, čeprav smatram, da sem vso reč za oči, ki vidijo, in za ušesa, ki slišijo, že opravil s svojim prvim člankom. Če bo moj odgovor nekoliko daljši, nego želi g. urednik LZ, ni moja krivda. Način polemike se je po zaslugi prof. Baša izprevergel v ploho praznih besed, dejstvenih nasprotij, nesmiselnih podtikanj in nestvarnih žalitev. To vse pa kaže, da sem s svojo besedo, ki ni bila v ničemer osebna, pa čeprav je govorila o osebah in njihovem, v slovenski literarni kritiki že nepriznanem delu, zadel na malomestno občutljivost, ki si pod stvarnim kritičnim nožem ne zna drugače pomagati, kakor da te ozmerja za intriganta in kvantača ter ciničnega rušitelja njenega duhovnega idiličnega miru.

Da je resnica in pravica na moji strani, naj pokažejo naslednji moji stvarni odgovori:

1.) Trditev, da Janko Samec stvari, o katerih piše, sam ne pozna, ker ni ugotovil napake, ko se pripisuje v članku J. Verdinekovo delo A. Kremplu, je nekoliko tvegana. G. profesor je namreč prezrl malenkostno dejstvo, da sem v svoji kritiki „osvetlil genzo vsaj zadnjega dela članka „Maribor v zgodovini slovenske književnosti“, kar danes ponovno naglašam. Če se je g. Bašu primerila v prvem delu tega članka nezgoda, da je kot zgodovinar pripisal neko delo tujemu avtorju, to seveda ne more v očeh razsodnega in znanstveno mislečega človeka že pomeniti, da jaz mariborskega slovenskega slovstva (naglašam: sodobnega!) ne bi poznal, pač pa bi utegnil to biti *dokaj tehten dokaz*, da znanstvena metoda pisca, ki je to zameno zagrešil, ni

(milo rečeno!) ne temeljita ne zanesljiva. In baš tej metodi, v kolikor zadeva mariborsko literarno sodobnost, sem s svojim poročilom nekoliko posvetil v obraz.

V ostalem pa se tudi sam g. Baš strinja z menoj, ker priznava, da ni v snovi tako doma, kakor Janko Glaser (ali prof. Iv. Dornik, ali prof. Silva Trdina, ali prof. B. Teply itd., dodajem še jaz!), ki bi bili isto reč opravili gotovo bolje, nego je bila izvršena v „Vodniku“.

In še več: Prof. Baš je tudi sam najbolje določil *kvaliteto* (in za to gre!) svojega dela v svojem odgovoru na poročilo dr. Vl. Travnerja, objavljenem v mariborskem Večerniku od dne 23. maja 1932., kjer pravi sledeče: „Vodnik po Mariboru je *poizkus*. (Podčrtal jaz.) Ko bo enkrat vsaka stroka našla svojega avtorja, potem bo mogoče, da Maribor dobi izčrpno sliko svoje preteklosti in sedanosti z raznih vidikov in na *znanstveni podlagi*. (Podčrtal jaz.) S tem delom bi bilo potrebno začeti čimprej.“ — Za razumnega bralca povedó te besede, da je Vodnik poizkus (jaz pravim glede literature: ponesrečen poizkus!) ki je še daleč, še daleč od znanstvene objektivite.

2.) Snov v „literarnih skicah“ tudi ni podana samo v bibliografskem smislu, kakor trdi g. Baš, ampak obsegajo njegove besede tudi kritično oceno, ozir. literarno kvalifikacijo posameznika in njegovega dela. N. pr.: Dramatska poizkusa „Križa“ in „Groteska sedanosti“ sta označena kot *uspeli* literarni deli, čeprav ju gledališka in literarna kritika (vkljub posrečenim režijam in inscenacijam!) ni še kot taki priznala. Isto kvalifikacijo obsegajo tudi besede n. pr. „najmočnejši današnji prozajist“, ali „jednat feljtonist“ in vse ostale cvetke, ki sem jih že zadnjič omenil. To vse ni samo bibliografski stil!

3.) Glede na podatke, ki jih je g. Baš baje sam zbral o meni, mu prepuščam blagohtno odgovornost samo za dva stavka, in sicer: „Od 1926. živi kot šolski nadzornik v Mariboru, kjer pesniško izrablja posebno mariborske motive. — Epigrame publicira pod psevdonomim „Satyrus“. — Le ena smola se me pri teh izvrstnih karakteristikah drži: Dekreta o imenovanju za šolskega nadzornika v Mariboru še *dozdaj* (27. avgusta 1932. pišemo danes, g. profesor!) *od nikoder prejel nisem*, pa čeprav je preteklo od leta 1926. že dokaj let. Glede Satyrusa pa — čast, komur čast!“

4.) O vplivih in njih pravilnem razumevanju pa sledeče: Če zapiše prof. Baš, da je n. pr. na R. Reharja kot *pesnika* predvsem vplival *Prešeren*, bi se moral zavedati, da morajo ti vplivi našega največjega lirika nekje na Reharjevem delu vidni biti. Kje pa? Morda pri onih nedolžnih otroških verzih v Vrtnu in Angelčku, kjer sem marsikatero nerodno zagrešil tudi jaz, celo brez Prešernovega vpliva? Morda pri mladinskih povesticah, bajkah in pravljicah njegovih? Ali v Popotovanju po zvezdi večernici? Ali v Učlovečenju, ki je izzvalo upravičen odpor pri zagrebški kritiki in ga je odklonil tudi A. Oevirk v LZ? To je stvarno gledanje, vse drugo so pa prazne marnje. In taka prazna marnja je tudi trditev, da so na R. Golouha vplivali Francoz Flaubert in Italijana Carducci in Pascoli. (Prosim: Pascoli in ne Pascolo, kakor zmotno navaja to ime prof. Baš v Vodniku in po njem tudi g. L. Ž. v zagrebških Novosti [v juliju!] v članku o Golouhovi literarni petindvajsetletnici!) Mari se vplivi teh francoskih in italijanskih klasikov poznajo na Golouhovih socialnih pesmih v Naših Zapiskih? Ali na dramskih poizkusih njegovih? Ali v njegovem publicističnem in političnem delu, ki ga v ostalem pa brezpogojno priznavam?

To vse so važne stvari, ki jih je treba na podlagi čitanja originalnih tekstov teh velikih tujerodcev ter primerjanja z duševnim delom mariborskega literatstva prej dognati, nego se raznesejo v svet!

5.) Glede vseh neresničnih podtikanj g. prof. Baša, katera imajo samo namen ustvariti v neinformiranem bralcu dojem, da je moj člančič povzročilo nekakšno kavarniško klikarstvo in intrigantstvo, le omenjam, da *odločno odklanjam ta način polemike*, ker je visokih literarnih tradicij Ljubljanskega Zvona in resnih duševnih ljudi nevreden! G. prof. Baš prav dobro vé, da kavarniških literarnih klik v Mariboru ni. Saj je celotno mariborsko literarno povojno delo tako malenkostno, brezkrvno in slabotno, kakor bi dejal Josip Vidmar, da ga nikakor ne kaže nositi s tako pompozno reklamo izpod domače strehe, kakor je to storil prof. Baš v Vodniku.

6.) Pojasnila g. Baša z ozirom na G. Šiliha, Iva Šorlija in St. Majcena kažejo sicer na neko stališče, ali to stališče ni glede *na resnično literarno vrednost* vseh živčih mariborskih literatov, naj pa danes še delujejo ali ne, *ne znanstveno objektivno in niti pravično*. Mislim, da nikakor ne gre n. pr. na tako neokusen način postavljati Iva Šorlija ali St. Majcena v kot, ko velja njuno literarno delo še danes mnogo, mnogo več nego marsikatero laskavo priznано delo v Vodniku.

7. Za vse ostale „kritiške in polemične“ ocvirke, ki so v zvezi z menoj kot književnikom, dajem g. Fr. Bašu popolno svobodo, da me odkloni in zanika na ves glas „da se bo čulo še v deveto vas“, ali šele takrat, ko bo moje dvajsetletno delo *prebral vse do zadnje črke*. Moral pa bo, seveda, svoja subjektivna dognanja o tem delu *nekoliko bolj znanstveno objektivirati*, nego je to storil pri nekaterih mariborskih literatih v Vodniku.

Moj nastop ni bil namenjen osebam (saj nisem v svojem prvem članku omenil z imenom nobene, celo avtorja spornega spisa samega g. Baša ne!), *ampak le načinu poročanja*, ki ga pri najboljši volji ne morem imeti več ko za *žurnalističnega*. V tem sva si, kakor izhaja iz prej omenjenega mariborskega Večernika, celo s samim prof. Bašem edina!

S tem je zâme zadeva mariborskega literarnega referentstva končana.

Le to naj še omenim, da mi je moj hudomušni drug Satyrus, ki sem ga pri pisanju tega prvega in zadnjega svojega odgovora prof. Bašu le s težavo krotil, venomer stal ob strani in mi hudomušno šepetal v uho: „Zakaj *resnobno pisanje za neresno stvar*, ki nima drugega namena, ko ustvarjati videz nekih duhovnih višin, katerih v svetu realne resničnosti ni!“

In moj Satyrus ima v literarnih rečeh vedno prav, g. prof. Baš, ker je v tem bistroviden in na sodobni višini!

Janko Samec.

VEST IZ UREDNIŠTVA

Zaradi razlik med dosedanjim urednikom LZ g. Franom Albrechtom in lastništvom lista je po urednikovem odstopu načelstvo Tiskovne zadruge naložilo ureditev oktobrske, novembrske in decembrske številke tega letnika književnemu tajniku TZ Alfonzu Gspanu. Prizadevanja, da bi se razlike izravnale in odstranile, so imela za posledico občutno zakesnitev omenjenih števil, tako da bosta morali poslednji dve iziti v skupnem zvezku okrog božiča. Dotlej pa se bo lastništvo potrudilo, da najde za bodočnost kolikor moči ustrezno rešitev uredniškega vprašanja.

Zato vljudno prosimo cenjene naročnike, da nam zakesnitev zadnjih letošnjih števil dobrohotno oproste.

A. G.